

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Historické vědy – pravěká a raně středověká archeologie

Petr Č e c h

**Žatec a severozápadní Čechy na počátku
mladohradištního období
(2. polovina 10. století)**

**Žatec and north-western Bohemia in the 2nd Half of
the 10th Century**

Disertační práce - text

vedoucí práce – Prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc.

2013

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Abstrakt

Předložená práce navazuje na diplomovou práci, která se zabývala osídlením a podobou žatecké raně středověké aglomerace v 9. století. Náplní disertace je zpracování keramiky, sídlištních situací a opevnění z 10. století. To umožnilo sledovat vývoj fortifikací a změny v sídlištní struktuře uvnitř sídelních komponent aglomerace v čase. Na základě terénních odkryvů byla vypracována relativní chronologie keramiky a podle dendrochronologických dat hypotéza o absolutní chronologii. Pod tímto náhledem byl proveden nový kvantitativní i kvalitativní rozbor informací o raně středověkých hradech a výšinných sídlištích z 9. a 10. století ve středním a dolním Poohří a v Podkrušnohoří. K novému pohledu také přispělo zpracování výzkumu hradu Drahůš. Na základě shromážděných informací a jejich rozboru byl odmítnut názor z 60. let 20. stol. o přiřazení hradů raného středověku na sledovaném území k územnímu útvaru Lučanů, který měl být v opozici proti středočeskému přemyslovskému patrimoniu. Zpracování výzkumu hradu Libušín u Kladna a tamní nálezy keramiky původem ze středního Poohří, bylo možno zařadit do chronologicko-typologického schématu keramiky podle žateckých výzkumů. V závěru byla vyslovena hypotéza o době začlenění území na Ohři a pod Krušnými horami pod nadvládu Přemyslovců.

Klíčová slova

Raný středověk, aglomerace Žatec, výzkumy, zpracování, keramika, chronologie, opevnění, dendrochronologie, 10. století, severozápadní Čechy, raně středověké hrady, Přemyslovci

Abstract

The present work was written following a master thesis on the settlement and the shape of the early mediaeval agglomeration of Žatec in the 9th century. Subject of this dissertation is the processing of pottery from settlement features and from the 10th-century fortification. This enabled to study the development of the fortification system and changes of the settlement structure within individual settlement components. On the basis of excavations a relative chronology of the pottery and in accordance with the dendrochronological data a hypothesis on absolute dating has been presented. In view of this new chronology a new quantitative and qualitative analysis of information on the early mediaeval strongholds and hill-top settlements of the 9th and 10th century in the central and lower Ohře Region and in the Ore Mountain foothills was undertaken. A processing of the research on Drahůš stronghold has contributed substantially to this new perspective. The 1960s opinion on the affiliation of early mediaeval strongholds on the territory in question to the tribal territory of the Lučans, which should have been opposed to the Central Bohemian Přemyslid patrimony, based on the gathered information and its analysis could have been rejected. It was possible to comprise the evaluation of the excavation at Libušín near Kladno and the local finds of pottery imported from the central Ohře Region in the chronological and typological pottery scheme developed from the excavation at Žatec. Eventually a new hypothesis on the submission of the territory on the Ohře River and the Ore Mountain foothills to the sovereignty of the Přemyslids is being brought forward.

Keywords

Early Middle Ages, agglomeration of Žatec, excavations, processing, pottery, chronology, fortification, dendrochronology, 10th century, North-Western Bohemia, early mediaeval strongholds, Přemyslids

Obsah

I. část

1. Úvod.....	1
2. Geomorfologie lokality a nejbližšího okolí.....	2-3
3. Přírodní poměry středního Poohří.....	3-4
4. Metodika terénních archeologických výzkumů.....	4-5
5. Strategie zpracování výzkumů raně středověké aglomerace.....	5-6
6. Přehled bádání o Žatci v raném středověku.....	6-7
7. Severozápadní Čechy ve středohradištním a na počátku mladohradištního období (9. – 10. stol.) podle staršího bádání.....	7-11
8. Prostorově-sídelní komponenty aglomerace.....	11-12
9. Relativní chronologie žatecké raně středověké keramiky podle stratigrafií.....	12-13
10. Fáze vývoje aglomerace od středohradištního (9. stol.) do pozdněhradištního období (poč. 13. stol.).....	13-15
11. První fáze vývoje aglomerace – středohradištní období (souhrn).....	16-17
11. 1. Topografie, rozsah a podoba aglomerace.....	17-21
11. 2. Velmožský dvorec.....	21-23
11. 3. Závěr.....	23
12. Starší fáze mladohradištního období.....	24
12. 1. Metodické aspekty práce s keramikou horizontů Žatec C-D2.....	26-32
12. 2. Horizont keramiky Žatec C.....	32-34
12. 3. Keramika horizontu Žatec D1.....	34
12. 4. Horizont keramiky Žatec D2.....	35
12. 5. Závěr.....	35
13. Starší fáze mladohradištního období – 2. fáze vývoje aglomerace.....	36
13. 1. Hrad.....	36-39
13. 2. Předhradí.....	39-43
13. 3. Datování hradby.....	44-46
13. 4. Velmožské dvorce a usedlosti počátku mladohradištního období.....	46-50
13. 5. Dvorce a usedlosti v sídlištní struktuře aglomerace.....	50-56
13. 6. Sídlištní a výrobní objekty.....	56-58
13. 7. Jižní předhradí a podhradí.....	58-60
13. 8. Pohřbívání.....	60-61

13. 9. Keramika mimo žatecké produkce a problematika keramických značek.....	61-63
13. 10. Hrozníčkovitá náušnice a olivovité perly	63-65
13. 11. Sídlištní situace s keramikou horizontu Žatec C, D1 a D2 – souhrn.....	65-67
13. 12. Zemědělství v zázemí aglomerace v 1. a 2. fázi vývoje podle archeobotanických analýz	67-68
13. 12. 1. Metodika odběru vzorků pro archeobotanické analýzy.....	68-71
13. 12. 2. Nálezový kontext, proces dekompozice a transformace uloženin.....	71-74
13. 12. 3. Vzorkování a zpracování archeobotanického materiálu z raně středověkých lokalit	74-75
13. 12. 4. Užitkové druhy rostlin na žateckém hradišti ve 2. fázi aglomerace	75-77
13. 12. 5. Obilniny.....	77-79
13. 12. 6. Zemědělství raného středověku.....	80-82
13. 12. 7. Rozloha půdy v zázemí aglomerace a modely hospodaření	82-85
13. 12. 8. Životní prostředí aglomerace	85-86
13. 12. 9. Analýza uhlíků a dřev.....	86-88

II. Část

14. Archeologické prameny k hradům SZ Čech starší fáze mladohradištního období.....	89
14. 1. Hradec u Kadaně, okr. Chomutov.....	89-90
14. 2. Drahůš u Postoloprta, okr. Louny	90-95
14. 3. Levousy, okr. Louny	95-96
14. 4. Klapý – Házmburk, okr. Litoměřice	96
14. 5. Bílina, okr. Teplice.....	96-97
14. 6. Zabuřany, okr. Teplice	97-98
14. 7. Dřevíč u Kozojed, okr. Kladno	98
14. 8. Vlastislav, okr. Litoměřice.....	98-105
14. 9. Rubín u Podbořan, okr. Louny.....	105-108
14. 10. Pravěká hradiště v Poohří a Podkrušnohoří s doklady středohradištního osídlení	108-110
15. Severozápadní Čechy ve středohradištním období a na počátku Mladohradištního	110-111
15. 1. „Lučanská“ koncepce	111-113
15. 2. „Boleslavská“ koncepce	113-117
15. 3. „Vícevrstevnatá“ koncepce	117-123

16. Závěr	123-125
-----------------	---------

III. část

17. Seznam nalezišť s keramikou horizontu Žatec C, D1 a D2	126
17. 1. Horizont keramiky Žatec C	126-130
17. 2. Horizont keramiky Žatec D1	130-139
17. 3. Horizont keramiky Žatec D2	139-146
Prameny a literatura	147-157

IV. Část (svazek Obrazové přílohy)

Obrázky a mapky	1-26
Tabulky	27-49
Obrázky	50-55
Keramika horizontu Žatec C	56-82
Keramika horizontu Žatec D1	83-144
Keramika horizontu Žatec D2	145-187

I. část

1. Úvod

V letech 1991-2012 poskytly záchranné a předstihové archeologické výzkumy prováděné na území města Žatce značné množství poznatků o sídlištních, fortifikačních, sakrálních a pohřebních komponentách žatecké raně středověké aglomerace. Jako aglomerace je chápáno uskupení raně středověké opevněné sídelní komponenty, někdy označované jako vnitřní hrad, a neopevněných, tzv. vnějších či nerezidenčních částí s různými funkcemi (*Boháčová 2006*, 619-622). Velikost, půdorys a počet komponent aglomerace byl dán významem, funkcí a morfologií terénu zvoleného pro její umístění. Vznikla tak široká škála půdorysů od vikinského severu po střední Evropu, mezi nimiž se těžko hledá jednotící urbanistický prvek (*Mařík 2009*, 11-14). Vývoj žatecké aglomerace se jeví jako dynamický proces s nestejně dlouhými vývojovými fázemi a specifickými rysy pro to které období. Starší fázi aglomerace představují dvě období. V nejstarším byla výrobná a užívána keramika horizontů Žatec A-B, což představuje závěr starohradištního a starší období středohradištního období. V datování absolutním se jedná o 9. století, přičemž je nutno přiznat, že k tomuto datování chybí prostředky jako je datování pomocí analýzy radioaktivního uhlíku ^{14}C či dendrochronologie. Proto nezbyvá než užívat tradiční chronologii českého raného středověku založenou na typologickém vnímání keramiky a členěnou na doby hradištní (*Eisner 1966*). Úvahy o přetrvání 1. fáze vývoje do 1. třetiny 10. století jsou jen hypotézou (viz dále).

V diplomové práci (*Čech 2006*) jsem zpracoval středohradištní osídlení z území města Žatce, které reprezentuje 1. fázi vývoje zdejší raně středověké aglomerace. Ta měla podobu hradu o rozloze 8 ha a předhradí o rozloze 7 ha na vlastním ostrohu. Osídlení zasahovalo na svahy jižně od hradu a do podhradí, které tvořila protáhlá vyvýšenina nad inundací řeky Ohře. V letech 2008-2010 realizované výzkumy a zpracování nálezového fondu z let 1993-2003 ukázalo, že nálezů z tohoto období je ještě více a diplomová práce nebyla vyčerpávající. Jelikož je nárůst nálezového fondu významný, nebyla ještě dokončena publikace materiálové části diplomové práce jako prvního korpusu stratifikované žatecké raně středověké keramiky, po čemž volá řada archeologů (*Štefan 2004*).

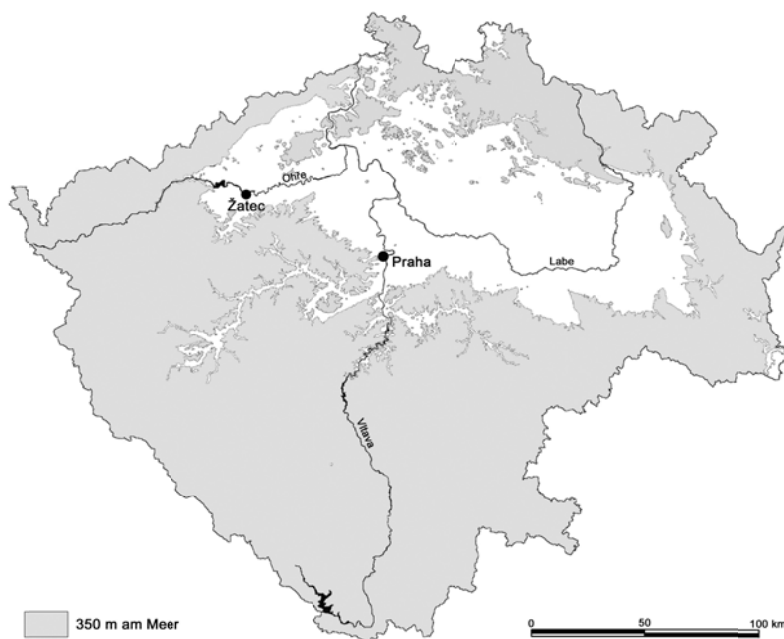
Druhou fází vývoje žatecké aglomerace představuje v užívaném schématu období, kdy byla produkována a užívána keramika horizontů Žatec C a D (podle J. Bubeníka keramika

libočanského typu varianta A – *Bubeník 1988*, Obr. 6-7). Při jejím zpracování se ukázalo, že podle prozkoumaných stratigrafií s relativní chronologií keramiky je možno rozdělit horizont D na dva, a to na D1 a D2. Ačkoli chybí prostředky k datování absolutnímu, spatřuji v tomto dělení možnost nahlédnout na prostorový vývoj aglomerace a na vývoj jader osídlení formujících se v předchozím období, tj. v 1. fázi vývoje. Po zpracování opevnění předhradí (*Kos 2012*) a posouzení dendrochronologických dat z dochovaných dřevěných konstrukčních prvků uvnitř něj, byla vypracována hypotéza o současnosti stavby hradby se sídlištními situacemi uvnitř opevněných komponent aglomerace, tj. hradu a předhradí. To znamená absolutní datování *post quem* druhé fáze vývoje aglomerace reprezentované keramikou horizontu Žatec C, D1 a D2. Konec 2. fáze vývoje hledám na přelomu 10. a 11. stol. nebo v 1. pol. 11. století, a to datováním *ante quem* podle výskytu keramiky horizontu Žatec E společně s denáry velkého střížku knížete Břetislava I. (ražby 1034-1050) a podle superpozic sídlištních situací s keramikou Žatec E a hrobových nálezů s esovitými záušnicemi a denáry.

Náplní této dizertační práce je zpracování keramiky horizontů Žatec C-D2 a sídlištních situací, z nichž nálezy pochází, srovnání 1. a 2. fáze vývoje aglomerace a otázky spojené s jejich kontinuitou či diskontinuitou. Dále absolutní datování počátku osídlení s nálezy keramiky horizontů Žatec C-D2, tzn. počátku mladohradištního období, na základě hypotézy o současnosti opevnění předhradí a osídlení uvnitř něj. Z toho pak vyplývající datování některých hradů v severozápadních Čechách do mladšího období, a z něj vycházející hypotéza o opanování středního Poohří Přemyslovci.

2. Geomorfologie lokality a nejbližšího okolí

Na 25 km dlouhém úseku Ohře od místa, kde řeka opouští údolí mezi Doupovem a Krušnými horami až po Žatec, mění říční údolí dvakrát výrazně svůj charakter. Od Kadaně po Nechanice se prodírá Oherskými soutěskami, poté se údolí rozestupuje, dno je zvlněné a svahy strmé. Dva kilometry západně od Žatce u Libočan se od jihu napojuje údolí Liboce a 3 km severně údolí Hutné. Údolí Ohře zde opět mění charakter, široce se otevírá a dále k východu jsou pro něj typické výrazné pozůstatky kvartérních akumulčních štěrkových teras (*Janda 2004*, 13-16) a zbytky meandrů řeky (geomorfologický a orografický popis středního Poohří *Bubeník 1988a*, 13-24).

Obr. 1: Žatec, severozápadní Čechy, střední Poohří.

Žatecký ostroh vybíhá z jižních kvartérních říčních teras v místě výrazného rozšíření údolí a má výrazný hruškovitý půdorys. Až do raného středověku byl povrch ostrožny pokryt půdním typem – černozemí, o mocnosti do 1,3m (dosud nejvyšší zjištěná hodnota). V jižní části dnešního nám. Svobody je evidována rozsáhlá sprašová návěj, na ostatní ploše černozem nasedá přímo na šterkopískové podloží. Na ostroh byl od počátku bádání kladen hrad s předhradím – jádro aglomerace (*Bubeník – Uhlíková 1977, 193*).

S jižní terasou je ostroh spojen úzkým přechodem, poté terasa stoupá k jihu a cca po 270 m byla přerušena výraznou terénní depresí. Ve vrcholném středověku byla deprese využita, zřejmě i upravena a prodloužena k východu, jako příkop opevnění Horního předměstí a opatřena systémem bran: Čeradickou – také Majnušská, Roučí – také Nová, a Červenou – také Líčkovská nebo Vejvodní (*Holodňák – Razím – Roedl 1997, 130-135*). V letech 1821-1822 a 1835 je doložen zánik příkopu a uvedení do dnešního stavu (*Ebel 2004, 273-275*). Zbytek terénního zářezu je dochován v městském parku na JZ okraji města. Terénní deprese je považována za přirozenou jižní hranici aglomerace, i když nálezy raného středověku pokračují ojediněle dále po terase vzhůru.

Štěrky a jíly vyplavené z deprese tvořící jižní hranici aglomerace vytvořil v holocénu rozsáhlý plaz překrývající staré koryto Ohře, které tak bylo odděleno od toku současného. Meandrem řeky, úpatím jižní terasy a západního svahu ostrohu je vymezen prostor přibližně okrouhlého půdorysu s raně středověkým osídlením. Starší nálezy raného středověku v podhradí se koncentrovaly v okolí kostela sv. Václava (*Bubeník – Uhlíková 1977*, 209-210, 214). Novější výzkumy prokázaly, že sídelní areál byl rozsáhlejší (*Čech 1999b*, 137-150) a raně středověké sídlištní nálezy se vyskytují pouze nad vrstevnicí 208 m nad mořem, tzn. na nízké protáhlé vyvýšenině s osou JZ-SV. Prostor od západního úpatí ostrožny po koryto řeky pod sverními svahy ostrohu má rozlohu 33,2 ha.

3. Přírodní poměry středního Poohří

Zásadní modelování terénu středního Poohří do dnešní podoby proběhlo v třetihorách, v miocénu, asi před 15 miliony let, kdy se v důsledku pohybů zemské kůry utvořila rozsáhlá pánev pod Krušnými horami. Ta se začala zaplňovat náplavami působením mohutných vodních toků, které utvořily mocné komplexy písků a jílů. Na závěr třetihor, v pliocénu, vznikla řeka Ohře, která začala určovat podobu krajiny kolem svého toku. Ve čtvrtohorách vytvořila soustavu akumulčních štěrkových teras, které byly v interglaciálech pokrývány sprašovými návějemi. Podle současných klimatických poměrů náleží střední Poohří mezi nejteplejší oblasti vymezené izotermou 8°C, přičemž nejteplejší je východní část oblasti – tzn. Lounsko. Převládající severozápadní proudění vzduchu ztrácí část své vlhkosti při přechodu Krušných hor a má spíše výsušné účinky na krajinu. Proto je Žatecko nejsušší se srážkami o ročním průměru 450-550 mm. Půdy jsou aluviálně-nivní velmi vhodné pro orné zemědělství, ale půdy nejvyšší bonity 1-3 (šesti až pětinasobek výsevku) se nacházejí jen na Žatecku a v Cítolibské pánvi (podrobněji *Janda 2004*, 13-16; *Bubeník 1988a*, 13-23).

4. Metodika terénních archeologických výzkumů

Od roku 1991 přinesly systematické záchranné archeologické výzkumy na území města Žatce nebývalé množství kvalitativně i kvantitativně různorodých informací o raně středověké aglomeraci předcházející městu vrcholného středověku. Za systematické jsou pokládány

z důvodu sledování archeologem všech stavebních a jiných prací provázených zásahy do země. Jelikož jsou archeologické situace na vlastním ostrohu nacházeny úplně všude, je na této části města terénní výzkum součástí každého porušení terénu. Výzkum často stavbě nebo jinému zásahu do země předchází. Výzkumy mají, až na několik výjimek, charakter různě dlouhých dokumentovaných a vzorkovaných řezů, větších či menších sond, případně celé řady sond, pokud se jedná o liniovou stavbu o větší šíři výkopu. V převážné většině byla různá místa uvnitř města zkoumána jen jednou a výzkumy mají nejrůznější výpovědní hodnotu podle charakteru a rozsahu stavební akce. V několika případech nastaly příznivé okolnosti k rozšíření archeologického poznání některých míst v průběhu dalších staveb na místech již jednou narušených, a tím i zkoumaných. V takových případech měla příprava terénního výzkumu podobou vědeckého záměru. Ten si na základě předchozích zjištění kladl za úkol dokončit výzkum již zjištěné sídlištní komponenty, nebo prozkoumat místo předchozím výzkumem nedotčené, ale vytipované jako důležité pro doplnění poznatků.

Výzkumy jsou rozděleny na tři kategorie podle typu stavební činnosti, což odráží jeho možnosti v terénu a následné interpretace zjištěných skutečností. První skupinou jsou úzké liniové stavby, jejichž výkopy jsou prováděny ručně vzhledem k velké hustotě inženýrských sítí. Často se svou hloubkou okolo jednoho metru ani nedotknou archeologických situací, a proto byla již na počátku 90. let (Čech 1994, 65-66) vypracována metodika mikrosond. V případě narušení archeologických situací je prováděna dokumentace stěn výkopu, případně kombinovaná s mikrosondami jak do dna výkopu, tak i mimo něj.

Druhou kategorií je liniová stavba takové šíře, která vyžaduje plošný výzkum, jelikož by došlo k zničení archeologických situací o desítkách až stovkách metrů čtverečních a v desítkách až stovkách objemových metrů. V letech 2003-2006 byl proveden výzkum v trase tepelného napáječe v souvislé délce 1200 m přes celý žatecký ostroh.

Třetí kategorií jsou předstihové výzkumy na plochách, které budou postiženy rekonstrukcí komunikace, kde by vzhledem k mělkému uložení archeologických situací hrozilo jejich zničení. Takovým výzkumem byl odkryv pohřebiště s neznámou sakrální stavbou na náměstí P. Chelčického v rámci Programového projektu MK ČR v letech 1997 a 1998 doplněný sondou v roce 2006 v průběhu rekonstrukce povrchu náměstí. Nebo výzkum ze stejných zdrojů severně od kostela Nanebevzetí Panny Marie v letech 1999-2000 v trase plánovaných inženýrských sítí doplněný výzkumem v roce 2004.

Ve všech třech případech jsou interpretace nálezových situací omezeny nevelkými plochami sond, byť v sondách řazených v linii za sebou. Výjimku tvoří výzkum na náměstí P. Chelčického náměstí, kde byly sondy výzkumu pohřebiště uspořádány v ploše.

5. Strategie zpracování výzkumů raně středověké aglomerace

Zpracování rozsáhlých výzkumů s velkým množstvím archeologických nálezů, v naprosté většině keramika a osteologický materiál, lze provádět trojím způsobem. Buď a) výzkum po výzkumu, nebo lze jít b) cestou průřezových témat (např. archeobotanické nálezy nebo pyrotechnologická zařízení na výrobu a zpracování železa), nebo c) postupovat chronologicky-typologicky. Varianta a) by znamenala zpracovávat výzkumy velmi rozdílného obsahu i rozsahu, tzn. zahrnující období od pravěku po novověk. Možnost b) je průchozí v okamžiku, kdy je nálezový fond a dokumentace k výzkumům v takovém stavu zpracování, že není zapotřebí pracně hledat v množství materiálu, ale podle předem definovaných kritérií si materiál vybírat a dále zpracovávat. Varianta c) je obdobná variantě b), ale tématem je určité chronologické období stanovené podle stratigrafií. Z nich jsou vybírány sídlištní situace s vybraným horizontem keramiky. Kontexty s keramikou Žatec A a B jsou stratigraficky nejstaršími, jedná se o objekty zahloubené do půdního typu nebo do pravěkých vrstev, sídlištní vrstvy leží na půdním typu nebo na pravěkých vrstvách. V několika málo případech byla zaznamenána superpozice objektů se středohradištní keramikou (Dvořákova ul., výzkum 2006, sektory 106-107 – Mapa 3: ID 31-32), nebo objekty s keramikou Žatec B a C ve spodních partiích výplně a keramikou Žatec D v horních částech (např. nám. P. Chelčického, výzkum 1997, sektor 01, objekt 1 – Mapa 2: ID 11). Vyskytují se situace, kdy jsou do vrstev nebo objektu s keramikou horizontů Žatec A, B a C zahloubeny objekty s keramikou Žatec D ve výplni (Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013, Tab. 1: 4, Tab. 6), což je zřejmým dokladem chronologické následnosti horizontů keramiky Žatec C, D1 a D2 po horizontech keramiky Žatec A, B. Cílem této práce není podat přesný katalogový soupis kontextů s keramikou horizontu Žatec C-D2, ale prezentovat 2. fázi vývoje žatecké aglomerace s jejími specifiky a rozdíly oproti 1. fázi, tzn. rozdíly mezi podobou aglomerace ve středohradištním a počínajícím mladohradištním obdobím. Prozkoumáno bylo opevnění hradu (Čech 1994, 68-70, Obr. 3; nepublikovaný výzkum 2005) a předhradí (výzkumy 2003, 2004, 2008 Kos 2012; Holodňák – Holodňáková 1999, 367-374), zachycena byla také ojedinělá

pyrotechnologická zařízení. Ve dvou případech byl výzkumem o větší ploše zjištěn dvorec a velmožská usedlost se sídlištní situací výjimečnou na žatecké poměry, a s nálezy drobné hmotné kultury méně obvyklými v kontextu raně středověkých Čech.

6. Přehled bádání o Žatci v raném středověku

V první knize své kroniky zaznamenal kanovník Kosmas pověst o válce mezi Čechy a Lučany. V úvodu se zmiňuje „o bitvě, svedené dávno před tím za časů knížete Neklana na poli zvaném Tursko, mezi Čechy a Lučany, jimž v dnešní době podle hradu Žatce říkáme Žatčané. A poněvadž byla tato krajina nejdříve, dávno před založením hradu Žatce, obydlena lidmi, právem se její obyvatelé nazývali po své krajině Lučané“ (Kosmas I, 10, ed. Bretholz s. 23). Pasáž na počátku desáté kapitoly první knihy kroniky vysvětluje název kmene Lučanů podle krajiny, kde sídlili. Zcela zřetelně je uvedeno, že tomu tak bylo dávno před založením Žatce. Přesto byl Žatec pokládán za hradiště Lučanů (Hejna 1961, 566; Váňa 1973, 284), či dokonce za centrální hrad lučanského státu (Tomas 1967, 25) s odkazem na soudobé mínění archeologie (1967, pozn. 2). J. Tomas poukázal na názory Z. Váni týkající se historičnosti Kosmova podání lucké války (Váňa 1954, 494; 1955, 58, 364-365; 1968, 176-187) použité jako argumentace k datování Vlastislavi. Tento názor odmítl J. Sláma (Sláma 1971, 733, pozn. 13), s přihlédnutím k textu Kosmy a tehdejšímu archeologickým nálezům. Námitka se ujala a byla nadále rozpracována do podoby teze o přemyslovském založení Žatce (Bubeník – Uhlíková 1977, 194, 206, 214; Bubeník 1988a, 82; 1992, 18), což bylo přejato historiky (Žemlička 1978, 569). V rámci předběžné publikace výzkumů z roku 1992 (Čech 1994, 65-80) byl datován příkop opevnění žateckého hradu do 10. století podle chronologicko-typologického schématu raně středověké keramiky ze Žatce podle J. Bubeníka (Bubeník – Uhlíková 1977, obr. 3). Závěry byly přijaty a se Žatcem se nadále počítalo jako s hradem založeným v 10. století (Sláma 1995, 192). Důvěra k závěru o přemyslovském založení Žatce vedla k datování keramiky spojované s počátky Žatce *post quem*, tedy po roce 936 (Čech 2000a, 436), což bylo podrobena kritice (Bubeník 2002, 231). Středohradištní osídlení jsem zpracoval v diplomové práci (Čech 2006). Impulsem bylo rozsáhlá výzkumná kampaň v rámci stavby tepelného napáječe v letech 2003-6, která přinesla celou řadu nálezů daného období, včetně výzkumu hrotitého příkopu opevnění hradu. V rámci grantového projektu¹ byl

1) Příspěvek byl dílčím výstupem projektu podporovaného v l. 2005-2007 GA ČR, reg. č. 404/05/3671

publikován ucelený pohled o výzkumech v tzv. neresidenčních částech aglomerace (Čech 2008a). Součástí práce věnované specifickým výrobním pyrotechnologickým objektům byl dokončen náhled na relativní i absolutní chronologii keramiky mladohradištního až pozdněhradištního období (Čech 2008b). Další grantový projekt² byl cílen na zpracování rostlinných makrozbytků a pylů od 9. do počátku 13. století, tzn. z celého období trvání žatecké raně středověké aglomerace (Kočár – Čech – Kozáková – Kočárová 2012; Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013).

7. Severozápadní Čechy ve středohradištním a na počátku mladohradištního období (9. – 10. stol.) podle staršího bádání.

Zájmovému území se dlouhodobě věnoval Josef Bubeník, který na sklonku 60. let začínal jako muzejní archeolog Městského muzea K. A. Polánka v Žatci, odkud přešel do Expozitury archeologického ústavu AV ČR v Mostě. V letech 1971-3 realizoval badatelský výzkum vnějšího opevnění hradiště Drahůš u Postoloprta, výzkum stejného charakteru prováděl na Hněvíně v Mostě v roce 1974. Středobodem jeho zájmu o starší raný středověk se staly dlouholeté výzkumy hradiště Rubín u Podbořan a jeho předpolí, k. ú. Pšov a Dolánky, okr. Louny, v letech 1984-1992, ale i zpracování výzkumů starších (Bubeník 1995, 128-151). Pro studium raně středověkého Žatce byla zásadní práce shrnující všechny tehdy dostupné archeologické prameny (Bubeník – Uhlíková 1977, 193-218).

Jak bylo uvedeno, J. Bubeník se věnoval především staršímu ranému středověku, a sice starohradištnímu až středohradištnímu období, tzn. období počátků raně středověkých hradišť k počátkům Přemyslovského státu (souhrn ve stejnojmenné studii Bubeník – Pleinerová – Profantová 1998, 104-145). Stěžejní práce k ranému středověku na teritoriu sevřeném od západu Doupovskými horami, od severu Krušnými horami, od východu Českým středohořím a od jihu vrchovinou Džbán, bylo komplexní zpracování nálezů ze středního Poohří (Bubeník 1988a). Je nutno zdůraznit, že autor čerpal z muzejních sbírek a fondů, jejichž počátky vznikaly na sklonku 19. století, čemuž odpovídá vypovídací hodnota ohledně informací o původu a místě nálezů. Zvláště markantní je to u souboru slovansko-avarských předmětů z Rubína u Podbořan (1988a, 179-180) shromážděných v tzv. Steinerově sbírce cca v letech 1892-1923. Soudobým moderním

2) Standardní badatelský grantový projekt Grantové agentury AV č. AA800020706 „Rekonstrukce životního prostředí a ekonomiky raně středověké aglomerace Žatec“.

terénním výzkumem ze středního Poohří z doby působení J. Bubeníka byl jen jeho vlastní na Drahúši u Postolopr. Za hodnotné výzkumy byly považovány terénní odkryvy Z. Váni na Vlastislavi z let 1953-55 a 1957-60 (souhrnně *Váňa 1968*, 5-187). Až do výzkumů v Žatci od počátku 90. let 20. stol. nebyla zkoumána a dokumentována jediná raně středověká stratigrafická situace a nálezy ze Žatce pocházely povětšinou ze sběrů pracovníka žateckého muzea F. Kopeckého z hlíny vyházené z různých výkopů (*Bubeník – Uhlíková 1977*, 196-203; *Bubeník 1988a*, 198-209, 232-239).

J. Bubeník vytvořil morfologicko-typologické schéma skupin a variant raně středověké keramiky ze středního Poohří (*1988a*, Obr. 6-7), což byl vzhledem ke „kvalitě“ nálezů jediný možný přístup. Ten samozřejmě skýtá úskalí. Prvním je, že je zapotřebí celých tvarů a vzhledem k jejich nedostatku byly použity nádoby z hrobů, nebo nádoby s důvodně předpokládaným hrobovým původem. Často o celých raně středověkých nádobách v muzejních sbírkách není známo, zda pochází z hrobů či nikoli, ale dá se tak předpokládat (např. za 22 let mé praxe v Žatci nebyla terénním výzkumem získána ani jedna). Celých nádob se zřejmě J. Bubeníkovi nedostávalo, a proto byly do schématu zařazeny láhve, které jsou velmi specifickým a výjimečným tvarem, ojedinělým co do čestnosti nálezů. Je pro ně typická hojná rytá výzdoba pokrývající horní i spodní část nádoby (chápáno od maximální výdutě nádoby nahoru a dolů). Proto nejsou obecným měřítkem, ale spíše individuálními jedinci. Druhým problémem je široké území od Rubína u Podbořan až po Zeměchy u Loun, z něhož nádoby pochází (Obr. 2-3)³.

Ze skupiny nádob k dispozici byly definovány skupiny členěné do variant. U skupiny II A byly vytvořeny varianty a 1, a 2, a 3, přičemž prostřední do skupiny nezapadá tvarem, zato stejné tvary s odsazeným hrdlem od těla se nachází ve skupině I B (Obr. 2). Náplň skupin II A b až II C (Obr. 3) tvoří nádoby ze Staňkovic u Žatce, Zeměch, Drahúše u Postolopr, Vikletic, Žatce a Libočan u Žatce.

Starý nálezový fond ze Žatce neobsahoval keramiku z celé existence tamní raně středověké aglomerace, ale převážně jen z nejmladší fáze vývoje, jelikož výkopy v 50. a 60. letech byly mělké a nedosahovaly hlouběji uložených starších kontextů (*Čech 1994*, 65-66). Proto J. Bubeník zůstal u konstatování, že keramika skupiny II A b (Obr. 3) na žateckém hradišti téměř chybí (*Bubeník 1988a*, 52).

³ Pokud je uveden odkaz na obrázek bez vrocení, jedná se o odkaz na druhý svazek práce – Obrazové přílohy

Z kontextu doby, kdy hodnocení raně středověké keramiky probíhalo metodou *per analogiam* z širokého území, vychází i datování skupin. Také z důvodu absence jakýchkoli jiných možností časového zařazení. Skupina II A b byla datována do rozhraní středohradištního a mladohradištního období (1988a, 52) podle datování obdobných tvarů z Vlastislavi (Váňa 1968, 25-26, 48, 60, 70, Obr. 55:1, 3, obr. 66: 2, Obr. 75: 1). Skupinu II C (Obr. 3) a kladl J. Bubeník do středohradištního období (Bubeník 1988a, 54) podle datování obdobných tvarů z Vlastislavi (Váňa 1968, 116) a středních Čech (Turek 1973, 291-292, 295-296). Skupina II C b (Obr. 3), nazvaná libočanský typ varianta A jako odkaz na Váňovo pojmenování keramiky typické pro střední Poohří (Váňa 1961, 468, Obr. 5), je datována do „střední doby hradištní s přežíváním do mladohradištního období“ (Bubeník 1988a, 56) rovněž podle obdobných nálezů z Vlastislavi. Počátky skupiny II A a 3 (Obr. 2), libočanský typ varianta B, byly kladeny do středohradištního období „patrně již blízko přelomu s obdobím mladohradištním“ a za dobu jeho produkce bylo považováno celé mladohradištní období až po počátek pozdní doby hradištní (1988a, 49).

Z uvedeného vyplývá, že skupiny II A b a II C b měly mít počátky ve středohradištním období, tj. v závěru 9. až 1. pol. 10. století. Pokračovaly do počátku mladší doby hradištní, tj. do 2. pol. téhož věku. Jen skupina II C (Obr. 3) byla považována za plně středohradištní. Skupiny II A a 1-3 měly být z části současné se skupinami II A b, II C a, II C b, ale oproti nim měly mít pokračování po téměř celý raný středověk (1988a, 46, 59, 116). Jak bylo uvedeno, ve středním Poohří se nenaskytla při terénním výzkumu možnost jak keramiku datovat jinak (např. nálezem mince nebo šperku ať už v hrobu či v sídlištní situaci), než hledáním analogií, v případě severozápadních Čech z výzkumu Vlastislavi. Datování hradu podle písemných pramenů, přesněji podle Kosmovy kroniky (Váňa 1968, 184-186) a analogií s velkomoravskou keramikou nebylo podrobena kritice (viz kapitola 25.8.).

Hrady v severozápadních Čechách, tzn. Hradec u Kadaně, Levousy, Dřevíč u Kozojed a Vlastislav, byly podle J. Bubeníka datovány keramikou z nich pocházející do středohradištního období. Byla vyslovena hypotéza o vzniku těchto hradů v době samostatné existence kmene Lučanů na teritoriu již dříve se rozkládající rodové společnosti. Hrad Drahůš byl považován za objekt přechodné fáze. Na Vlastislavi, Levousech a Drahůši mělo po zániku jejich funkcí jako opevněných sídel přetrvávat v nějaké formě osídlení i nadále. Nadále přetrvávat jako hradské centrum měl Hradec a Kozojedy, nově vzniklý Žatec měl funkci centra kastelanie (Bubeník

1988a, 116). Bylo vyjádřeno přesvědčení o existenci „teritoriálního útvaru nazývaného Lučané“ (1988a, 117; 1988b, 52).

Na základě závěrů J. Bubeníka vyslovil J. Sláma hypotézu o původu Vitislava známého z řezenských jednání z poloviny července roku 895 jako jednoho ze dvou *primores*, kteří stáli v čele *omnes duces Boemanorum*. Od poslední čtvrtiny 9. století měla moc Lučanů postupovat k dolnímu Poohří, v důsledku čehož byl založen hrad Drahůš a ještě dále k východu položené Levousy. Podle Kosmy měla být Drahůš nejdůležitějším hradem. Hrady po obvodu luckého území (Hradec na západě, Dřevíč na jihu, Levousy na východě a Vlastislav na severu) byly považovány za obdobu Přemyslovského teritoria ve středních Čechách. Vitislav tedy mohl pocházet z území, které si Přemyslovci podrobili až v průběhu 1. pol. 10. stol. (Sláma 1992, 14-18). Hypotéza byla dále přejímána (Žemlička 1989, 711) a používána (Bubeník – Meduna 1994, 186; souhrn literatury Bubeník – Pleinerová – Profantová 1998, 135).

Větší počet mikrosondází v trase výkopů pro plynovod v roce 1992 přinesl první stratifikované sídlištní situace z prostoru žateckého ostrohu. I přes komplikace způsobené malou šíří výkopu se podařily dva základní objevy. Na náměstí P. Chelčického bylo zjištěno raně středověké etážovité pohřebiště s architektonickým článkem z červeného jemnozrnného pískovce v zásypu jednoho hrobu a esovité záušnice o průměrech 13-15 mm a 20 mm u tří dětských pohřbů (Čech 1994, 66, Obr. 8). Druhým objevem byl příkop opevnění hradu v místech, kde jej předpokládalo starší bádání (Bubeník – Uhlíková 1977, 204). Jelikož jsem měl v té době jen minimální zkušenosti s výzkumem v areálu vrcholně středověkého města a s odebíráním výplní objektů a vodorovně uložených sídlištních vrstev po „přirozených vrstvách“, probíhalo odebírání výplně příkopu v sondě po „mechanických“ vrstvách až po první vrstvu lomových pískovcových kamenů, která byla respektována a ponechávána. Nade dnem se vrstvy výplně vyrovnaly do téměř vodorovné polohy, takže mechanické vrstvy R, Q, S a T je respektovaly (Čech 1994, Obr. 3). Z nich byl vyzvednut soubor keramiky (1994, Obr. 5-7) datovaný podle morfologicko-typologického schématu J. Bubeníka (Bubeník – Uhlíková 1977, Obr. 3) do 10. století (Čech 1994, 74). Ze srovnání příkopem opevněné plochy s dalšími přemyslovskými hrady vzešla jistá skepse ohledně možnosti opevnění předhradí (1994, 72, 78).

8. Prostorově-sídelní komponenty aglomerace

Žatecký ostroh je dlouhý 750 m, v nejširším místě 430 m široký a celková plocha činí 14,5 ha (Obr. 4). Od počátku bádání byl na něm lokalizován hrad s předhradím, tedy jádro aglomerace (cf. *Bubeník – Uhlíková 1977*, 193). Příkopem opevnění hradu (*Čech 2004*; Obr. 4: III) je ostroh rozdělen na hrad (Obr. 4: A) a opevněné předhradí (Obr. 4: B). To je spojeno úzkým přechodem s jižní oherskou terasou, která je nazývána jižním neopevněným předhradím (Obr. 4: C). Na jeho západní části bylo zjištěno rozsáhlé osídlení se dvěma kostely a byla sem kladena předlokační tržní osada s kostely sv. Michala a sv. Mikuláše (*Bubeník – Uhlíková 1977*, obr. 2, 208-209, 214-215; *Bubeník 1988a*, obr. 21-22, 164-175; *Velímský 1989*, obr. 5, 71). Na uvedené ploše o rozloze 24,5 ha je v současnosti registrováno několik výrazných areálů raně středověkého osídlení a řada drobných záchranných akcí přinesla další nálezy objektů, vrstev a výrobních pyrotechnologických zařízení. Areál je nazýván jižním neopevněným předhradím a terénní deprese tvoří jeho jižní hranici (Obr. 4: 2). Ojedinelé nálezy raného středověku pokračují po terase směrem k jihu a vně aglomerace se vyskytují hlavně hrobové nálezy.

Štěrka a jíl vyplavený z deprese tvořící jižní hranici neopevněného předhradí vytvořil rozsáhlý plaz překrývající staré koryto Ohře, které tak bylo odděleno od toku současného. Meandrem řeky, jižní terasou a ostrožnou je vymezen okrouhlý prostor s raně středověkým osídlením označovaný jako podhradí o rozloze 33,2 ha. Starší nálezy raného středověku se koncentrovaly v okolí kostela sv. Václava (*Bubeník – Uhlíková 1977*, 209-210, 214, Obr. 21). Novější výzkumy prokázaly, že sídelní areál byl rozsáhlejší (*Čech 1999a*, 137-150) a raně středověké sídlištní nálezy se vyskytují jen nad vrstevnicí 208 m nad mořem, tzn. na nízké protáhlé vyvýšenině s osou JZ-SV (Obr. 4: D). Druhý výrobní a sídelní areál byl odkryt v letech 2003-2004 (Obr. 4: E; *Čech 2008b*, 91-101).

Souhrnně lze konstatovat, že prostor, na němž se rozkládá žatecká raně středověká aglomerace, můžeme rozdělit na tři geomorfologicky a funkčně odlišné komponenty. Jádrem byl ostroh s doklady raně středověkých fortifikací. Středohradištní areál, zaujímající jeho severní část o rozloze 8 ha, vymezoval příkop (Obr. 4: I), který využíval přirozenou terénní depresi na východní straně ostrohu. Soudobé osídlení je registrováno po celé ploše aglomerace. Jádro mladohradištní aglomerace tvoří ostroh s hradem odděleným hradbou a zdvojeným příkopem (Obr. 4: III) od opevněného předhradí (Obr. 4: B). Sídelní areál na jih od něj je označován jako jižní neopevněné předhradí (Obr. 4: C) ohraničené na jihu přirozenou terénní depresí (Obr. 4: 2).

Osídlení koncentrované na dvou vyvýšeninách pod západními svahy ostrožny až po řeku je podhradí (Obr. 4: D, E).

9. Relativní chronologie žatecké raně středověké keramiky podle stratografií

Stratigrafický vztah keramiky horizontů Žatec A až E je obsažen ve výplni hrotitého příkopu zkoumaného ve výkopu pro teplovod na náměstí Svobody v roce 2005 (Mapa 1: 1). Spodní část výplně z vrstev mazlavé šedohnědé hlíny, tzn. pod kontextem 93074 (Obr. 5) obsahovala keramiku horizontu Žatec A i horizontu Žatec B (Tab. 11-15). Příkop zřejmě zanikl spolu s nadzemní dřevo-hlinitou hradbou. Lomové pískovcové kameny (kontext 93042) na povrchu souvrství z mazlavých hlín jsou pravděpodobně pozůstatkem čelní kamenné plenty. Z ní byla, vzhledem k malému množství kamenů ve vrstvě, většina materiálu nesjpiše znovu použita jinde a jen velký blok pískovce (kontext 93040) zůstal na svém původním místě v základu plenty. Vrstvu kamene překryla jednotvárná mocná vrstva ze směsi štěrkopísku, spraše a půdního typu (kontext 93032), která zbytek příkopu zcela zaplnila. Vrstva je zřejmě přemístěný zásyp jádra hradby. Do výplně byl zahloben objekt pravoúhlého půdorysu (kontexty 93073-74); označovaný obvykle jako zemnice; s keramikou horizontu Žatec D2 ve výplni (Tab. 7-10). Do vrstvy výplně příkopu 93032 byl na vnějším/jižním okraji příkopu zahloben objekt 93076 (výplň 93075) rovněž s keramikou Žatec D2 ve výplni (Tab. 8). Jelikož vrstvy 93074 a 93075 obsahovaly zlomky z jedné a téže nádoby (Tab. 7: 7; Tab. 8: 1), jsou současné. Kontexty stratigraficky výše položené obsahovaly keramiku horizontu Žatec E (Tab.: 3-7). V místě, kde stála hradba, byla prozkoumána část liniového objektu/žlabu, podle rozměrů a průřezu pravděpodobně palisádového (Čech 2006, Obr. 4: kontext 92015), s keramikou horizontu Žatec D2 ve výplni (2006, Tab. 33: 10-15, Tab. 34: 1-12). Ze stratigrafie vrstev a objektů tvořících výplň příkopu je patrná relativní chronologická posloupnost horizontů keramiky Žatec A-E.

Druhý příklad následnosti keramických horizontů Žatec B, D2 a E poskytl výzkum výplně příkopu malého opevněného sídla (Obr. 6) na jižním neopevněném předhradí (Mapa 1: 3). Stratigraficky nejmladší byla vrstva 3 horizontálního odkryvu, z níž byl vyzvednut soubor keramiky horizontu Žatec E a tři denáry velkého střížku Břetislava I. (ražby z let 1034-1050).

Pod ní se nacházela vrstva 4 plošného odkryvu s keramikou horizontu Žatec D2 (Tab. 1)⁴, pak množina do oranžové barvy propálených hlín proložených černými uhlíkatými hlínami označená při plošném odebrání jako vrstva 5 s keramikou horizontu Žatec C (Tab. 2). Na samém dně se nacházela množina tenkých hlinito-popelovitých vrstev různých odstínů šedé barvy jako vrstva horizontálního odkryvu 9 s nálezem keramiky horizontu Žatec B (Čech 2001, Abb. 10: 1). Charakteristiky keramiky horizontů Žatec C-D2 obsahují kapitoly 12-14.

Horizonty Žatec A-B jsou kladeny do středohradištního období (9. stol. - 1. třetina 10. stol.). Horizont Žatec C reprezentuje počátek mladší doby hradištní a keramika Žatec D1 a D2 je pokračováním starší fáze mladohradištního období (2. třetina 10. stol. - 10./11. stol.). Keramika Žatec E byla produkována v průběhu vyspělé až pozdní fáze mladohradištního období (11. stol. – 1. čtvrtina 12. stol.). Horizont keramiky Žatec F-G je považován za pozdněhradištní, a to od 2. čtvrtiny 12. stol. do 1. třetiny 13. stol. (Čech 2008a, 42-45; 2008b, 98-99). Sídlištní komponenty byly zařazeny podle tohoto chronologicko-typologického schématu do čtyř vývojových fází:

1. fáze – 9. stol. - 1. třetina 10. stol. = keramika horizontů Žatec A až B.
2. fáze – 2. třetina 10. stol. - 10./11. stol. = keramika horizontů Žatec C, D1 a D2.
3. fáze – 11. stol. - 1. čtvrtina 12. stol. = keramika horizontu Žatec E.
4. fáze – 2. čtvrtina 12. stol. - 1. třetina 13. stol. = keramika horizontů Žatec F a G.

10. Fáze vývoje aglomerace od středohradištního (9. stol.) do pozdněhradištního období (poč. 13. stol.)

Od 1. fáze vývoje sestávala aglomerace z hradu na ostrohu o rozloze 8 ha opevněného hrotitým příkopem a vnějšími osídlenými plochami (Mapa 1). Sídlištní nálezy s keramikou horizontu Žatec A-B (2008a, Obr. 3: 1-6) jsou evidovány na předhradí na ostrohu, na jižních svazích a na šterkopískových vyvýšeninách mezi jižním úpatím ostrohu a zákrutem Ohře. Aglomerace byla díky výraznému terénnímu reliéfu rozdělena na komponenty: ostroh s hradem a neopevněným předhradím, jižní neopevněné předhradí a podhradí. Od samého počátku můžeme do aglomerace zahrnout území o ploše více než 90 ha (Obr. 4). Absolutně je 1. fáze datována do intervalu 9. stol. – 1. třetina 10. stol.

⁴ Pokud je v závorce zveden odkaz na tabulku bez vrocení, jedná se o odkaz na tabulku ve druhém svazku práce – Obrazové přílohy.

Druhá fáze má počátky v 1. polovině 30. let 10. století. Podle dendrochronologických dat získaných z dochovaných dřevěných konstrukčních prvků opevnění předhradí (Tab. IV, Graf 1), byl v tomto období jižní okraj ostrohu opevněn hradbou, u níž byly zjištěny dvě stavební fáze. Příkop rozdělil ostroh na hrad o rozloze 4,5 ha a předhradí o ploše 10 ha. Současnost, nebo časová blízkost příkopu hradu se zahloubenými sídlištními objekty a horizontálně uloženými sídlištními vrstvami, je dovozována podle keramiky horizontu Žatec C (Čech 1994; Tab. 14) ve vrstvách na dně příkopu a v sídlištních situacích uvnitř aglomerace (Mapa 2). Synchronizace příkopu hradu, sídlištních situací a výstavby opevnění předhradí (starší fáze nedatována, mladší podle dendrochronologie vybudována v letech 925-937), je hypotézou. Z jádra hradby nebyly získány zlomky keramiky a ze sídlištních situací uvnitř opevněných komponent schází nálezy dřev pro dendrochronologické datování. Oproti 1. fázi vývoje aglomerace však představují obě fortifikace radikální změnu a tvoří logický celek, který rozdělil ostroh na dvě komponenty, hrad a opevněné předhradí, na další tři staletí. Výstavba mohutné fortifikace na jižním okraji ostrohu v délce 450-460 m musela mít závažný důvod, za který je považována ochrana předhradí s osídlením v podobě dvorce a usedlostí s ojedinělými doklady zpracování železa (pyrotechnologická zařízení). Sídlištní objekty a horizontálně uložené vrstvy s keramikou Žatec D1 a D2 jsou evidovány jak na jižním neopevněném předhradí, tak v podhradí (Mapa 3-4). Přepokládám, že horizont keramiky Žatec D2 končí na přelomu 10. a 11. století, nebo na počátku 11. století.

Třetí fáze je reprezentována horizontem keramiky Žatec E (Čech 2008a, Obr. 4; Čech 2008b, 98-99, Taf. 2: 39-46, Taf. 5, Taf. 6). Z archeologického pohledu na vývoj žatecké aglomerace je to období nejvýraznějších změn jednotlivých komponent, tzn. hradu, opevněného předhradí, jižního neopevněného předhradí a podhradí (Mapa 5). Opevnění hradu bylo opatřeno dalším příkopem za vnitřním úpatím hradby, na předhradí byly založeny dva kostely s pohřebišti. Přídavky u pohřbených jedinců tvoří esovité záušnice a denáry jako oboly mrtvých od počátku 2. poloviny 11. století (denár malého střížku Břetislava II. – ražba 1050-1055, Spytihněv II. – ražba 1055-1061 a knížecí vláda Vratislava II. – ražba 1061-1085/6). Uprostřed hradu stál kostel (snad sv. Petra, Čech – Chlupáková 2010, 280-282) s pohřebištem a přilehlými komponentami interpretovanými jako velmožský-knížecí dvorec. Archeologicky dobře rozeznatelné jsou desítky jednotlivých pyrotechnologických zařízení i celých skupin na opevněném předhradí, dva výrazné areály výroby a zpracování železa se rozprostíraly na jižním neopevněném předhradí a jeden

areál ležel v podhradí. Sídlištní objekty a vrstvy se koncentrují v okolí kostela sv. Víta v JZ části opevněného předhradí, a u kostela neznámého patrocina v JV části (2010, 276-279). Jsou také registrovány plochy s absencí zahloubených objektů či pyrotechnologických zařízení a bez sídlištních vrstev, pouze s ojedinělými nálezy keramiky na povrchu půdního typu.

Počátky 4. fáze (Mapa 6) jsou spojovány s horizontem keramiky Žatec F (Čech 2008b, Taf. 3: 55-67, Taf. 4: 1-11), který považujeme za završení typologického vývoje horizontu Žatec E. Vzhledem k nepoměrně menšímu výskytu oproti keramice horizontu Žatec E, tak i oproti horizontu Žatec G, je pravděpodobné, že keramika horizontu Žatec F byla produkována krátkodobě. V každém případě ji nacházíme v horizontálně ložených vrstvách uvnitř hradu, které absentují v ostatních komponentách aglomerace. Na sídlištní situace s keramikou Žatec F uvnitř hradu plynule navazují situace s keramikou horizontu Žatec G (2008b, Taf. 2: 1-13), jehož počátky je možno podle mincovních nálezů hledat zřejmě ve 2. čtvrtině 12. století, závěr spadá do 1. třetiny 13. století. Osídlení se nadále výrazně koncentruje na ploše hradu (2008a, 52), kde byl zřejmě kolem poloviny 12. století postaven jednolodní kostel s věží zasvěcený Panně Marii (Čech – Chludíková 2010, 282-283), přestavěný na počátku 13. století na pozdně románskou trojlodní baziliku se západním dvojvěžím (Beránek – Ebel – Čech 2004, 3-50). Na opevněném předhradí byl založen pozdně románský kostel sv. Kříže, pokračuje kostel sv. Víta a kostel neznámého zasvěcení na náměstí P. Chelčického. Nejmladší hroby byly překrývány náhrobníky z různobarevných pískovců a zřejmě v nich byli pohřbíváni jedinci z vyšších sociálních vrstev (Čech – Chludíková 2010, 276-279).

11. První fáze vývoje aglomerace – středohradištní období (souhrn)

Raně středověké osídlení staro a středohradištního období, které předcházelo přemyslovskému založení, bylo lokalizováno v podhradí (Bubeník – Uhlíková 1977, 209, obr. 3; Bubeník 1988a, nal. 81 – Tab. CCXXXII-CCXXXIII, nal. 87 – Tab. CCXXXVIII: 18, 22). Další nálezy keramiky středohradištního rázu byly evidovány na ostrožně na jižním konci (1988a, nal. 44 – Tab. LXIX: 3), uprostřed dnešního nám. Svobody (1988a, nal. 53 – Tab. LXXVII: 5) a na jižním předhradí (1988a, nal. 4a – Tab. CCXXII: 1). Zlomek starohradištní nádoby pochází z prostoru od Kněžské brány (1988a, nal. 28a – Tab. CCXXV: 1). Nárůst nálezů přinesl výzkum v roce 1992 na západní straně nám. Svobody (Čech 1994, 72) a v podhradí (Čech 1999b, 137-150). Další

zvýšení počtu sídlištních situací se středohradištní keramikou poskytly výzkumy z let 2003-6 (Čech 2006) a 2008-2010. V letech 2009-10 byla provedena kompletní revize nálezového fondu z let 1993-2009, při které došlo k identifikaci dalších nálezů keramiky horizontu Žatec B, což umožnilo přesněji popsat podobu aglomerace v 1. fázi vývoje aglomerace.

Pro 1. fázi vývoje aglomerace je typická produkce a užívání keramiky horizontu Žatec B. Společně s typy okrajů, jednoduchým vejčitým tvarem hrnců, typy okrajů a výzdobou je keramika horizontu Žatec B dobře rozeznatelná a typově si velmi podobná na širokém území (Varadzin 2010, 536). Byl učiněn pokus o analýzu keramiky. Okraje byly rozděleny do osmnácti skupin, žlábkové vlnice do šesti, vlnice hřebenem do jedenadvaceti a hřebenové vpichy tvoří šestnáct skupin. Vodorovné rýhy byly rozděleny do sedmi skupin. Zvláštní kategorií jsou tzv. kolky, čímž se rozumí ornamenty složené z hřebenových vpichů. Pro keramiku staršího raného středověku typického kazetovitého motivu bylo rozpoznáno šest skupin. Pro keramiku horizontu Žatec B je typickým tzv. kolmý hřebenový vpich. Rozumí se tím stopa, jakou zanechá na měkkém povrchu nádoby nástroj s jemnými hroty, nástroj s největším počtem hrotů jich měl jedenáct, pokud se přiloží kolmo nebo mírně šikmo k povrchu nádoby a jemným tlakem se vytvoří otisk hrotů, aniž by vznikl val. Vpichy bývají velmi hustě řazeny (Čech 2006, 29-46, Obr. 50).

Celkem bylo hodnoceno 419 zdobených okrajů nebo zlomků z těl nádob s výzdobou, na nichž byl zřejmý jen jeden typ výzdoby, nebo kombinace vícero typů. Zřejmá je dominance výzdoby sestávající z vlnic hřebenem nebo žlábkové vlnice, pak následuje kombinace vlnice a vodorovné rýhy, samotné rýhy (bez rozlišení jedním hrotem či hřebenem) a až na čtvrtém místě je kombinace vlnic a hřebenových vpichů (2006, Graf 1). Vzhledem k malému množství keramiky k dispozici, což je důsledkem typu a množství terénních odkryvů, tak i celkovou „chudostí“ nálezových situací, nebylo možno provést statistickou analýzu.

11.1. Topografie, rozsah a podoba aglomerace

Zpracování nálezových situací s keramikou horizontu Žatec B ukázalo, že aglomerace v první fázi svého vývoje byla rozsáhlá a zaujímal celý prostor vytvořený geologickými procesy. Jádrem byl ostroh rozdělený příkopem (Obr. 4: I; Mapa 1) na hrad a předhradí. Rozsah osídlení jižního neopevněného předhradí je dán spíše stavem poznání. V průběhu četných výzkumů západně od ul. Obránců míru (Obr. 4: C; Mapa 1) byla odkryta koncentrace sídlištních kontextů

v ul. Volyňských Čechů (*Čech 2006*, Obr. 3: 9-11), nověji i v severním sousedství (nepubl. výzk. 2010). Rozptýlené doklady osídlení jsou ze západní části jižního předhradí a z podhradí (2006, Obr. 3).

Hrad zaujímal dvě třetiny délky ostrohu a měl plochu cca 8 ha (Mapa 1). Příkop navazoval na východní straně na terénní zářez (dnes Nádražní schody), kde stála ve vrcholném středověku Mlynářská brána. Rozsah zářezu v raném středověku nelze přesně určit, ale plošný odkryv na přilehlém Chelčického náměstí zjistil erozi postižené pohřbívání v sektoru 35 (*Čech – Chludíková 2010*, Abb. 5). Z toho lze odvodit, že terénní deprese byla v raném středověku menší, posléze došlo k jejímu rozšiřování a tím k poškození pohřebiště jižně od ní.

V Dlouhé ulici (Mapa 1: 1a) byl během výzkumu identifikován rozměrný zahloubený objekt, u něhož se podařilo nalézt jižní i severní okraj. Vzhledem k tomu, že byl zjištěn v úzkém výkopu pro vodovod, nebylo možno jej prozkoumat podrobněji. Je důvodné se domnívat, že byl zachycen příkop z 1. fáze aglomerace před svým vyústěním do terénního zářezu na východní straně ostrohu. Při vynesení řezů příkopem z let 1996 a 2005 na náměstí Svobody (Mapa 1: 1b-1c) do plánu města (*Čech 2006*, Obr. 44: 093, 28/96), je možno rekonstruovat průběh příkopu v délce cca 120 m.

Další výrazný terénní zářez se nachází na dnešním nám. 5. května. V roce 1992 se podařilo v rámci výkopu pro plynovod umístit rozměrnou sondu (Mapa 2: A1) v místě zjištěné destrukce lomových pískovcových kamenů a odkrýt částečně příkop opevnění hradu 2. fáze vývoje aglomerace (*Čech 1994*). Ve výkopu pro teplovod v roce 2005 byla zachycena na SZ straně nám. Svobody k nám. 5. května vnější hrana terénní deprese (Mapa 2: A2), jejíž povrch tvořil půdní typ (*Čech 2006*, Obr. 44: 073). Z toho vyplývá, že až do tohoto místa zasahovala přirozená terénní deprese, která byla dále k západu upravena na fortifikační příkop. Podle keramiky z vrstvy na samém dně příkopu (Tab. 16) došlo k částečnému zanesení příkopu v období produkce a užívání keramiky horizontu Žatec C. V sektoru 72 byla v roce 2005 (*Čech 2006*, Obr. 44: 072) zachycena severní hrana dalšího příkopu (Mapa 2: A3), ten byl částečně prozkoumán a z jeho výplně byly získány atypické zlomky pravěké keramiky. Jižní hranu téhož příkopu se podařilo odkrýt v roce 1992 v Dlouhé ulici (*Čech 1994*, 70), tehdy byly z výplně vyzvednuty zlomky keramiky s lesklým červeným povrchem a černým malováním z pozdní doby bronzové. Příkop probíhal paralelně s terénní depresí. Jestliže strategická výhoda pro umístění příkopu v této části ostrohu byla vypořádaná v pravěku a znovu ve 2. fázi vývoje raně středověké

aglomerace, je důvodné se domnívat, že tomu tak mohlo být i v 9. století v 1. fázi vývoje aglomerace.

Hrotitý příkop opevnění na dnešním náměstí Svobody byl zachycen dvakrát. Poprvé v únoru roku 1996 v trase výkopu pro kabelovody na východní straně náměstí. Vzhledem k panujícím zimním klimatickým podmínkám a nenadálosti nálezu objektu takového rozměru proběhl výzkum formou vybírání výplně po mechanických vrstvách malým bagrem. Výplň byla probírána ručně na hraně výkopu. Dobře rozeznatelné byly vrstvy vazké šedo-hnědé hlíny. Po dosažení dna byl začištěn východní profil a kresebně a fotograficky dokumentován. Keramika horizontu Žatec B byla získána z vrstev vazké hlíny (Čech 2006, Tab. 33: 1-9). Podle nálezu zlomku pravěké keramiky (zřejmě z mladší fáze starší doby bronzové) z výrazně štěrkovité vrstvy na dně příkopu (2006, Obr. 17), byl příkop pokládán za pravěký s tím, že v raném středověku byl patrný jako výrazná terénní deprese.

Výzkum v trase tepelného napáječe na zápaní straně náměstí v roce 2005 s existencí příkopu počítal a proběhl v dostatečném předstihu. Byl prováděn po přirozených vrstvách od nejvýše položených vrstev výplně až po ty nejnižší (Obr. 5). Po zpracování bylo možno konstatovat že: a) výrazně štěrkovité vrstvy v nejspodnější části výplně vznikly erozí podloží, do něhož byl příkopu zahlouben (štěrkopísek, spraš, půdní typ), b) na ně nasedaly vrstvy vazké šedo-hnědé hlíny s proplásky uhlíkatých vrstev, c) tyto vrstvy obsahovaly pouze keramiku horizontu Žatec B (Tab. 11-15), d) na severním okraji příkopu, tj. na jeho vnitřní hraně, stála hradba s čelní kamennou plentou z lomového pískovce, e) destrukce plenty ležela na vrstvách šedo-hnědých vazkých hlín, f) destrukce byla překryta vrstvou ze směsi štěrkopísku, spraše a půdního typu, g) vrstvu je možno považovat za přemístěný zásyp tělesa hradby, h) do této vrstvy byl zahlouben snížený interiér nadzemní stavby, ch) na povrchu vrstev z bodu f) leželo ohniště z jílu a střepů z keramické láhve, i) láhev a keramika (Tab. 7: 8; Tab. 8-9) z výplně objektu z bodu h) náleží horizontu Žatec D2, j) terénní deprese vznikající sesedáním spodních partií výplně byla nadále zaplňována vrstvami s keramikou horizontu Žatec E (Tab. 3-6; Tab. 7: 1-7) a stratigraficky nejmladší objekty zahloubené do zaplněného příkopu obsahovaly keramiku horizontu Žatec G.

Výplň lze rozdělit do čtyř výrazných zánikových horizontů. První začal vznikat vzápětí po vyhloubení příkopu za působení přírodních sil a díky nekompaktnímu podloží, do něhož byl vyhlouben. Druhý byl již plně v dikci člověka a představovaly jej vrstvy šedohnědé vazké kompaktní hlíny. Třetí horizont, přemístěnou výplň hradby ze směsi půdního typu, spraše a

šterkopísku z podloží, je možno pokládat za krátkodobou záležitost způsobenou člověkem, s cílem příkop zcela zaplnit a zarovnat s okolním terénem. Poté došlo k vytváření závěrečného, dlouhodobě vznikajícího čtvrtého horizontu. Dekompozice organických složek výplně způsobila její pokles, vytvářely se deprese, které byly průběžně zaplňovány odpadními vrstvami.

V roce 1999 byly na náměstí J. Žižky odkryty a prozkoumány objekty různých velikostí a tvarů zahroubené do půdního typu a překryté z drobných valounů zhotovenou dlažbou náležející dvorci, patrně knížecímu, z 1. pol. 11. stol. Výzkum pokračoval v roce 2004, kdy byly zjištěny další drobné objekty za stejných stratigrafických poměrů. Nevelké objekty (žlábký, sloupové jamky, zahroubeniny, propálený žlábek po základovém trámu) a hlubší, půdorysně větší objekty (hluboký objekt čtvercového půdorysu – sklípek, objekt typu polozemnice) se a) vzájemně respektovaly, b) delší osy objektů byly na sebe buď kolmé, nebo rovnoběžné, c) z výplně všech objektů byla vyzdvížena keramika horizontu Žatec B, d) objekty tvořily uzavřenou obdélkou dispozici s delší osou ve směru S-J, e) v jižní části „dispozice“ byly na ploše cca 1 m² nalezeny tři drobné předměty (zl. stříbrné velkomoravské hrozníčkovité náušnice s uzlíkem, hrozníček odlomen, zl. modrého sekaného korálu a drobná bronzová zlacená puklička s trnem), které dokládají vyšší společenské prostředí. Z uvedených skutečností je možno usuzovat o „dispozici“ jako o velké vícedílné nadzemní stavbě s přilehlými menšími objekty se sníženými interiéry. Komplex byl součástí sídelní komponenty charakteru velmožského dvorce. Jako opevnění byly zřejmě využity zbytky pravěkého náspu-valu na západní straně ostrohu, jiné fortifikační prvky se zjistit nepodařilo.

Vně hrotitého příkopu se nacházela zřejmě neopevněná jižní část ostrohu o rozloze cca 7 hektarů – předhradí. Odkryté sídlištní situace měly podobu horizontálně uložených vrstev, prohlubní a objektů v půdním typu. Na celé ploše byla zachycena jedna tzv. obilnice, tzn. jáma přibližně kruhového půdorysu s podebranými stěnami a plochým dnem zahroubená do spraše a půdního typu. Torzovitost sídlištních situací je dána typy výzkumu, především úzkými sondami na malé ploše nebo dokumentovanými stěnami výkopů.

Výjimku tvoří uskupení objektů ve Dvořákově ulici, kde došlo k opakovanému výzkumu na relativně malé ploše (Mapa 1: 6). V průběhu rekonstrukce ulice v roce 1995 se podařilo zjistit a prozkoumat objekty zahroubené do půdního typu a sprašového podloží s keramikou horizontu Žatec B ve výplních. V roce 2006 byl realizován plošný výzkum v trase výkopu pro tepelný napáječ. Odkryté situace jsou interpretovány jako usedlost s doklady nadzemní stavby zřejmě

srubové konstrukce díky absenci stop po vertikálních nosných prvcích (sloupové jamky). Ze stavby byla odkryta podlaha ze žluté písčité hlíny s četnými malými kúlovými jamkami o průměru do cca 8 cm. V interiéru bylo zjištěno pyrotechnologické zařízení s do červena propálenými stěnami, jehož výplň byla narušena sloupovou jamou s keramikou horizontu Žatec B ve výplni. Východně od nadzemní stavby byly prozkoumány dva zahloubené objekty: jeden do půdního typu, druhý až do štěrkopískového podloží. Ještě dále k východu stála nadzemní stavba, z níž se v půdním typu zachovala sloupová jamka a řada drobných kúlových jamek s průměry okolo 5 cm. Jižně od nadzemní stavby bylo do půdního typu zahloubeno druhé pyrotechnologické zařízení a řada drobných kúlových jamek v půdním typu. Na půdním typu v okolí nadzemní stavby ležely odpadní vrstvy s běžnými sídlištními nálezy. Strusky dokládající výrobní činnost nalezeny nebyly.

Prostor jižně od předhradí na vlastním ostrohu nazývám jižní neopevněné předhradí pro zdůraznění topografické odlišnosti. Jsou to svahy ukloněné k severu pokryté hnědozemí na štěrkopískovém podloží, registrována byla také spraš a světle hnědá hlína na štěrkopískovém podloží. Osídlení má charakter izolovaných zahloubených objektů/jam vesměs oválných půdorysů a různých hloubek. Zkoumán byl rovněž objekt typu zemnice, ale jen ve výšce zasahující do výkopu plynu ve Chmelařské ulici (Mapa 1: 7), takže nebylo možno zjistit jeho celkové rozměry.

V podhradí se osídlení kumuluje na protáhlou vyvýšeninu vymezenou od západu terasou Ohře, pod níž nebylo doposud zjištěno žádné raně středověké osídlení, a od východu proláklinou pod západními svahy ostrohu coby pozůstatkem starého koryta řeky. Výzkumy v liniových stavbách byly zjištěny zahloubené objekty stejného charakteru, jako na jižním neopevněném přehradí.

11. 2. Velmožský dvorec

V roce 1998 proběhl záchranný výzkum v místě stavby podzemních garáží ve dvoře domu v Masarykově ulici (Mapa 1: 3). Na staveništi byly začištěny a na čtverce 2x2 m rozděleny dvě plochy - západní o rozměrech 10x6 m, východní 8x8 m. Na začištěném povrchu západní plochy byl patrný vnější okraj rozměrného zahloubeného objektu v délce 10 m, který mířil obloukem k severovýchodu. Do objektu byly zahloubeny mladší raně a vrcholně středověkými objekty, pravouhlý rozměrný zahloubený objekt (sklep z raného novověku) a novověké výkopy.

Rozměrný zahloubený objekt byl určen jako příkop opevnění z RS. Ve čtvercích 8-9 a 14-15 byla umístěna sonda 3 (Obr. 6), ve čtverci 10 sonda 1, obě s cílem zjistit stratigrafické poměry ve výplni příkopu. V rámci vrstvy 3 plošného odkryvu byly ve čtvercích 9 a 15 ve vzdálenosti 40-50 cm od sebe nalezeny 3 denáry velkého střížku Břetislava I. (1034-1050) společně s keramikou Žatec E. Poté následovala vrstva 4 s keramikou Žatec D2 (Čech 2001, Abb. 11; Obr. 7), dále množina do oranžova a do černa propálených vrstev s kúlovou jamkou (plošný odkryv vrstva 5) a keramikou Žatec C (2001, Abb. 10: 2-17; Obr. 5) a vrstva 6 plošného odkryvu – zahliněná spraš bez nálezů. Na dně ležela vrstva 22 (profil V, v ploše vrstva 9), ze které byl vyzvednut zdobený okraj horizontu Žatec B (2001, Abb. 11: 1). Ve čtvercích 9-10 a 15-16 byly v ploše odebrány vrstvy propálené hlíny a uhlíků s keramikou horizontu Žatec D2, k dalšímu se už výzkum nedostal a plocha byla odtěžena. Výkop pro elektrický kabel prořal prostor severně od řezu příkopem. Bylo zaznamenáno v místě obvyklé pedologické a geologické podloží, tzn. půdní typ na spraši, ale žádný nález raného středověku (zahloubený objekt, vrstva). Na řezu výkopu pro základ, vedle čtverců 11 a 16, byl příkop 5 m široký a 1,2 m hluboký, v sondě 3 byla zjištěna hloubka 1,5 m. Příkop byl zahlouben do půdního typu, jeho dno se nacházelo na úrovni štěrkopískového geologického podloží.

Příkopem opevněná poloha na hraně terasy jižního neopevněného předhradí vně ostrohu je interpretována jako dvorec. Příkop odděloval od terasy malý pravoúhlý ostroh. Při výzkumu v roce 2001 v rámci výkopu pro plynovod bylo zjištěno, že terén na východním okraji ostrohu byl uměle snížen. Z uvedených důvodů se vyústění příkopu východním směrem nepodařilo zjistit. Přesto je oprávněné se domnívat, že příkopu směřoval a zasahoval do těchto míst. Vyústění západním směrem do terénní deprese pod nynějším Nerudovým náměstím, která byla zjištěna ve výkopu plynu v roce 2001, se dá rovněž předpokládat. Fortifikační příkop byl hluboký cca 1,4 m a široký 5 m, stěny měl šikmé, dno mírně prohnuté až ploché (Obr. 6) a svými parametry se blíží němětickému (Michálek – Lutovský 2000, 196). Vnitřní plochu opevněného objektu je možno odhadnout na cca 0,65 ha.

Vzhledem k absenci kamenů ve výplni příkopu a 0,6-0,9 m mocné vrstvě na jeho dně ze směsi spraše, štěrkopísku a půdního typu, lze soudit na sypané valové těleso ležící původně na neupraveném terénu, které bylo po zániku objektu přemístěno zpět do příkopu. Nelze určit, jestli se tak stalo antropogenní činností, nebo působením přírodních sil. Val byl buď nezpevněný

sypaný, nebo bylo použito dřeva na vnitřní konstrukci, které se ale v žateckých podmínkách dochovává spíše výjimečně. Materiál byl zřejmě získán při hloubení příkopu. Čelní kamenná plenta se zřejmě dá vyloučit vzhledem k absenci kamene ve všech třech sondách do výplně příkopu. Přibližně horní polovina výplně příkopu vznikla ukládáním antropogenních sedimentů v průběhu 10. století, tzn. 2. fáze vývoje. Vrstva se třemi denáry velkého střížku Břetislava II. (ražby 1034-1050) a keramikou horizontu Žatec E ležela na povrch zcela zaplněného příkopu.

Vnitřní plocha opevněného objektu/dvorce byla sledována v trase výkopu pro plyn v roce 2001, ale nepodařilo se zachytit žádné sídlištní situace raného středověku. Výkop také probíhal v místě předpokládaného valového opevnění na vnitřní straně příkopu, kde byl registrován pouze půdní typ bez jakýchkoli nálezů. S přihlédnutím k nálezové situaci v Neměticích je úrawděpodobné vysvětlení, že se osídlení koncentrovalo na severním okraji ostrohu v relativním bezpečí nad vysokým svahem, co nejdále od opevnění.

11.3. Závěr

Zpracování sídlištních situací, z nichž byla získána keramika horizontů Žatec A a B, přineslo řadu důležitých informací k počátku žatecké raně středověké aglomerace. Osídlení se starohradištní keramikou Žatec A bylo nečetné, venkovské, a vzhledem k umístění na ostrohu jej lze označit za výšinné. Hlavním poznatkem je skutečnost, že aglomerace v období produkce a užívání keramiky horizontu Žatec B, který je datován do 9. století, se skládala z opevněné komponenty – hradu, a osídlení kolem něj označovaného za předhradí a podhradí. Zdá se, že rozmístění a rozsah osídlení byl dán konfigurací terénu, jelikož sídelní areály byly opakovaně osidlovány, nebo na nich byla provozována řemesla spojená se železářstvím i v dalších fázích vývoje aglomerace až do počátku vrcholně středověkého města. Jelikož zatím neznáme žádný další hrad ve středním Poohří, který by byl spolehlivě datován do středohradištního období, zdá se, že Žatec se stal centrem regionu již tehdy.

12. Starší fáze mladohradištního období

Obecně přijímaným předělem mezi středohradištním a mladohradištním obdobím je rok 950 (*Eisner 1966, 137*). J. Bubeník vyzýval k úpravě periodizace raného středověku vzhledem k „...*hospodářsko-spoločenskému, politicko-historickému vývoji a k procesu formování raně feudálního českého státu*“ (*Bubeník 1988a, 12*). Za rozhodující se nadále považuje rok smíru mezi Otou I. a Boleslavem I., po němž mělo dojít k sjednocování území uvnitř české kotliny pod nadvládu Boleslava (*Sláma 1995, 192-193*) a Václavovi se přičítá formální nadvláda nad některými okolními knížaty (*1995, 190*). Jak ukázala dendrochronologicky zjištěná data skácení stromů použitých v konstrukci mladší fáze opevnění předhradí (Kapitola 16), byla druhá fáze výstavby mohutné dřevo-hlinité hradby předhradí stavěna v intervalu let 925-937, a tím pravděpodobně i dokončena celá fortifikace. Pokud je interval určen správně, může být stavba hradby kladena do závěru vlády Václava či do počátku vlády jeho bratra a nástupce Boleslava I. Jestli přijmeme názor, že jeden z nich ovládl střední Poohří, pak by byla stavba opevnění předhradí důkazem o významném rozšíření přemyslovského území poměrně časně před rokem 950.

J. Bubeník vyčlenil typologickým rozbořením z raně středověké keramiky známé z Poohří do poloviny 80. let 20. století keramiku tzv. libočanského typu varianty A (*Bubeník 1988a, 25-59, Obr. 6-7*). Autorovy možnosti byly v 80. letech velmi omezené, na což sám poukázal (*1988a, 9*). Keramika a ostatní nálezy pocházely ze sběrů, ojedinělých, mnohdy laicky dokumentovaných archeologických situací, nebo scházely nálezkové okolnosti zcela, případně odborně vedené výzkumy nebyly autorovi dostupné. V takovém případě nebylo jiné možnosti než posuzovat keramiku typologicky a *per analogiam*. Absolutní datování bylo stanoveno v souladu s dobovým názorem, že k tzv. regionalizaci tvarů a typů raně středověké keramiky docházelo již ve středohradištním období (*1988a, 46*) a na základě datování keramiky z Vlastislavi (*1988a, 45-46, 49, 52, 54, 58-59*). Autorův výzkum opevnění Drahůš z let 1971-2, který jen malou plochou zasáhl i prostor za hradbou (*1988a, 190-195*), v době vzniku publikace zpracován nebyl a ze sídlištních objektů za vnitřní stěnou hradby bylo publikováno 11 celých nebo kresebně zrekonstruovatelných nádob a 8 zlomků keramiky (1 okraj, 6 zdobených okrajů a 1 zdobený zlomek z těla nádoby). Z tzv. horizontu II, jádra hradby, bylo vyobrazeno 7 okrajů, 6 zdobených okrajů a 9 zdobených zlomků z těl nádob (*1988a, Tab. XLII-XLIX*).

Velká pozornost byla věnována rozdělení nádob do skupin a variant podle tvarů (1988a, Obr. 6-7), detailnímu vyčlenění typů a variant okrajů (1988a, Obr. 8-13), výzdobě (1988a, Obr. 14-17) a charakteristice tvarů a výzdobě libočanského tvaru variantě B i variantě A (1988a, Obr. 18, 20). Počátky varianty B libočanského typu (skupina IIA a 3) datoval J. Bubeník do závěru střední doby hradištní (1988a, 49) s poukazem na absenci opor pro přesnější časové zařazení, převahu produkce pak spatřoval v mladohradištním období (1988a, 47, 49). Skupiny II A b, II B, II B b, II C b (poslední uvedená je libočanský typ varianta A) pak do „...rozhraní střední a mladší doby hradištní“ (1988a, 49-52). Na jiném místě (1988a, 55-56) kladl počátek produkce libočanského typu A (varianta II C b) do střední doby hradištní s přežíváním do mladohradištního období.

U libočanského typu A (varianta II C b) se ukázalo, že se v nálezových souborech vyskytuje společně s variantami II A a 2, II A b a II C, přičemž je v menšině. Proto byly tvary zařazeny společně do horizontu keramiky Žatec D, který je v této práci po zpracování nálezových celků podle stratigrafických kontextů rozčleněn na horizonty Žatec D1 a D2.

Starší fáze mladohradištního období, tzn. 2. pol. 10. stol., je spojena s produkcí keramiky horizontů Žatec C, D1 a D2 ve stratigraficky mladších situacích tvořících novou, oproti středohradištnímu osídlení s keramikou horizontu Žatec B, odlišnou sídlištní strukturu s novými komponentami (velmožské usedlosti a dvorce na předhradí). Keramika Žatec C typologicky navazuje na keramiku Žatec B a vyskytují se soubory nálezů se společným výskytem zástupců obou horizontů (např. Obr. 8). Vedle bohatého spektra variant tvarování podhrdlí a výzdoby horizontu keramiky Žatec D2, je pro něj typický ojedinělý výskyt zlomků keramiky nejstarších variant horizontu Žatec E.

Datování libočanského typu varianty B (varianta II A a 3) a varianty I B (1988a, Obr. 6), dnes horizont keramiky Žatec E, do mladohradištního období bylo plně potvrzeno s korekcí, že jeho počátky jsou datovány na počátek 11. stol. a závěr produkce do samého počátku 12. století. J. Bubeník datoval variantu B libočanského typu „...hlouběji do středohradištního období“ (Bubeník 1988a, Obr. 6, s. 33, 45). Na příkladu sedmi souborů keramiky z vrstev tvořících primární výplně zahloubených objektů (k pojmu a významu viz kapitola 22) byl prokázán nejen společný výskyt keramiky okruhu „Hradec-Rubín“ a „Drahůš“ (Bubeník – Meduna 1994, 186, Abb. 2), ale i Bubeníkovi varianty II A a 3, tzn. libočanského typu varianty B (Čech 1999a, 353-365). Společný výskyt keramiky okruhu „Drahůš“ a libočanského typu B (dnes tedy horizont keramiky Žatec D2) v jedněch a týchž souborech byl doložen po zpracování výzkumu vnějšího

opevnění Drahúše z let 1971-3 (Kotková 2004). Keramika Žatec D2 a závěr její produkce je datována *ante quem* vůči počátkům keramiky horizontu Žatec E (Bubeníkův libočanský typ varianta B), která je známa ze sídlištních vrstev s nálezy denárů, přičemž nejstarší je nález tří denárů velkého střížku Břetislava I. (ražby z let 1034-1050) ve vrstvě sekundární výplně příkopu (Obr. 6: 3). Pod hroby u raně středověkého kostela neznámého patrocinia na náměstí P. Chelčického byla na rozmezí sektorů 05 a 06 (Obr. 7: 1 a) zjištěna jáma s keramikou horizontu Žatec E ve výplni (Čech 1999a, Obr. 6), kterou překrýval hrob s denárem Spytihněva II. (1055-1061) a dětské hroby se záušnicemi datovanými do 1. pol. 11. století (Čech 1994, Obr. 8: hroby 5-7). Výplň s keramikou horizontu Žatec E byla v jámě zahloubené do půdního typu a šterkopískového podloží deponována spíše delší čas před uložením zemřelých jedinců s milodary, jelikož hroby nebyly do silně uhlíkaté výplně pokleslé, což by se jinak vzhledem k degradaci organických částí výplně stalo (Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013, 10-12).

Jsem si vědom, že na toho, kdo se přesně neorientuje v typologii J. Bubeníka a keramických okruzích (Bubeník – Meduna 1992, 192-192) působí předchozí argumentace, provázání pojmů a jejich střídání matoucně. Srovnání staršího a nového stavu ohledně chronologie žatecké raně středověké keramiky však bylo nutné a nového chronologickotypologického schématu keramiky se nadále budu držet.

Závěrem je možno ke keramické náplni počátků mladohradištního období, a její chronologii, shrnout následující. Keramika Žatec C byla vyráběna a užívána na počátku období, typologicky navazuje, i se společně vyskytuje, s keramikou Žatec B. Typologicky i stratigraficky po keramice Žatec C následuje keramika horizontu Žatec D1. Po ní zas keramika Žatec D2. Podle uvedených nepřímých důkazů, nebo spíše indicií, je závěr horizontu keramiky Žatec D2 a počátek horizontu keramiky Žatec E kladen do závěru 10. nebo do počátku 11. století, což vyjadřuji číselně: 10./11. stol. Horizont keramiky Žatec D2 je proto považován za přechodný horizont mezi obdobími, kdy byla v Žatci vyráběna keramika dvou kónických tvarů (horizont keramiky Žatec D1) a následným obdobími, v němž byla produkována tvarově a výzdobou velmi jednotná až uniformní keramika horizontu Žatec E (Čech 2008a, Obr. 4, s. 44; 2008b, 96-97).

12. 1. Metodické aspekty práce s keramikou horizontů Žatec C-D2

V podmínkách nevhodných pro dochování předmětů z organických materiálů, ať už v pravěku či středověku, je keramika zásadním archeologickým pramenem pro datování a poznání hmotné

kultury a úrovně specializace výroby. Zabýváme se ale studiem dochovaného, nikoli používaného. Jak vyplývá z charakteru žateckých výzkumů, kdy jsou archeologické situace v naprosté většině případů jen vzorkovány, není možno se dopodrobna zabývat studiem keramiky a změnami okrajů, výzdoby, tvarů a kombinace na základě statistických metod, jak učinil J. Macháček (*Macháček 2001*). Soubory keramiky mnohdy čítají jen několik typických jedinců (Tab. I-III) a až stratigrafická pozice vzorkované jednotky dává tušit, jestli byla keramika nalezena v původním uložení, nebo se jedná o přemístěný materiál. Lepší situace je při ojedinělých plošných výzkumech, kdy byly vrstvy odebrány ve větších plochách, čímž došlo k vyzvednutí většího množství nálezů keramiky, nebo bylo možno vybrat celé výplně zahloubených objektů. Takových případů je ale málo a není možné je srovnávat s ostatními.

Při analýze keramiky Žatec B (*Čech 2006*, 28-45) došlo k detailnímu roztrídění všech prvků výzdoby na varianty, což mnohdy vedlo k poznání, že se určité typy vlnic a hřebenových vpichů vyskytují třeba i jen v jednom exempláři. Lze sledovat absenci a prezenci toho kterého sledovaného prvku, případně kombinaci prvků, čímž je tvar nádoby, profilace okraje, výzdoba a její umístění. K dosaženým závěrům by bylo možno dojít i bez časově náročné práce pouhým součtem keramických zlomků s konkrétním prvkem výzdoby. Typy okrajů nádob/hrnců středohradištního období jsou také obecně známy. Souhrnně lze konstatovat, že detailní analýza keramiky má smysl jen při velkých počtech zlomků, kdy je možno výsledky zpracovávat statisticky a porovnávat kompletní soubory (např. *Macháček 2001*).

Pro ilustraci o sumě keramiky k dispozici byly vyhotoveny sumarizační tabulky keramických nálezů horizontu Žatec C, D1 a D2 (Tab. I-III). Identifikátor ID je spojovacím článkem mezi tabulkami, popisem nálezové situace (III. část práce), obrazovými přílohami (Obrazové přílohy – 2. svazek práce) a mapkami (Mapy 2-4). Sloupec „Σ“ je součtem všech keramických zlomků v určitém souboru a šedě jsou vyznačeny ty, jejichž počet přesahuje minimální počet 42 kusů potřebných pro statistickou analýzu (*Malina 1988*). Sloupec „Hodnotitelných“ udává počet zlomků v souboru, na nichž je dochován alespoň jeden hodnotitelný znak – celý okraj, celý prvek výzdoby (vlnice, hřebenový vpich, vpich, rýhy) nebo lze poznat tvar nádoby. Ostatní zlomky keramiky byly sice zařazeny mezi „typické“, ale jsou tak malé, že hodnotitelný znak na nich není dochován celý. Z rozdílu mezi kategoriemi „Σ“ a „Hodnotitelných“ je zřejmá kvalita souboru. Celé nádoby, nebo dochované ve většině, takže bylo možno tvar a rozměry

rekonstruovat, pochází v počtu pěti kusů pouze z horizontu keramiky Žatec D1. Údaje ve všech třech tabulkách dokládají, s jakými počty keramiky lze v případě Žatce nakládat.

ID	Okraje	Zdobené okraje	Těla	Dna	Pokličky	Láhve	Σ	Hodnotitelných
1	3	1	3				7	
2			6	2			8	
3	2	8	19	11	1		41	
4	1	1	7	1		1	11	
5	1	1	6	2			10	
6	1	1	2				4	
7	3		13	2			18	
8		3	2	2			7	
9	10	8	26	11	1	1	57	27
11	12	2	10	4			28	
12	1	1	7	1			10	
13		1	3				4	
14	13	3	28	5			49	21
15	6	2	13				21	
16	1		2				3	
17	1		8	1			10	
18	2	3	2	1			8	
19	2		4	1			7	
20	1	2	7				10	
21		1	3				4	
22	11	13	28	10	1		63	50
23	2	4	4				10	
24	4		3	2			9	
25	3	2	14				19	
26	5	4	14	5	1		29	
27	5	2	5	1			13	
28	1	2	4	2			9	
29		2	6	1			9	
41	4	3	9	3			19	
160	3		9				12	
Σ	98	70	264	68	4	2	506	

Tab. I: Sumarizační tabulka nálezů keramiky horizontu Žatec C

ID	Okraje	Zdobené okraje	Těla	Dna	Pokličky	Láhve	Celé	Σ	Hodnotitelných
30	2	2	9	4				17	
31	1	2	2					4	
32	2	5	19	7			1	34	
33		1	1	1				3	
34	1		3					4	
35		1						1	
36	1		8	6	1			16	
37		1	3					4	
38		4	9	1				14	
39	6		12	3				21	
40	1		3	2				6	
42	6	2	13	2				23	
43		2	2					4	
44	3	2	3	1				9	
45		1						1	
46	3	3	17	2	2			27	
47		2						2	
48	2	2	4	2	1			11	
49	1	1	7	2				11	
50	1	1	1					3	
51	6		12	3				21	
52		6	12	3				21	
53	1		5	1				7	
54		2	2	1	1			6	
55			1					1	
56	7	4	11	3				25	
57	1		6	2				9	
58	4	3	9	6			1	23	
59	3	1	5					9	
60	4	2	11	2				19	
61	1	1	6	2				10	
62	22	20	121	45	8			216	98
63	7	2	22	3	1			35	
65	10	1	27	14				52	17
66		2	1	1				4	
67	1	1		1				3	
69		2	3					5	
70	8	4	14	5				31	
71	2		1					3	
72	2	9	10	4				25	
73	2	1	10	3	2			18	

ID	Okraje	Zdobené okraje	Těla	Dna	Pokličky	Láhve	Celé	Σ	Hodnotitelných
74			2	1				3	
75	6	4	11	2				23	
77	1	1	1					3	
78	1	1						2	
79	12	12	37	10				71	38
80	2	1	10	6				19	
81		1						1	
82		1		2	1			4	
83			2	1				3	
84	5	5	8	7				25	
85	4	1	15	1				21	
86	3	1	7	1				12	
87		1	8	3				12	
88	3	2	8	1				14	
89	4	2	2	2				10	
90		3						3	
91	1		1	1				3	
92	5	3	32	6	1		1	48	22
93	1	1	6	2			1	11	
94	3	1	8	1				13	
95	1	2	4	1	1			9	
96	5		6					11	
97		1						1	
98	23	12	37	11	2			85	60
99	4		3		1			8	
100	9	5	14	7			1	36	
101		1						1	
121	2		3	2				7	
125	2		4		2				
161	3	4	5	3				15	
Σ	211	159	639	203	22		5	1239	

Tab. II: Sumarizační tabulka nálezů keramiky horizontu Žatec D1

ID	Okraje	Zdobené okraje	Těla	Dna	Pokličky	Láhve	Σ	Hodnotitelných
102		1	5	1			7	
103	1	1	5				7	
104		2	1	3			6	
105	3		7				10	
106	1	4	8	1			14	
107	7	7	15	8		37	67	23
108		1		1			2	
109	3		8				11	
110		1	2				3	
111	3	5	8	3			19	
112	20	3	31	5			59	37
113	2	4	8	1			15	
115	3	4	15	1	1		24	
116	7	1	9	1			18	
117	4		5				9	
118	2		7				9	
119		1	2				3	
120	2	3	3			1	9	
122	6	2	16	1			25	
123	40	18	84	21			163	62
124	1		4	1			6	
126	2		14	1	1		18	
127	1	7	5	2			15	
128		3	6	2			11	
129	12	3	12	1			28	
130	1	2	3				6	
131	3		27	2			32	
132	6	2	3	1			12	
133	3	2	3	2			10	
134	1	2	6				9	
135			4				4	
136	3	4	10	5			22	
137	3	9	24	7			43	
138	1	1	3	1			6	
139			3		1		4	
140	2	1	2				5	
141	5	4	16	2			27	
142		1	3	1		5	10	
143		1	4			5	5	
144	6	2	9	5	1		23	
145	8	2	21				31	

ID	Okraje	Zdobené okraje	Těla	Dna	Pokličky	Láhve	Σ	Hodnotitelných
146	4	1	22	6			33	
147	4		33	8			45	11
148	22	3	54	11			90	36
149		1	6				7	
150		2					2	
151	2	1	1				4	
152			3				3	
153		3	4				7	
154	5	2	6	3			16	
155	13	2	15	2			32	
156	8	2	16	3			29	
157		2	2				4	
158	2	5	8	6			21	
160	3	3	2				8	
Σ	225	131	593	119	4	48	1120	

Tab. III: Sumarizační tabulka nálezů keramiky horizontu Žatec D2.

Veškerý žatecký archeologický nálezový fond je vyfotografován způsobem „obsahu sáčku“. Při laboratorním zpracování je keramika rozdělena na typické a atypické zlomky. Typickými se rozumí takové, které jsou profilované (okraje), nesou výzdobu, nebo jsou zlomky dna. Vyrovnají se na plato s měřítkem a číslem sáčku, vyfotografují se a foto se uloží do PC pod číslem sáčku. Soubor fotografií z každého výzkumu je součástí dokumentace a informací o výzkumu. To umožňuje prohlížet „sáčky“ a v depozitáři vyhledávat konkrétně to, co archeolog potřebuje. Keramika horizontů Žatec C-D2 byla vyhledávána podle těchto fotografií, následně byly dohledány ke každému souboru nálezové okolnosti a vyřazeny např. zásypy hrobů nebo takové, u nichž byla podle terénní dokumentace zřejmá sekundární nálezová pozice. Tyto fotografie nejsou klasickou dokumentací nálezů s kreslenými profily, nicméně jsou přehledné a dobře čitelné.

12. 2. Horizont keramiky Žatec C

Pro charakteristiku horizontů keramiky Žatec C, D1 a D2 byl zvolen slovní popis tvarů nádob typických pro jednotlivé horizonty, hmoty a vzhledu povrchu, příměsí slídy, okrajů a výzdoby. Každý soubor je nutno posuzovat komplexně podle tvaru nádob s důrazem na profilaci v oblasti podhrdlí, profilaci okrajů a výzdobu, u které jsou zřejmě citlivým chronologickým prvkem typy hřebenových vpichů

Hrnce mají vejčitý tvar. Podhrdlí, oblast nad maximální výduti nádoby až pod okraj, může být mírně zvlněné nebo ploché a pokryté výzdobou z vlnic nebo kolmého hřebenového vpichu. Častý je výskyt výrazných zlomků keramiky horizontu Žatec B a C v jednom nálezovém celku (Obr. 8; Tab. 2). Jemně písčité hrnčiny s příměsí slídy je zpracována kvalitně, nádoby mají hladký povrch, takže pečlivě a hustě provedená výzdoba hřebenových vlnic a zejména hřebenových vpichů je dobře čitelná.

Nově se oproti horizontu Žatec B objevují pokličky a typickými pro ně jsou velká hráněná ucha (Obrázek ID 003, 009, 026)⁵. Rovně seříznuté okraje, případně okraje mírně prožlabené s velmi mírně zdůrazněnou vnější či vnitřní hranou z nádob s rovnou stěnou byly považovány za okraje mis (Bubeník 1988a, Obr. 6: I C; Obr. 2: I C). Teprve v roce 2005 při rozsáhlém výzkumu na opevněném předhradí (plošný výzkum v trase tepelného napáječe na náměstí Svobody) byly získány početnější stratifikované soubory keramiky, které obsahovaly velká hráněná ucha s částmi kónických stěn. Bylo zřejmé, že se jedná o zlomky pokliček a okraje dříve připisované mísám náleží jim.

Na vnitřních stranách okrajů hrnců bylo již dříve pozorováno pečlivé obtáčení, které okraj zevnitř vyhladilo. Vnitřní prožlabení okraje typické pro žateckou keramiku od horizontu Žatec C se ukázalo být funkční, aby pokličky na hrnce dobře nasedaly. Přestože jejich zlomky, ať už okraje nebo ucha, nejsou ojedinělé, je zřejmý rozdíl v množství oproti zlomkům z nádob/hrnců. Ten spočívá ve tvaru a velikostech hrnců, z nichž je více střepů a díky jejich zaoblení dochází ke snadnější a častější fragmentarizaci. Hrnců bylo zapotřebí větší množství vzhledem k nasákavosti hrnčiny obsahem nádoby. To bylo příčinou vzniku bakteriální flóry ve stěnách nádoby, které rychle znehodnocovaly každý další obsah a hrnce musely být po čase vyhozeny. K dotyku potravy a pokliček docházelo daleko méně a nebyly znehodnocovány bakteriemi. Je možno předpokládat pokličky dřevěné, které mohly kompenzovat menší počet poklic keramických. Kombinace poklic a nádob předurčuje oboje ke kuchyňskému využití.

Okraje se vyskytují ven vyhnuté, zevnitř prožlabené, se zvýrazněnou horní i dolní hranou. Prožlabení okraje je možno pokládat za funkční záležitost pro usazení keramické pokličky (viz výše). Výrazně profilované okraje jsou odlišovacím znakem oproti okrajům nádob horizontu Žatec B.

⁵ Pokud je uveden odkaz na Obrázek ID s uvedením stránky, jedná se o odkaz na obrázek keramiky ve druhém svazku práce – Obrazové přílohy.

Vlnice jsou v naprosté většině hřebenové, méně pak žlábkové, které jsou stejných typů a tvarů, jako v horizontu Žatec B (Čech 2006, Obr. 47-49; Obr. 8). Typické jsou vlnice o nízkých amplitudách.

Hřebenové vpichy jsou kolmé (nástroj byl orientován kolmo k povrchu nádoby). Výrazně se ale uplatňuje tažený hřebenový vpich. To znamená, že nástroj/hřeben byl k povrchu nádoby přiložen šikmo. Po vtlačení nástroje do měkkého povrchu nádoby se vytvořil val a vedle něj protáhlé otisky zubů (Tab. 2; Obrázek ID 009b, s. 64). Pokud byl nástroj přitlačen k povrchu nádoby méně, pak nedošlo k vytvoření valu, ale k otiskům podobným trojúhelníkovým zubům pily (Obrázek ID 011a, s. 67).

Horizontální rýhy se nijak neodlišují od keramiky horizontu Žatec B, to znamená, že jsou vodorovné žlábkové, nebo hřebenové.

Plastické lišty jsou dalším novým prvkem s výzdobou hřebenových vpichů (Obrázek 009b, s. 64; Obrázek ID 022e, s. 75; Obrázek ID 22g, s. 77) i bez výzdoby (Obrázek ID 022a, s. 73) a pravděpodobně sloužily k lepší manipulaci s rozměrnými nádobami, ať už hrnci, nebo lahvemi.

12.3. Keramika horizontu Žatec D1

Typický tvar nádob/hrnců horizontu keramiky Žatec D1 je dvojkónický s oblým přechodem, podhrdlím plasticky tvarovaným, na profilu výrazně zvlněným. Hrnce mají hladký obtáčený povrch až po maximální výduť nádoby, výzdoba je umístěna nad ní. Jsou zhotoveny z jemné písčité hlíny s příměsí slídy.

Okraje jsou složitěji profilované, silně ven vyhnuté až vodorovné, s vytaženou horní hranou a výrazným prožlabením k usazení pokličky. Je patrné obtáčení, které vyhladilo povrch zejména z vnitřní strany okraje a zasahuje dovnitř nádoby. Zdůrazněná bývá také spodní hrana okraje.

Nejčtetnějším prvkem výzdoby jsou vlnice známé z keramiky horizontu Žatec B. Povrch je zdoben kolmým, šikmým a taženým hřebenovým vpichem. Vodorovné rýhy, ať už hřebenové či žlábkové, jsou na zlomcích nádob velmi ojedinělé. V minulosti uváděná výzdoba z několika pásů je, soudě dle velkých zlomků keramiky nebo částí nádob, spíše ojedinělá (Obrázek ID 030c, s. 80; Obrázek 072a, s. 114).

12.4. Horizont keramiky Žatec D2

Podle souboru keramiky z vrstvy 4 výplně příkopu v Masarykově ulici byl vyčleněn horizont keramiky Žatec D2 (Mapa 1: 3; Obr. 6: vrstva 4; Tab. 1). Na něm je patrná značná variabilita okrajů, tvarování podhrdlí a výzdoby. Horizont D2 se od D1 odlišuje výskytem raných variant keramiky horizontu Žatec E, to znamená nádob, u nichž je ostrým zalomením s řadou hřebenových vpichů hrdlo odsazeno od těla. Keramika produkovaná v aglomeraci, nebo pro její potřeby, byla stejně jako dříve zhotovována z písčité slídnaté hlíny. Vedle toho jsou nápadné rozměrné hrnce s hmotou bez příměsí písku, s hladkým povrchem světle hnědých až okrových odstínů a s výzdobou „rozmáchlých“ vlnic a hlubokých, hustě řazených hřebenových vpichů (např. Obrázek: ID 106b, s. 147; ID 108a, s. 149; ID 117, s. 155; ID 134, s. 136). Tvarem a materiálem se hrnce nápadně odlišují, a jsou považovány za mimo žateckou produkci, aniž by bylo známo místo jejich produkce. Dvojkónický tvar nádob/hrnců nabývá ostřejších rysů (např. Obrázek: ID 123a, s. 157; ID 123b, s. 158; ID 127: s. 163), což přispívá k větší variabilitě tvarů oproti předchozímu horizontu D1. Pokličky s masivními uchy byly vyráběny i nadále (např. Obrázek: ID 115b, s. 164; ID 144, s. 175).

12.5. Závěr

Zařazení souborů keramiky do příslušného horizontu je provedeno podle výše uvedených specifik. Při hodnocení keramiky vycházím z principu „nejmladší datuje“. Například soubor s keramikou horizontu Žatec B a C (např. Obrázek ID 003a, s. 57) je zařazen do horizontu Žatec C. Jestliže soubor keramiky vejčitých tvarů s výzdobou pravidelných vlnic o nízké amplitudě obsahuje zlomek, nebo zlomky s taženým hřebenovým vpichem a plasticky utvářeným podhrdlím z nádoby dvojkónické profilace, pak náleží horizontu Žatec D1. Pokud je přítomen zlomek keramiky s výrazným lomem těla pokrytým řadou hřebenových vpichů, nebo „mimožatecká“ keramika (viz výše), je soubor zařazen do horizontu Žatec D2.

13. Starší fáze mladohradištního období – 2. fáze vývoje aglomerace

Ve 2. fázi vývoje aglomerace na počátku mladohradištního období doznalo zásadních změn uspořádání fortifikací, tím rozčlenění ostrohu na hrad a předhradí (Mapa 2). V 50. letech byla ve stavební jámě při severovýchodním rohu radnice evidována situace, která byla interpretována jako vnější okraj příkopu hradu (*Bubeník – Uhlíková 1977*, 204). V roce 1992 se podařilo příkop prozkoumat při severovýchodním nároží radnice (*Čech 1994*, 68-74, Obr. 3-7). Vnitřní okraj příkopu, nebo spíše přirozené terénní deprese pokryté půdním typem, byl zjištěn výzkumem na náměstí 5. května v roce 1997 (nepublikovaný výzkum) a vnější okraj, rovněž pokrytý půdním typem, odkryl výzkum při severovýchodním nároží radnice v roce 2005 (nepublikovaný výzkum). Z výskytu půdního typu na vnitřním i vnějším svahu příkopu se dá soudit na přirozenou terénní depresi využitou jako příkop, možná prohloubenou, ale jistě k západu prodlouženou do podoby skutečného umělého fortifikačního příkopu. Takto vymezený hrad měl rozlohu 4,5 až 5 ha.

13.1. Hrad

V první polovině roku 1992 bylo ve výkopu plynovodu v Dlouhé ulici, která probíhá na východní straně ostrohu paralelně s hlavním náměstím středověkého půdorysu města, zjištěno knovízské osídlení a vnější hrana pravěkého příkopu (Mapa 2: A3). Ten byl v raném středověku už jen mělkou depresí. Na podzim 1992 se podařilo v jihozápadním rohu náměstí Maxmiliána Hošťálka (Mapa 2: A1) v subtilním výkopu pro plynovod o šířce cca 0,5-0,6 m a hloubce cca 1 – 1,2 m nalézt a vypreparovat destrukci plochých lomových pískovcových kamenů spadajících do hloubky pod úhlem cca 40°. Nálezová situace byla zhodnocena jako destrukce dlouho hledaného raně středověkého opevnění. Následovalo rozšíření výkopu na sondu o šířce 1,3 m a délce nejprve 6,4 m, později 9 m. Z nadzemní části fortifikace zůstaly zachovány ploché tenké zbytky dřev na povrchu pravěké/knovízské vrstvy. Nacházely se těsně při okraji příkopu, což by znamenalo absenci bermy. Základová spára čelní kamenné plenty se nacházela výše než zbytky roštové konstrukce. Plenta byla od okraje příkopu odsazena, není však zřejmé jak daleko.

Téměř ploché dno příkopu se od povrchu knovízských vrstev nacházelo v hloubce 3,8 m. Vnitřní šterkopísková stěna příkopu byla šikmá v úhlu cca 30°, na úrovni sprašového podloží a půdního typu téměř svislá. Stěna příkopu na úrovni pravěkých/knovízských vrstev měla opět úhel

cca 30° (Čech 1994, Obr. 3). Vnější okraj příkopu nebyl zachycen. V sondě 5 v trase CD (1994, 66, Obr. 1) se povrch pravěkých/knovízských vrstev nacházel v hloubce 2,5 m a z bezpečnostních důvodů nebylo možno pokračovat ve výzkumu. Na jejich povrchu se nacházely značně nekompaktní zahliněné štěrkopískové vrstvy s keramikou pozdního raného středověku. Výplň příkopu neobsahovala pozůstatky eroze stěny v podobě štěrkopískových a sprašových vrstev, nebo z přemístěného půdního typu a pravěkých vrstev. To znamená jeho údržbu. Z nutnosti staticky zabezpečit nadzemní hradbu a z absence dokladů eroze stěny příkopu je možno usuzovat na její dřevěnou úpravu. Vzhledem k absenci jakýchkoli nálezů konstrukce tohoto druhu, nebo pozůstatků po něm, je to však pouze hypotetická úvaha založená na nálezové situaci. Vnější okraj příkopu nebyl přesně zjištěn, ale vzhledem k výskytu pravěkých vrstev v houbce 2,5 m při SZ rohu radnice je zřejmé, že sem již příkop nedosahoval. Šíře raně středověkého příkopu byla tedy menší než 15 m.

O nadzemní fortifikaci lze říci tolik, že se jednalo o dřevohlinitou hradbu s čelní kamennou plentou. Její základy sice nebyly zjištěny, ale značné množství lomového pískovce ve dvou vrstvách ve výplni příkopu jasně dosvědčují, že hradba plentu měla. Při 4,8 m³ objemu vyzdviženého kamene z vrstev I. a II. (Čech 1994, Obr. 3), šířce sondy 1,2 m a obvyklé síle plenty při základu 1,2-1,4 m se mohla její výše pohybovat mezi 2,8 – 3,3 m za předpokladu, že se do výplně příkopu dostal veškerý lomový kámen z ní pocházející. Vypočtená výše čelní kamenné plenty je tedy spíše minimální. Na povrchu pravěké/knovízské vrstvy zůstaly ze spodních partií vnitřní dřevěné konstrukce jen obrysy dvou trámů kolmých na plentu.

V roce 2005 navázal výzkum v trase teplovodů na sondu z roku 1992. V sektoru 56 byla vybrána část výplně do půdního typu zahloubeného objektu, přičemž jeho neznámá část byla zničena novodobým výkopem. O objektu lze jen konstatovat, že jeho severní stěna byla rovnoběžná s vnitřní hranou příkopu a zahlubovala se do půdního typu v úhlu 60°. Ve výplni byl nalezen soubor keramiky sestávající ze dvou okrajů, 9 zdobených okrajů, 18 zdobených zlomků z těl nádob, 11 zlomků den a jednoho zlomků pokličky (Obr. 7). Keramika má shodné tvary, profilaci okrajů a výzdobu jako soubor keramiky z vrstev na dně příkopu (Tab. 14), a je řazena do horizontu Žatec C. V prostoru mezi okrajem příkopu a zahloubeným objektem v sektoru 056 stála nadzemní fortifikace – hradba. Vzhledem ke strmým stěnám objektu byla jeho funkce spíše sídlištní. Umístění těsně za vnitřní/zadní stěnou hradbou není neobvyklá s přihlédnutím ke koncentraci obdobných objektů za první hradbou na Vlastislavi (Váňa 1968, Obr. 17). Šířka

hradby, respektive její nejstarší fáze, byla tedy menší než 10 m, což odpovídá soudobým fortifikacím (Kos 2009, 88-94). V sektorech 57 a 58 byl objeven další raně středověký příkop, v jehož spodních vrtvách výplně převládala keramika horizontu Žatec E (Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013, Tab. 27), a proto jej řadím do 3. fáze vývoje aglomerace. Výplň příkopu tvořily zadní části mladších fází hradby s roštovou konstrukcí a reliktních čtyřech zadních plent z lomového pískovce. Aby byla hradba stabilní, nebyl příkop vyplněn zásypem, ale dřevohlinitou konstrukcí opatřenou zadní kamennou plentou. Nad ní pokračovaly další tři úpravy zadní partie hradby, po nichž zůstaly zbytky dalších třech plent. Objekt v sektoru 56 s keramikou Žatec C ve výplni (Obrázek ID 003a-c, s. 57-59) byl touto hradbou převrstven a žádné další nálezy raného středověku se zde nenacházely.

Přes plošně rozsáhlé výzkumy v samém středu hradu, tzn. na dnešním nám. J. Žižky (Mapa 1: 4) severně od hlavního městského kostela Panny Marie, nebyly zjištěny sídlištní situace; zahlužené objekty, povrchové stavby nebo sídlištní vrstvy s nálezy keramiky horizontu Žatec D1 a D2; které by odpovídaly předpokládanému významu prostoru. Situace je o to nápadnější, že z 1. fáze vývoje aglomerace byla odkryta koncentrace zahlužených objektů, kde byl nalezen zlomek stříbrné velkomoravské náušnice, bronzová zlacená puklička (zřejmě z řemení) a zlomek modrého sekaného korálku. Objekty jsou interpretovány jako pozůstatek velmožského dvorce či usedlosti. Z 3. fáze vývoje aglomerace, horizont keramiky Žatec E, byly prozkoumány komponenty velmožského dvorce – centrální srubová stavba, drobné stavby hospodářského zázemí, rozměrný zahlužený objekt/suterén s doklady mohutné vertikální dřevěné konstrukce (špýchar?) a dvůr dlážděný drobnými křemennými valouny. Na severní straně dvorec stála palisáda s branou vedoucí k pohřebišti okolo raně románského kostela, zřejmě sv. Petra (Čech – Chludíková 2010, 280-282).

V roce 2000 byl v centrální části hradu prozkoumán do půdního typu a šterkopískového podloží zahlužený objekt obvykle označovaný jako zemnice, s výplní keramiky horizontu Žatec D1 (Obrázek ID 70, s. 122-123). Jižně od ní byl odkryt v roce 1999 podlouhlý zahlužený objekt, snad část žlábků, s menšími pískovcovými kameny v horních partiích výplně a keramikou horizontu Žatec D2 (Obrázek ID 117, s. 155). Z jeho výplně pochází také druhotně upravený zlomek olivovité perly (Obr. 35: 1). Ještě více k jihu byl v roce 2004 odkryt subtilní žlábek s keramikou Žatec D1 ve výplni (Obrázek ID 52, s. 95). Z uvedeného je zřejmý skrovný počet nálezových situací datovaných keramikou horizontů Žatec D1 a D2 do 2. fáze aglomerace a

absence jisté výlučnosti obvykle spojované s nálezovým prostředím hradu. Vysvětlení tkví nejspíše v rozsahu výzkumu, který na žatecké poměry sice odkryl velkou plochu, ale vzhledem k pěti hektarům rozlohy hradu přeci jen jeho nepatrnou. Ze středohradištního období zde odkrytá koncentrace objektů s nálezy drobné hmotné kultury indikující vyšší sociální prostředí (Čech 2004, 66), dvorec z 1. pol. 11. století (2004, 73-78) a v jádru pozdně románské baziliky (Beránek – Ebel – Čech 2004, 32-35) částečně dochovaný jednolodní kostel s věží v západním průčelí a s přilehlým pohřbíváním (Čech – Chludíková 2010, 282-283), dokládá centrální úlohu místa. Je tedy pravděpodobné, že sídlištní situace charakteru velmožského sídla z počátku mladohradištního období čeká na své odkrytí. Za takové místo lze hypoteticky pokládat polohu jižně od současného gotického chrámu na dnešním náměstí. M. Hošťálka, a to v jeho východní části, která je vyvýšená.

13.2. Předhradí

Rozsah předhradí definoval J. Bubeník a O. Uhlíková (Bubeník – Uhlíková 1977, 204-207, Obr. 2). Přes jistou skepsi vycházející z plošné výměry předhradí jižně od opevnění hradu pohybující se okolo 10 ha, a z ní pramenící pochybnosti až odmítnutí opevnění (Čech 1994, 78), bylo v roce 1999 opevnění předhradí (Mapa 2: B1) z typické raně středověké hlinitodřevité hradby s čelní kamennou plentou odkryto a zkoumáno (Holodňák – Holodňáková 1999, 367-374). Opakovaně pak v letech 2003, 2004 (Mapa 2: B4) a 2009 (Mapa 2: B2-B3) mnou, přičemž obzvláště důležitý byl první z výzkumů v zahradě městského divadla ve Dvořákově ulici.

Výzkumy Regionálního muzea v Žatci byly vyvolány sanací vrcholně středověkého hradebního pásu a finančně je zajistil Národní památkový ústav. První sonda byla umístěna do prostoru mezi hlavní hradbu a parkánovou zeď. Překvapivě se ukázalo, že svah strmě spadající dolů do strže dnešní ulice Pod Střelnicí (Mapa 2: B1) je uměle nasypaný a vzniklý v raném středověku. V prostoru parkánu byla odkryta raně středověká hradba se subtilní čelní plentou z lomových pískovcových kamenů. Terén zde byl velmi suchý a v násypu se nepodařilo zjistit žádnou dřevěnou konstrukci. Hradba ležela na povrchu pravěkých sídlištních souvrství. V další sondě se ukázalo, že dosud stojící zděná hlavní hradba byla vybudována v místě čelní kamenné plenty další fáze hradby, zpod níž vyčnívala zhlaví dřevěné konstrukce. Starší z hradeb byla považována za jakousi terénní úpravu pro zbudování hlavního tělesa hradby (Holodňák – Holodňáková 1999, 370).

V roce 2003 byl realizován výzkum v trase výkopu pro tepelný napáječ v zahradě divadla. Ta se nachází mezi dvěma hradbami vrcholně až raně novověké městské fortifikace (Obr. 9 a 11). V průběhu výkopových prací pro potrubí se ukázalo, že současný povrch zahrady vznikl zasypáváním prostoru mezi hradebními zdmi. Tím došlo k převýšení terénu zahrady o cca 3 m oproti úrovni okrajů vrcholně středověkého městského příkopu. Docházelo k tomu postupně od sklonku vrcholného středověku či počátku novověku až po závěr 19. století. Tím došlo k zakonzervování reliktní raně středověké fortifikace.

Nejprve byl ve výkopu při zdi školy, do níž byl teplovod veden, nalezen blok zdiva z lomového pískovce zděného na maltu. Při jeho začišťování se ukázalo, že leží na destrukci lomových pískovcových kamenů bez pojiva, které směřovaly pod úhlem cca 30° do hloubky (Obr. 10). Byla vytyčena sonda 1,2 m široká dosahující k zalomení výkopu pro potrubí západním směrem. Výzkum pokračoval po přirozených vrstvách, jednotlivé úrovně odkryvů byly dokumentovány fotogramem a geodeticky zaměřovány na body v profilech. Současně byl veden deník s náčrtý odkryvů a jejich popisem. Po nálezu zachovaných dřevěných konstrukčních prvků opevnění došlo k jejich vyzvednutí a odevzdání na určení druhu dřeva a datování pomocí letokruhů (viz dále). Po překvapivých výsledcích dendrochronologie byl Městu Žatec předložen projekt výzkumu s cílem získat další dřevěné konstrukční prvky hrady pro upřesnění datování.

V březnu až květnu 2004 proběhl revizní výzkum v podobě sondy o rozměrech 3x5 m. Sonda byla výrazně širší s cílem získat z jádra hrady více dřev pro dendrochronologické datování. Oproti sondě 2003 byla kratší s vědomím, že dále do hloubky pokračuje destrukce hrady do výplně příkopu.

V roce 2008 proběhly další dvě stavební akce, které se dotkly opevnění předhradí. První byl výkop kanalizace do hotelu Černý orl (Obr. 12-13), který proťal identickou situaci, jaká byla zkoumána v letech 2003-4 v zahradě divadla. Na západním profilu výkopu byly zdokumentovány fotogramem a geodetickým měřením dvě fáze fortifikace. Stratigraficky starší měla opět podobu čelní kamenné plenty z jedné řady vyšších kamenů/bloků, za níž se nacházel násep z čistého šterkopísku na povrchu půdního typu s drobnými atypickými zlomky pravěké keramiky. Plenta byla zachována do výše 0,75 m se základnou 1,6 m od hrany příkopu. Před ní se nacházelo souvrství vytvářející typický trojúhelníkový klín a přes něj ležela destrukce mladší plenty.

V červnu byla položena zjišťovací sonda v místě zbořené budovy „Střelnice“ (Obr. 14-15). Měla za cíl zjistit, zdali se pod vrstvou stavebního odpadu ponechaného na místě nachází

dochované archeologické terény. Po začištění plochy od zbytků zbořeníště se v ploše ukázala identická situace jako ve výkopu kanalizace do hotelu Černý Orel. Sonda byla po zdokumentování zasypána pískem a zakonzervována.

Výzkumy opevnění předhradí ukazují na jednotnou povahu tělesa hradby na dlouhém úseku (Obr. 9). Výzkumy podrobně popsal, terénní dokumentaci zpracoval a interpretaci ve své diplomové práci provedl L. Kos (*Kos 2012*). Detailně se věnoval popisu nálezových okolností a analýze (*2012, 23-42*).

K interpretaci výzkumů raně středověkých fortifikací je potřeba přistupovat s vědomím, že jejich stavba byla specializovanou činností. Stavatelé museli mít znalosti o staticce, fyzice, chemii a geometrii (souhrnně s literaturou *Kos 2009, 73-93*).

- Důkladná rekognoskace terénu, jeho plošné a výškové proměření bylo základním předpokladem pro stabilitu, a tím trvanlivost stavby. Posloužilo zároveň k propočtům ohledně množství potřebného objemu kamene a dřeva na stavbu, a jestli je takové množství dostupné.
- Chemické vlastnosti pedologického a geologického podloží měly zásadní vliv na trvanlivost dřevěných prvků konstrukce, která byla vyplňována materiálem vytěženým při hloubení příkopu. Složení zásypu bylo důležité pro udržení vlhkosti, zhutnění a vznik anaerobního prostředí, nebo se mu blížíci, pro trvanlivost dřev uvnitř hradby.
- Do oblasti fyziky náleží třecí síly vznikající mezi jednotlivými stavebními prvky. Materiál získaný z podloží určoval, nakolik je možné jej zhutnit a kolik bude potřeba dřeva na vnitřní konstrukci hradby.
- K dosažení dobré statiky byla nutná absence pevných spojů, a to i zdiva na maltu, jelikož po dokončení vlivem času konstrukce „pracovala“. Výplň sesedala, dřeva vysychala. Nutná byla kvalifikovaná údržba.

Základním materiálem pro stavu hradby byl půdní typ, spraš a štěrkopísek či písek z podloží. Sypaný val je nestabilní, a proto je nutné, aby byl sypaný materiál zhutněn. To nelze v ploše, je potřeba vytvořit rámeček, jinak se hutněný materiál „rozlézá“ nekontrolovaně do stran. V případě tělesa valu tvořily ohraničení kmeny stromů, mezi nimiž docházelo k hutnění výplně – rošt.

Aby čelní kamenná plenta plnila účel, musí být stavěna z plochých rovných kamenů, k čemuž je vhodná opuka nebo v pravidelných geologických vrstvách ukládaný glaukonitický pískovec (případ středního Poohří). Na ploché kameny položené na sebe tlakem vlastní hmotnosti, čím

vyšší sloupec, tím vyšší tlak, působí třecí síly zamezující posunu kamenů. Plenta musí být dostatečně široká, aby byly kameny navzájem provázené, čímž se opět násobí třecí síly. Plentou se rozumí jednostranně lícovaná konstrukce z kamene.

Za relevantní předchozím konstatováním lze považovat závěr Lud'ka Kose, že spodní, tzn. stratigraficky starší konstrukce, nebyla dokončena (*Kos 2012*, 38-39). Z pohledu výše uvedeného nelze než konstatovat, že materiál vyplňující těleso hradby, který sestával převážně z téměř čistého štěrkopísku (Černý Orel, Střelnice – Obr. 13-15) není možno zhutnit. Rychle vysychá, tím se „rozlézá“ do stran, tlačí na čelní kamennou plentu a neposkytuje dostatečně anaerobní prostředí pro zachování dřev. Pro čelní kamennou plentu byly zvoleny nevhodně velké a tvarované kameny, spíše bloky, než ploché lomové kameny. Plenta byla v sondě 2004 (zahrada divadla) široká na jeden řádek kamenů, dovnitř tělesa hradby byly kameny spíše volně ložené a na úrovni koruny plenty tvořily chaotickou vrstvu směřující dovnitř hradby. Výkop kanalizace do hotelu Černý Orel porušil spodní/starší fázi hradby v délce 9 m. Čelní kamenná plenta byla vyskládána jen z jedné řady kamenů, těleso hradby bylo nasypáno z čistého štěrkopísku. To byla příčina silného vyklonění plenty nad bermu (Obr. 13). Podle L. Kose byla stavba přerušena po dosažení výšky čelní kamenné plenty (*2012*, 39). Možná že již v průběhu stavby došlo k statickým poruchám, které neumožnily pokračovat v práci bez rizika destrukce stavby. K vyklonění čelní kamenné plenty a jejímu statickému narušení muselo dojít v době, kdy ještě nebyla „podepřena“ souvrstvím z kompaktních hlín na bermě (Obr. 17).

Hradba byla stavebně nevhodným způsobem vybudována v délce nejméně 310 m, což je vzdálenost výzkumů z let 1999 a 2004 (Obr. 9). Vzhledem k vynaloženému množství práce zřejmě došlo k „změně projektu“ (moderní terminologií řečeno) a pokračování jiným způsobem. Nejprve musela být staticky zabezpečena vně vykloněná plenta. V tomto se s L. Kosem rozcházím, neboť podle něj vznikly vrstvy na bermě sice následně po plentě, ale přirozenou cestou, čemuž má nasvědčovat stejná skladba a sklon vrstev (*Kos 2012*, 35, Obr. 32). Domnívám se, že vrstvy jsou uloženy záměrně s cílem staticky zabezpečit vykloněnou plentu, jelikož:

- Bez zásahu člověka se vrstvy ukládají za přispění fyzikálních sil, tzn. gravitace, a mají tendenci tvořit vodorovnou rovinu.
- Vrstvy se při výzkumu ukázaly jako kompaktní vazká uloženína.
- Složení vrstev neodpovídá materiálu v tělese hradby.

- Vrstvy těsně přiléhají k plentě. Při přirozeném ukládání by na úpatí plenty, která tvoří převis, vznikl volný prostor, nebo by uloženy nebyly vazkého a kompaktního charakteru.
- Úhel vrstev vůči bermě narůstá, až dosahuje 35°, tj. stejně, jako má svah násyp nad bermou.
- Osy vrstev jsou vůči plentě kolmé (2012, Obr. 32), nebo téměř kolmé, což poskytuje lepší oporu než vrstvy ukládané vodorovně.
- Pro statické zabezpečení plenty hliněný hutněný násyp plně postačoval, jelikož se nadále nestlačoval.

Na spodní konstrukci navržený štěrkopískový násep s vnějším svahem se sklonem 35° umožnil zvýšit a zmožutnit celou fortifikaci. Zároveň znamenal rozložení tlaku masy materiálu mladší hradby. Povrch svahu bylo nutno upravit, aby nedocházelo k vyplavování štěrkopísku a zároveň bylo nutno udržet jeho přirozenou vlhkost kvůli dřevům v něm obsaženým, a aby se štěrkopísek nesypal. To bylo provedeno položením vrstvy spraše (Obr. 22), která byla zřejmě zhutněna. Že tvořila povrch svahu pod horní čelní plentou, dokládá propálení od hořících dřev z konstrukce hradby (Obr. 23).

Štěrkopískový násep; vysoký 1,5 m nad korunu spodní čelní plenty; byl na povrchu upraven na plošinu, která nesla čelní kamennou plentu a za ní dřevohlinitou konstrukci hradby. Plošinė bylo potřeba vymezit hranice, aby nedošlo k sesouvání nekompaktního sypkého materiálu. Rovnoběžně s hranou svahu byla položena dubová břevna, jejichž délku není možno kvůli špatnému stavu zachování stanovit (Obr. 24). Ukotvena byla háky (rozsocha stromu a silnější větve), které zabíhaly pod plentu. Hák procházel pod břevnem (Obr. 20). Vznikly tak rámy, které byly vyplněny směsí spraše a štěrkopísku (sonda 2004), nebo čistým štěrkopískem (sonda 2003). Na povrch byly položeny další kmeny, které byly i přes špatný stav zachování tenčí než dřeva použitá do hákové konstrukce (Obr. 21). Podélná břevna vytvořila schod, na který nasedal líc čelní kamenné plenty, který se dochoval jen do výše čtyř plochých kamenů na profilu EF sondy 2004 (Obr. 25: 1). V sondě 2003 došlo k jejímu svalení v důsledku lokálního zániku hradby požárem. Ten způsobil ohoření povrchu dubových dřev (Obr. 20), a tím je zakonzervoval ve stavu v okamžiku katastrofy.

13.3. Datování hradby

V případě výzkumů raně středověkých nadzemních fortifikací se obvykle nenachází mnoho předmětů vhodných k datování. V případě sond v zahradě divadla v obou letech sice výzkum zasáhl do nitra hradby, ale to bylo zcela bez nálezů. Drobné atypické zlomky pravěké keramiky byly získány z povrchu bermy a z povrchu půdního typu pod tělesem hradby. Raně středověká keramika byla vyzvednuta z vrstvy kamenné destrukce vrchní plenty v sondě 2004 včetně dvou železných nožů (*Kos 2012*, 61). Keramika z vrstev před spodní čelní plentou v sondě 2003 náleží podle současného užívaného schématu horizontu keramiky Žatec C (*2012*, 58-59, Tab. I: 1-5), stejně tak v sondě 2004 (*2012*, Tab. VII).

Souhrou náhod zůstaly zachovány v jednom místě hradby dřevěné konstrukční prvky jak mladší, tak i starší fáze. Výsledky dendrochronologického datování přinesly překvapivá data, která byla ve velmi krátké a zjednodušené podobě zveřejněna v populárně-naučné publikaci o historii města Žatec (*Čech 2004*, 59). Forma a záběr publikace neposkytovaly prostor k širší argumentaci, jak vyplývalo z jejího zaměření na širokou veřejnost, což nebylo úplně pochopeno (*Štefan 2004*, 856-858).

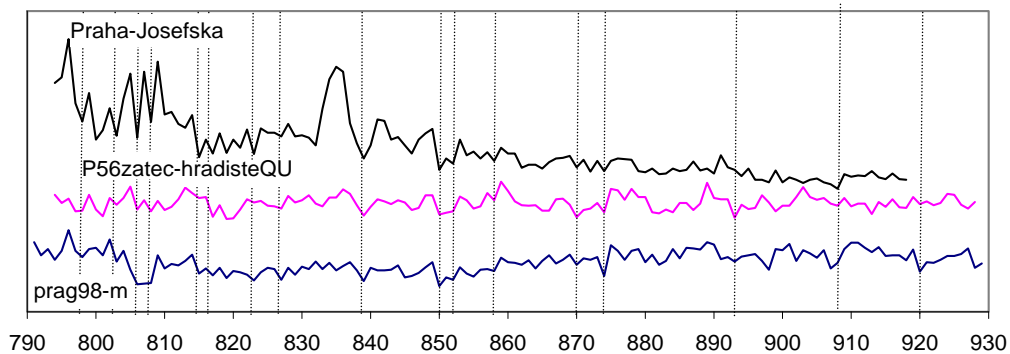
Reutilizaci dřevěných prvků do konstrukce hradby (*Kos 2012*, 91) považuji za možnou v pojetí stavby fortifikace jako takové, ale v odkrytém případě za málo pravděpodobnou. Nalezené konstrukční prvky jsou funkčně specifické a odpovídající kontextu, v jakém byly nalezeny. Mohutnější podélné břevno 16 z horní částim mělo průměr 28 cm, a to i po degradaci z neopálené strany. Háček 17 je specifickou částí konstrukce sám o sobě s jasným určením. Jelikož na něj nasedaly tenké kmeny roštu tvořící platformu pro čelní kamennou plentu, bylo jej nutno zajistit kamenným klínem proti posunutí (Obr. 20), byť jen několikacentimetrovému.

Měření letokruhů byla prováděna na více místech dřev 16 a 17 vzhledem k jejich nestejněměrné zachovalosti. Z dřeva 17 bylo provedeno pět analýz z různých částí. Nejlépe bylo zachováno díky opálení v místě rozsochy, hůře konec směřující pod čelní kamennou plentu, který nebyl opálený a silně degradoval. Podle určení T. Kyncl (Tab. IV) byl háček 17 skácen v intervalu let 925-937 a bylo na něm zachováno 12 vrstev běle (Tab. IV: č. 4). Zjištěný interval let 929-935 byl získán ze vzorku, u něhož schází číslo prvku. Dřeva na výzkumu byla balena do potravinové fólie, ovinuta průhlednou lepicí páskou, pod kterou byly zalepeny cedulky s popiskami. Je nanejvýše nešťastné, že se identifikační údaje ztratily. Nicméně vzhledem k ostatním vzorkům překvapuje u „anonymního“ vzorku vysoký počet 127 letokruhů a 19 vrstev běle. Je to

nepoměrně více než 51 letokruhů u dřeva 20 ze spodní části hradby, u něhož byla zachována jen střední část kmene, čímž nemohla být dochována běl. Domnívám se, že vzorek č. 9 náleží dřevu 16, které bylo nejmohutnější a mělo průměr 28 cm, čemuž by odpovídal uvedený vysoký počet letokruhů (127) a vrstev běle (19). Přes rozdílný stav dochování běle u dřev 16 (?) a 17 je zjevná „příbuznost“ obou intervalů, tzn. 929-935 podélné břevno 16 (?), 930-937 a 925-937 hák 17. Z nich vyplývá, že dřeva byla skácena v letech 925-937 (mezní data z obou intervalů), a i když teoreticky mohla někde ležet, dá se spíše uvažovat o jejich použití do konstrukce v téměř časovém období.

číslo	WK	konstrukce	číslo prvku	poznámka	číslo vzorku	dřevina	počet letok. /běl	datum skácení
1	N	konstrukce hradby	č. 17		P5644	dub	50/ -	860 869+
2	N	konstrukce hradby	č. 17		P5645	dub	78/ -	888 897+
3	N	konstrukce hradby	č. 17		P5646	dub	89/ -	903 912+
4	N	konstrukce hradby	č. 17	zbytek celé běle - 22 letokruhů WK?	P5647	dub	49/ 8	920 930 - 937
5	A?	konstrukce hradby	č. 17	velký uhlík, možná s WK?	P5648	dub	41/12	924 925 - 937
6 7	N	konstrukce hradby	č. 20	jen středová část kmene	P5649 a 50	dub	51/ -	844 853+
8	N	konstrukce hradby	č. 16		P5651	dub	74/ -	878 877+
9	A?	konstrukce hradby	č. ?	Vzhledem k počtu letokruhů dřevo 16 (?)	P5652	dub	127/ 19	828 929 - 935
P56zatec-hradiště QU		P5144+45+46+47+48+49+50+51+52				dub	135	928

Tab. IV: Ve sloupci „datum skácení“ je uvedena datace kácení použitých stromů. U každého prvku je nejprve uvedena datace posledního (nejmladšího) zachyceného letokruhu. Pod tímto datem je uvedena datace kácení stromů ve tvaru např.: 897+ - prvek bez podkorního letokruhu - strom kácen někdy po roce 897; **930-937** - prvek bez podkorního letokruhu, ale se zachovanou bělí - strom byl kácen někdy v letech 930 - 937. V silně orámované části tabulky jsou uvedeny parametry průměrné chronologie (M. Kyncl 2004). Vzorek č. 9 bez čísla prvku může pocházet vzhledem k počtu letokruhů z dřeva 16 (Obr. 18), které bylo nejsilnější.

Graf 2: Srovnání křivek letokruhů dubu z Prahy a Žatce (M. Kyncl 2004)

Pokud přijmeme argument, že na základě velkého počtu letokruhů a běle náleží anonymní vzorek dřevu 16, pak se podařilo získat jen jedno datum ze spodní konstrukce. U dřeva 20 bylo evidováno 51 letokruhů a podle nich určeno datum skácení 853+ (Tab. IV). Je potřeba zdůraznit již uvedené, že dřevo se zachovalo ve špatném stavu a že oproti dřevům 18, 19 a 21, z nichž nebyla získána žádná data, vypadalo v době výzkumu nejlépe.

Ať se na problematiku nahlíží jakkoli, zůstává skutečností, že ze spodní části konstrukce schází přesnější dendrochronologická data. Datum 853+ pochází se silně degradovaného dřeva a nelze jej srovnávat se zjištěnými daty z horní konstrukce. Ačkoli se jeví, že spodní část byla stavěna nevhodnou technikou z nevhodného kamene, možná ani nebyla dokončena a poté využita specifickým způsobem nemajícím analogie, není možno určit, v jaké časové posloupnosti na sebe stavební fáze navazovaly. Z horní/mladší hradby pocházející dendrochronologická data 925-937 a 929-935 ukazují na současnost nebo velmi malý časový odstup, kdy byly skáceny stromy na vyhotovení částí hákové konstrukce. Jsou to zatím jediná data svého druhu ze Žatce, proto je jejich použití pro časové zařazení stavby horní/mladší hradby hypotézou.

13.4. Velmožské dvorce a usedlosti počátku mladohradištního období

Dvorec je zdrobnělina novodobého slova dvůr, neodráží dobovou terminologii raného středověku a je odborným termínem (Klápště 1994, 141). Velmožským dvorcem se v pojetí archeologů a historiků chápe komplex obytných a hospodářských budov, případně se sakrální stavbou, který byl ohrazen palisádou nebo dřevohlinitou hradbou (Němetice, Michálek – Lutovský 2000, 196-198). Archeologicky byly v Žatci zjištěny sídlištní situace s drobným hmotným inventářem obvykle připisovaným vyššímu sociálnímu prostředí, ale bez dokladů ohrazení palisádou nebo

jinou fortifikací. Pro odlišení od hospodářských dvorů ve volné krajině (Meduna 1993a, 91-108) je označují jako usedlosti. U dvorců a usedlostí s méně obvyklými nálezy drobné hmotné kultury (např. šperků) a nacházejícími se uvnitř raně středověké aglomerace, lze předpokládat také významnou reprezentativní funkci. Pro zdůraznění odlišnosti od běžných sídlištních situací je užíváno adjektivum „velmožský/á“ dvorec nebo usedlost. Rozdíl spočívá v prezenci/absenci fortifikace, a to jak prokazatelně zjištěné, tak i v případě stavu výzkumu nebo špatnému dochování terénní situace. Je možné překlasifikování usedlosti na dvorec v případě dodatečného odhalení fortifikace náležející odkryté komponentě.

Podle B. Dostála „*má palisádou ohrazený sídlištní komplex z Břeclavi-Pohanska všechny podstatné znaky karolinské curtis*“. A. Hinz a jeho předchůdci předpokládali vzory *curtis* v římských provincionálních vilách, které plnily tu samou funkci, tzn. samostatné a soběstačné hospodářské jednotky (Hinz 1967, 130-142). Zprávy o podobě karolinské falce z písemných pramenů a z prací několika německých autorů shromáždil G. Binding (Binding 1996, 59-69). Podle A. Gauerta (Gauert 1965, 1-60) se falce skládala z několika samostatných, více méně prostorově svázaných složek: sálová stavba (*aula*) se sálem pro shromáždění během dvorských a říšských dnů, obytný okrsek (*caminata, cas, domus, masiones*), kaple (*capella*), hospodářský dvůr (*curtis*) a opevnění (*castrum*). K tomu přináležela *villa* v napojení na falce s domy dvorských služebníků, řemeslníků a kupců. Několik falcí mělo zahrady se zvířaty. Základní složkou a výchozím bodem falce byla hospodářský soběstačný dvorec (*curtis, villa*) pečující o stůl krále, sloužící jako shromaždiště služeb (*servitium*) z dalších dvorců. Protože v německém prostředí zatím nedošlo k archeologickému výzkumu celého královského dvorce, vycházejí badatelé z krátkých odkazů z *Brevium exempla* sepsaných v letech 799/800. V něm je popsána podoba a stav královského *fiscu* Annapes u Tournai, kde stála sálová stavba stavěná z kamene o třech komorách, jedna obytná budova obklopená ochozy (*solariis*) s jedenácti vytápěnými komorami – pracovními prostory pro ženy, uvnitř s vinným sklepem (*cellarium*). Další sedmnáct obytných budov postavených ze dřeva (*casae*) stálo ve dvorci s odpovídajícím množstvím pokojů a dalšími sloučenými přístavbami. Dále stáj pro dobytek (*stabolum*), kuchyň (*coquinam*), pekárna (*pistrinum*), dvě stodoly a tři zásobárny. Dvorec byl dobře chráněn valem (zdí) s kamennou bránou a s ochozem k rozhledu. Brána směřovala do předdvora (*curticulam*), taktéž uzavřeného valem, strážným různými způsoby (?). K tomu náležely dvě přední hradby (*mansioniles dominicata*) se zásobními stavbami, jednou stodolou a sadem. Dvorce byly také dobře chráněny

ploty (*curtem sepe bene munitiam*). V kapitole 30 je popsán královský *fiscus* bez lokalizace, kde se nacházel královský dům zvenčí z kamene, uvnitř ze dřeva, se dvěma komorami a dvěma ochozy. Další ze dřeva postavené budovy stály uvnitř dvorce: pracovní prostor pro ženy se světnicí řádně postavenou, chlív (stáj), kuchyň a pekárna s příslušenstvím, pět stodol, tři špýchary. Dvorec byl obklopený valem na vrchu s trnitým křovím, chráněný dřevěnou bránou s ochozy, která oddělovala předdvůr/předbrání (*curticulam*) taktéž dobře valem uzavřený. K němu náležel sad, rybník a zahrada. V dalším *fiscu* byla navíc, mimo obvyklou zástavbu, která se dosti opakuje, z kamene dobře vystavěná kaple (kap. 32). V Treole (Gruson) byl zjištěn z kamene nejlépe zhotovený královský dům se dvěma pokoji vybavenými krby a předsálím, dále (mimo jiné) tři ze dřeva zhotovené ubytovny pro muže a tři další pobytové domy z kamene a hlíny, to vše obklopeno zdí s bránou zhotovenou z kamene (kap. 36).

V Annapes v hlavním dvorci bylo uschováno prádlo-povlečení na postel, ubrus, ručník, dvě bronzové mísy, dva picí poháry, dva kotle na vaření, jedna pánev, jeden hák na kotel, držadlo (kozlík) na oheň, koš na louče, dvě sekery, jeden tesák, dva vrtáky, kovaná sekera, tažené železo (pohrabáč?), hoblík, dvě kosy, dva srpy, dvě železné lopaty, dřevěné nástroje jako kuchyňské nádoby, nádoby, tesařské a zemědělské nástroje (kap. 25). Jinde je zapsán vůz určený pro válku nebo proti vodě chráněná mouka, štít, kopí, toulec a luk (*Capitulare de villis*, kap. 64 – souhrnně a více *Binding 1996*, 59-69).

Na prvním místě je vždy zmiňována halová stavba z kamene a pokoji, obytná stavba s ochozy, vyhřívanými komorami pro práci žen a sklep. Dále následuje to, co stálo kolem, tzn. stavby hospodářského charakteru. Na posledním místě je uváděno opevnění valy či zdmi (hradbami) vybavenými branami z kamene či dřeva a s ochozy, val mohl být na vrchu vybaven trnitým křovím.

Písemné prameny hagiografické povahy týkající se českého prostředí několikrát zmiňují sídla příslušníků přemyslovského vládnoucího rodu, z nichž je možno odvodit jejich přibližnou podobu. V legendách *Fuit in provincia Boemorum* je sídlo Ludmily na Tetíně označováno jako dům, a to dvakrát za sebou, takže obsah působí nejasně. Ozbrojenci vyvrátili bránu domu a poté běželi opět k domu. Podle D. Třeštíka máme rozumět prvními dveřmi/vraty vrata v opevnění/palisádě a druhými dveřmi vstup do vlastního domu – sídla Ludmily a zřejmě hlavní stavby dvorce (*Třeštík 1981*). V Kristiánově legendě je označeno sídlo Ludmily také jako *domus*, jehož bránu/*porta* útočníci vyvrátili, ale ozbrojenci zůstali venku na otevřeném prostranství a jen

vrazi vstoupili dveřmi/*ostium* do ložnice/*cubiculum* Ludmily. O zástavbě ve Staré Boleslavi podává určité informace Kristián, který označuje sídlo Boleslava jako *domus propria seu curtim* (1981, XX; souhrnně *Sláma* 1986, 53). Autor 1. stsl. legendy uvádí vrata, v nichž došlo k setkání Václava a Boleslava (1986, 53). Podle uvedených zmínek lze označit sídla na Tetině a ve Staré Boleslavi za palisádou ohrazené dvorce s obytnou stavbou, v druhém případě s kostelem zřejmě mimo vlastní dvorec.

Podle „vzorového“ dvorce z Pohanska u Břeclavi lze určit z jakých archeologicky rozeznatelných komponent, se dvorec nebo usedlost skládá:

1. *Sakrální stavba a pohřbívání kolem ní.* Pokud v blízkosti sakrální stavby nebyla zjištěna palisáda, méně obvyklá sídlištní situace nebo nebyly nalezeny předměty drobné hmotné kultury v sídlištních situacích spojované s vyšším společenským prostředím, je příslušnost kostela k dvorci nebo usedlosti nejistá. V případě nálezů palisádového žlabu mohl kostel stát uvnitř hrazeného prostoru pohřebiště (VI. kostel Mikulčice – *Poulik* 1963, Obr. 14; *Poláček – Marek* 2005, Abb. 76; *Zalaszabár – Müller, R.* 1995, Abb. 1-2) a nemusel být součástí dvorce. Pokud nebyl archeologickým odkryvem u kostela palisádový žlab zjištěn, mohla být sakrální stavba více vzdálena od profánních staveb a obvodového palisádového ohrazení dvorce. Pohřby s hrobovou výbavou šperků nebo zbraní nelze považovat za doklad přímé sounáležitosti sakrální stavby s velmožským dvorcem. Vzhledem k velkému množství možných interpretací zjištěných terénních situací není sakrální stavba sama o sobě dokladem dvorce či usedlosti.
2. *Zástavba a sídlištní objekty.* Atypické nebo méně časté stavební konstrukce pro danou lokalitu, rozměry a stratigrafické vztahy staveb a zahloubených objektů jsou důležitou indicií pro možnou interpretaci odkrytých komponent jako dvorce nebo usedlosti. V případě Žatce lze za sídlištní komponentu výjimečného charakteru považovat také dlažbu z drobných křemenných valounů.
3. *Palisádové žlaby.* Samostatnou studii jim věnoval B. Dostál (*Dostál* 1969, 181-215). U starší fáze dvorce na Pohansku u Břeclavi byly vyzorovány rozdíly mezi hloubkou žlabu obvodové palisády a hloubkami žlabů oddělujících nadzemní zástavbu při severozápadní straně dvorce a ohrad vně dvorce při východním a jižním rohu (1969, 185-189). Obvodové palisádové žlaby byly hlubší a rozměrnější, ale v českém prostředí obdobné srovnání schází.

4. *Drobný hmotný inventář*. Nálezy předmětů výjimečné povahy v sídlištních kontextech (šperky ze skla a drahých kovů nebo zhotovených s jejich použitím), které bývají obvykle součástí pohřebních inventářů, obvykle indikují vyšší společenské prostředí odkryté sídlištní komponenty.

Neobvyklou sídlištní situaci (2) s nálezy drobné hmotné kultury (4) je možno považovat za velmožskou usedlost. Společný výskyt sakrální stavby (1) a hlubokého palisádového žlabu (3) je možno interpretovat jako doklad velmožského dvorce podle analogií, které dokládají umístění kostela u vstupu do dvorce (*Macháček 2005*, 106-107). Ale také jako ohrazení pohřebiště, přičemž důvod jeho vymezení poměrně složitým způsobem není zjevný. U palisádového žlabu jsou důležité rozměry a průřez, který je pro hluboké žlaby typicky nálevkovitě rozšířený přibližně v horní třetině hloubky. Dá se předpokládat větší výška použitých kmenů, a tím i interpretace jako obvodového ohrazení prostoru dvorce. Za doklady velmožského dvorce lze také považovat společný výskyt neobvyklé sídlištní situace (2), palisádového žlabu (3) a drobného hmotného inventář výjimečné povahy (4).

Po zániku avarského kaganátu v karpatské kotlině pod tlakem Karla Velikého v závěru 8. století (*Třeštík 2001*, 53-70) opouští slovanská elita na Moravě a v Čechách avarské kulturní vzory a přijímá hmotnou kulturu karolinskou (*2001*, 107-126). Na počátku 9. století přijímají Moravané křest a formálně se poddávají Ludvíkovi Pobožnému mezi lety 817 a 822. Vláda knížat Velké Moravy je označována za autokratickou. Na stejném základu vznikl i stát Přemyslovců a jen díky vnějším okolnostem z přelomu 10. a 11. století bylo nutno systém změnit a břemeno státních příjmů přenést na obyvatelstvo, které postupně ztrácelo své svobody (*Žemlička 1997*, 35-51). B. Dostál rozeznal u dvorce na Pohansku sídelně reprezentační funkci blížíící se funkční náplni karolinských falcí (*Dostál 1970*, 276) a J. Macháček (*Macháček 2005*, 100-138) označil celé Pohansko za *munitio*, *emporium* a *palatium* raně středověkých vládců Moravy v 9. století. Je zřejmé, že raně středověká nobilita na Moravě a v Čechách nepřijala pouze hmotnou kulturu, křesťanství, ale také hospodářské upořádání svých území a jen díky tomu mohl vývoj pokračovat směrem ke vzniku Velké Moravy a ke státu Přemyslovců.

13.5. Dvorce a usedlosti v sídlištní struktuře aglomerace

Po zániku velmožské usedlosti ze středohradištního období (horizont keramiky Žatec B) na předpokládané akropoli hradu následoval časový hiát. Z 10. století, tzn. z průběhu starší fáze

mladohradištního období s keramikou horizontů Žatec C-D2, doposud nebyly odkryty archeologické doklady komponenty, kterou bychom mohli považovat za velmožský dvorec či usedlost. I když doklady v podobě žlabu zahloubeného do půdního typu v prostoru byly zachyceny (Obr. 41: c). Odlišný stav vykazuje opevněné předhradí.

Dvorec - Chelčického náměstí

V roce 1992 bylo v trase plynovodu zjištěno etážovité pohřebiště (Čech 1994, 76, Obr. 8).

V letech 1997-8 proběhl v rámci programového projektu Ministerstva kultury ČR předstihový plošný výzkum před plánovanou rekonstrukcí vozovky, inženýrských sítí a dlažby. Pod pohřbíváním z 11. - 12. století v okolí sakrální stavby neznámého patrocina (Čech – Chlustiková 2010, 276-279, Abb. 2, 5-7), a pod mladšími sídlištními situacemi, byly zachyceny zbytky starších sídlištních situací na půdním typu, případně na pravěkých sídlištních objektech (KnK). V roce 2006 byla položena v průběhu rekonstrukce náměstí sonda 1/06 jižně od sektoru 23 v místě, kde se archeologické situace nejvíce blížily povrchu a hrozilo jejich zničení. V sondě se podařilo zachytit část palisádového žlabu.

Jelikož byla terénní nálezová situace velmi torzovitá díky raně středověkému pohřbívání a novodobým inženýrským sítím, lze na chronologickou příbuznost dlažby, nadzemních staveb, zahloubených objektů a palisádového žlabu (Obr. 7) usuzovat podle jejich umístění na povrchu půdního typu a zahloubení objektů do něj a do pravěkých sídlištních situací. A podle keramických nálezů vyzvednutých ze zkoumaných situací.

Palisádový žlab v sondě 1/06 je zřejmě podle hloubky 1,5 m pozůstatkem obvodového opevnění dvorce (Obr. 8). Mezi ním a nadzemní stavbou, se nacházel 4,5 m široký volný prostor bez valounové dlažby. Nadzemní stavby je možné pokládat za zástavbu po obvodu dvorce. Dlažba zůstala zachována v sektorech 06-07, 23-25 a 32-35, přičemž v sektoru 06 byla dlažba překryta sídlištními vrstvami. V SV rohu výzkumu byl zachycen okraj pohřebiště a vrstvy pozdního raného středověku na půdním typu. V sektoru 37 byly hroby silně narušeny erozí, terén se skláněl k východu, tzn. do deprese v okraji ostrohu, kterou dnes vedou Nádražní schody.

Při interpretaci sídlištních komponent považovaných za součásti velmožského dvorce bylo použito prostorové uspořádání dvorce z Pohanska, který má své předobrazy v raně otonských falcích (Macháček 2005, 106-108, Obr. 6). Typické je umístění zástavby při obvodovém opevnění a volné prostranství uprostřed dvorce. Podle rozměrů palisádového žlabu je

pravděpodobné, že z dvorce bylo zachyceno obvodové opevnění a část vnitřní plochy dlážděné drobnými křemennými valouny. Dvorec byl zřejmě nevelké rozlohy a nacházel se u jednoho ze vstupů do opevněného předhradí.

Pohřby 9 a 10 v sektoru 01 poklesly do výplně rozměrného objektu 1 (Obr. 8: f) zahloubeného do štěrkopískového podloží. Objekt byl prozkoumán jen části, většinou svého půdorysu zasahoval mimo výzkum. V sektoru 06 byla archeologická situace poškozena novodobými výkopy, které rozdělily sektor na dvě části. V severní zůstala zachována spodní část do štěrkopísku zahloubeného objektu neznámého velikosti a tvaru, vyplněná silně uhlíkatou šedo-hnědou hlínou. V sektorech 06-07 a 35 byla pod hroby začištěna a vypreparována dlažba z drobných valounků na půdním typu (Obr. 8: a). V zásypu hrobu 9 byla u chodidel nalezena hrozníčkovitá náušnice ze zlacené mědi pájené stříbrem (Obr. 34). Za východním okrajem pohřebiště byla v sektorech 23-25 pod mladší sídlištní situací odkryta část interiéru nadzemní stavby (Obr. 8: c). Na vrstvě jemného žlutého písku byla nalezena téměř celá velká láhev ve střepech (Obr. 27). Jelikož byla stavba patrná jako negativ v dlažbě z drobných valounů (Obr. 26) bez pozůstatků dalších konstrukčních prvků jako jsou sloupové nebo kúlové jamky (Obr. 8: a 1; Obr. 22), byla zřejmě srubové konstrukce se základovým trámem položeným bez podkladu na terén. Na dlažbě ležely jednotlivé drobné střepey, několik hřebíků a část nádoby ve střepech (ID 15). V sektoru 25 byl zjištěn a prozkoumán objekt pravoúhlého půdorysu se zaoblenými rohy zahloubený 0,2-0,3 m do půdního typu. Na dně při západní a východní stěně ležely zbytky rovnoběžně položených trámů, zřejmě základů srubové konstrukce (Obr. 8: g). Východně od zahloubeného interiéru a kolmo na něj procházel dlažbou žlábek s dalšími zbytky dřeva, zřejmě další základový trám. Keramika z výplně objektu (vrstva 13) byla typologicky shodná s drobnými zlomky keramiky nalezenými na dlažbě v okolí stavby. Na současný zánik sídlištní situace lze usuzovat podle vrstvy tmavě šedé sypké hlíny s uhlíky, která překrývala interiér stavby v sektoru 23, dlažbu v sektorech 24 a 25 a výplň zahloubeného interiéru stavby v sektoru 25 (Obr. 8: c, a 1, g).

V interiéru věže kostela, sektor 30, byla zjištěna část objektu oválného půdorysu zahloubeného do půdního typu (Obr. 8: f 1). V sondě 1/06 byly raně středověké sídlištní situace poškozeny novodobými výkopy, kamenným zděným základem čtvercového půdorysu z vrcholného středověku a soudobým zahloubeným objektem. Na zbytcích terénů byl zachycen okraj nadzemní stavby ze sektoru 23 (Obr. 8: d). Interiér stavby měl podobu mělké deprese

v půdním typu vyplněné šedohnědou uhlíkatou vrstvou se zlomky keramiky. Pět metrů jižně od okraje nadzemní stavby byl zachycen palisádový žlab (Obr. 8: e) o hloubce 1,55 m rovnoběžný s její delší osou. Mezi palisádovým žlabem a stavbou dlažba nebyla.

Souhrnně lze konstatovat, že ze stratigraficky nejstarší raně středověké sídlištní situace zůstaly dochovány relikty dlažby z drobných valounů (Obr. 8: a, a1), půdorysy nadzemních staveb v podobě negativů v dlažbě (Obr. 8: c, d), do půdního typu a šterkopískového podloží zahloubené objekty (Obr. 8: f 1, f, g, f 2) a stejně tak palisádový žlab (Obr. 8: e). Keramika horizontu Žatec C se nacházela ve vrstvách na povrchu dlažeb (Obrázek ID 12, s. 68), v interiérech nadzemních staveb (Obrázek ID 13-14, s. 68) a ve výplních zahloubených objektů (Obrázek ID 11, s. 67; ID 17, s. 71; ID 19, s. 72). Keramika horizontu Žatec D1 se nacházela ve vrstvách v sektoru 06 (Obrázek ID 57, s. 98) vedle řady pískovcových kamenů nad situací popsanou v ID 12. Dále ve vrstvách nasedajících na dlažbu z malých valounů v sektoru 24 a 25 (ID 59-60, s. 99-100) a v horních partiích výplně objektu v sektoru 30 a palisádového žlabu v sondě 1/06 (Obr. 8: f 1, e; Obrázek ID 61-63, s. 100-108). Zlomky keramiky horizontu Žatec D2 byla vyzvednuta ze sekundární výplně jámy 1 v sektoru 01 (Obr. 8: f 2; Obrázek ID 113, s. 153), z výplně malého zahloubeného objektu v sektoru 22 (Obr. 8: Ch; ID 114), z vrstvy v sektoru 30 (Obrázek ID 115, s. 153-154) a z výplně jámy v sektoru 36 (Obr. 8: h; Obrázek ID 116, s. 155). Zahloubené objekty a stavby se prostorově respektovaly, nebyly zjištěny superpozice. V sektorech 24-25, 27-29 a v sondě 1/06 byla nálezová situace raného středověku „pohřbena“ pod vrstvou hutné jemné tmavě šedé hlíny bez příměsí, s tenkými proplásky jemné šedo zelené hlíny a písčité žlutozelené jemné hlíny. Vrstva má charakter jemných sedimentů usazených působením eroze na mírném svahu. Kontexty mladšího raného středověku tuto vrstvu porušovaly, nebo se nacházely na ní.

Palisádový žlab v sondě 1/06 je zřejmě podle hloubky 1,5 m pozůstatkem obvodového opevnění dvorce (Obr. 8: e). Mezi ním a nadzemní stavbou v sektoru 23 (Obr. 8: d) se nacházel 4,5 m široký volný prostor bez valounové dlažby. Nadzemní stavby v sektorech 23-25 (Obr. 8: c, g) je možné pokládat za zástavbu po obvodu dvorce. Dlažba v sektorech 06-07, 23-25 a 32-35 (Obr. 8: a 1, a) je interpretována jako úpravu centrální části dvorce.

V sektoru 18 hrobová jáma uvnitř kvádríkovou technikou zděné hrobky (Obr. 8: b) svým severozápadním koncem porušovala jámu 3 kruhového půdorysu zahloubenou do šterkopískového podloží, dno bylo zabarveno zřejmě žárem do hnědočervené barvy. Z výplně jámy 3 pochází soubor 16 zl. keramiky horizontu Žatec C (Obrázek ID 160, s. 82). U holenní

kosti pravé dolní končetiny pohřbeného jedince byla v zásypu hrobu nalezena náušnice se čtyřbokým hrozníčkem (Obr. 31) a dalších 6 typických zl. keramiky Žatec C. Typově je příbuzná náušnici z Rubína, která je ale zhotovena ze zlata, hrozníček je trojboký a oblouček je celý (Bubeník 1988a, 60-61, Tab. IV: 19). Je pravděpodobné, že náušnice pochází buď z výplně jámy 3, nebo z jiné narušené či zničené sídlištní situace s keramikou Žatec C.

Velmožská usedlost – nám. Svobody (Mapa 2)

Drobná sondáž v roce 1996 při SZ nároží zaniklého kostela sv. Kříže a výzkum v trase tepelného napáječe odkryl dlažbu z drobných valounů na půdním typu s doklady nadzemních staveb (Obr. 28-29).

Sonda A/96 (ID 162) : V dubnu 1996 byl ve výkopu na náměstí Svobody odkryt povrch základu západního průčelí pozdně románského kostela sv. Kříže. Při SZ nároží lodě byla umístěna sonda o rozměrech 2x1,6 m s cílem zjistit v místě stratigrafické poměry. V hloubce 1,5 m byla odkryta dlažba z drobných valounků na půdním typu, kterou překrývala vrstva jemné hnědé hlíny s drobnými uhlíky (profil AB, vrstva 13). Z vrstvy byly získány 3 typické zl. keramiky horizontu Žatec D1.

Sonda 1/96 (ID 35): V sondě umístěné ve vzdálenosti 7,5 m západně od sondy A/96 byly zjištěny nevýrazné sídlištní situace s keramikou horizontů Žatec B (Čech 2006, 23-24, Tab. 21: 16-21, Tab. 22: 1-19, Tab. 23: 1-11) a z tenké vrstvě šedé hutné hlíny byl vyzvednut jeden zlomek keramiky Žatec D1 (Obrázek ID 35, s. 86).

Sektory 67 a 68 (ID 38-40): Trasa výkopu pro tepelný napáječ, situovaná 5,5 m západně od sondy 1/96 a přilehající k východní a jižní stěně sondy 1/96, byla v sektoru 67 široká 2 m, v sektoru 68 se zužovala na 1,3 m. Po odstranění štěrkopískových vrstev z úprav povrchu náměstí a hlinitých vrstev pozdního raného středověku se objevila až 0,4 m mocná vrstva spraše propálené v nepravidelných skvrnách do oranžové a černé barvy, se spálenými dřevy a s kumulací říčních valounů promíšených uhlíky (Obr. 28). Propálená místa nedávala žádný smysl, netvořila žádný útvar. Poté následovala cca 8 cm mocná vrstva černošedé jemné hlíny kryjící dlažbu z drobných valounů (Obr. 29). V sektoru 68 byla odkryta její severní hranice v podobě ostrého ukončení a sloupové jámy obložené plochými pískovcovými kameny (68049). V sektoru 67 není konec jistý díky novodobému výkopu. Nicméně rovnoběžně se severním ohraničením dlažby probíhal žlábek (67051), který by mohl být ukončením dlažby. V sektoru 67 byla v kontextu 67026 (8-10 cm mocná, mechanicky skrytá vrstva ze souvrství propálené spraše) nalezena olivovitá perla (Obr. 35: 2). Keramické zlomky získané z vrstev náleží horizontu Žatec D1 (Obrázek ID 38-40, s. 88-89).

Sektor 69 (ID 161): Z výplně jámy oválného půdorysu zahloubené do vrstev štěrkopísku, přemístěných na povrch půdního typu v mladší době bronzové, a která byla porušena zahloubeným objektem s keramikou horizontu Žatec E, byl vyzvednut soubor keramiky horizontu Žatec D1 a zelená olivovitá perla (Obr. 35: 3). Keramika z výplně objektu je řazena do horizontu Žatec D1 (Obrázek ID 161, s. 143-144).

Dlažbu z drobných valounů (Obr. 10) v sondě A/96 a v sektorech 67 a 68 výzkumu z roku 2005 je možno pokládat za centrální část usedlosti, nebo za část nacházející se poblíž jejího

centra. Na severním okraji dlážděné plochy zřejmě stála nadzemní stavba sloupové konstrukce (sloupová jáma obložená plochými pískovcovými kameny, Obr. 28: 68049), na jižním pravděpodobně nadzemní stavba srubové konstrukce (mělký žlábek, Obr. 29: 67051). Západně od dláždění (sonda 1/96) byla odkryta sídlištní situace v podobě vrstvy na půdním typu, severně (sektory 69) zahloubený objekt. Zahloubený objekt typu palisádového žlabu nebo příkopu nebyl severně v rámci plošného výzkumu v trase teplovodu v roce 2005 zjištěn, ani jižně v trase kabelovou v roce 1996. Vzhledem k absenci palisádového nebo valového ohrazení je nálezová situace interpretována jako velmožská usedlost.

Nález celé olivovité perly ve vrstvě na dlažbě a další ve výplni zahloubeného objektu (sektor 69); perly se vyskytují výhradně v bohatě vybavených hrobech (*Krumphanzlová 1965*, 169; *Sláma 1990*, 129; *Černá – Tomková – Hulínský – Cílová 2005*, 347); dokládají vyšší společenský statut obyvatel usedlosti. Zahloubený objekt typu palisádového žlabu nebo příkopu nebyl severně v rámci plošného výzkumu v trase teplovodu v roce 2005 zjištěn, ani jižně v trase kabelovou v zimě 1995-6. Vzhledem k absenci palisádového nebo valového ohrazení je nálezová situace interpretována jako velmožská usedlost.

Od středohradištního období existovala tři jádra osídlení na opevněném předhradí fungující kontinuálně až do urbanizace vrcholně středověkého města před polovinou 13. stol. Osídlení jader je charakteristické zahloubenými objekty a sídlištními souvrstvími. Plochy mezi nimi jsou bez sídlištních vrstev, nebo jsou jimi pokryty nevýrazně. První z jader je situováno do JZ části opevněného předhradí (Obr. 41: f), kde byla zjištěna usedlost ze středohradištního období s nadzemní stavbou zřejmě srubové konstrukce, objekty zahloubenými do půdního typu, dvěma pyrotechnologickými zařízeními a horizontálně uloženými vrstvami. Osídlení v podobě zahloubených objektů a sídlištních vrstev pokračovalo přes starší fázi mladohradištního období po počátek mladší fáze, kdy byla v provozu čtyři pyrotechnologická železářská výrobní zařízení. Podle raných forem keramiky horizontu Žatec E se jedná o časně 11. století. Poté byla v místě založena sakrální stavba s přilehlým pohřebištěm a palisádovým žlabem – předpokládaným dvorcem.

Druhé jádro se nacházelo v JV části opevněného předhradí (Obr. 41: d). Archeologické doklady dvorce v podobě hlubokého palisádového žlabu, zástavby a nález hrozníčkovité náušnice tvoří nejucelenější doklad velmožského dvorce. Na jeho místě byl na počátku 11. století postaven

kostel neznámého patrocinia, který zanikl ve 13. století a v dochovaných písemných pramenech není zmíněn (Čech – Chlustiková 2010, 276-279).

Třetí jádro bylo situováno uprostřed ostrohu na nejvýše položeném místě opevněného předhradí (Obr. 41: e). V místě s doklady středohradištního sídlení v podobě vrstev s keramikou horizontu Žatec B byly během výzkumů v letech 1996 a 2005 odkryty komponenty velmožské usedlosti s nálezy dvou olivovitých perel v sídlištních kontextech. V 11. století zde fungoval areál zpracování železa s koncentrací kruhových výhni a keramikou horizontu Žatec E ve výplních. Po sídelních aktivitách ve 12. století byl na místě postaven pozdně románský kostel sv. Kříže, ale pod jeho základy se nacházelo starší zdivo na maltu (Čech – Chlustiková 2010, 279), jehož interpretace bez dalšího výzkumu není možná.

Velmožský dvorec a velmožská usedlost na opevněném předhradí dokládá změnu osídlení oproti 1. fázi vývoje aglomerace a význam opevněného prostoru předhradí. Jestliže v 1. fázi vývoje (středohradištní období) existovala uprostřed hradu velmožská usedlost a velmožský dvorec opevněný příkopem se nacházel mimo ostroh, pak ve 2. fázi (počátek středohradištního období) je evidován velmožský dvorec a velmožská usedlost uvnitř opevněného předhradí v místech s dlouhodobou sídlištní tradicí – tzv. jádra osídlení. Vzhledem ke skutečnosti, že archeologickými výzkumy byly odkryty dvorce pouze na opevněných komponentách raně středověkých aglomerací (Mikulčice, Poláček – Marek 2005, Abb. 76; Pohansko, Dostál 1969, Budeč, Bartošková 2011; Hradsko – Kanina, Šolle 1977; Ostroměř, Sigl 1985), pak by umístění dvorce s palisádovým ohrazením na předhradí mohlo dokládat, že předhradí bylo rovněž opevněno, respektive že dvorec a opevnění vzniklo současně nebo s krátkým časovým odstupem.

13.6. Sídlíštní a výrobní objekty

Plošně nevelké sondy a stěny výkopů pro inženýrské sítě ztěžují interpretaci zjištěných sídlíštních objektů a z takto registrovaných sídlíštních kontextů je obvykle získáváno málo keramických nálezů pro datování. Širší výkopy, v nichž je praktikován plošný výzkum (stavba tepelného napáječe v letech 2003-2006), případně plošné odkryvy (předstihové výzkumy let 1997-2000) skýtají větší šance na identifikaci sídlíštních komponent, případně celků z nich se skládajících.

Dobře rozlišitelným zahloubeným objektem je tzv. zemnice. Na předhradí byly zjištěny prokazatelně tři (Mapa 3: ID 48, 52, 163), přesněji řečeno jejich části, a to vždy v plošném odkryvu. První v roce 2005 při JV okraji náměstí Svobody, druhá v roce 2006 uprostřed jižní

části náměstí. Šíře či délka, jelikož druhý rozměr v malé ploše výzkumu nebyl zjištěn, činila u objektu v sektoru 98 3,3 m a u objektu 115025 2,9 m. Třetí objekt typu zemnice byl zahlouben do výplně středohradištního příkopu (kontext 93073-74), široký/dlouhý byl 1,8 m, hluboký 0,5 m (Čech 2006, Obr. 41). Výplně zemnic byly vzorkovány pro získání archeobotanických vzorků a ve výplni 115031 objektu 115025 byly identifikovány četné spálené obilky pšenice a prosa, a to v počtu více jak 1000 ks na 10 l odebraného vzorku. Zemnice obsahovaly keramiku horizontu Žatec D1 (Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013, Tab. 2:4-5; Tab. 15: 15-21; Tab. 16: 13-25).

Výzkum odkryl příliš malé části interiérů na to, aby byly odkryty stopy vertikálních nosných konstrukcí v podobě sloupových jam u stěn objektů při dně. Ani na obvodu objektů při povrchu se nenacházelo nic, co by pomohlo osvětlit, jestli byly zemnice součástí nějaké nadzemní konstrukce. Zemnice v sektoru 98 a v sektoru 115 se nacházely osaměle, tzn. bez zahloubených objektů a horizontálně uložených vrstev v bezprostředním okolí. S přihlédnutím k omezenému rozsahu výzkumů však nelze tvrdit, že by zemnice nebyly součástí větších sídlištních celků. Nadzemní stavby se na předhradí nepodařilo zjistit, i když z jiných fází vývoje aglomerace jsou známy v podobě uskupení sloupových jamek nebo podlahy interiéru domu ze spraše, jílu případně jiného dobře rozpoznatelného materiálu.

V místě, kde stála hradba na vnitřní straně středohradištního příkopu, zjistil výzkum část palisádového žlábků (sektor 92, objekt 92015, ID 136) s keramikou horizontu Žatec D2 ve výplni (Čech 2006, Obr. 41; Tab. 33: 10-15). Interpretace objektu je založena na hloubce, půdorysu a profilu objektu. Žlábek měl shodnou orientaci se zemnicí v sektoru 93 a východní stěna zemnice byla od osy žlábků vzdálena cca 2 m.

Pouze v severovýchodním rohu náměstí Svobody došlo shodou okolností k opakovaným výzkumům (1995-1996 výzkum v trase kabelovodů a v trase veřejného osvětlení, 2003 výzkum v trase výkopu pro elektrické kabely, 2005 výzkum v trase pro tepelný napáječ), přičemž výkop v roce 2005 se pravouhle zatácel, čímž se zvětšila plocha výzkumu v daném místě. Souhrn poznatků umožnil interpretovat nálezovou situaci ve větším celku. V tomto případě to byla souvislá dlažba z drobných křemenných valounů se zahloubenými objekty po obvodu, která byla interpretována jako velmožská usedlost (viz kap. 16. 3.).

Jedním z dobře archeologicky rozpoznatelných objektů třetí fáze vývoje aglomerace jsou četná pyrotechnologická výrobní zařízení vyskytující se po celé ploše aglomerace (Čech 2008b,

90-91). V jednom případě se podařilo zjistit koncentraci tří objektů (Mapa 3: ID 54-56) uvedeného charakteru s keramikou horizontu Žatec D1 ve výplních (Obrázek ID 54-56, s. 96-97), které byly porušeny zahloubeným interiérem nadzemní stavby s keramikou horizontu Žatec E (Obr. 30). Ve výplních objektů a v bezprostředním okolí postiženém výzkumem nebyly zjištěny žádné zbytky strusek, které by podpořily interpretaci objektů pro železářskou výrobu. Ta je předpokládána z tvaru a do oranžova propálených stěn obvyklých u objektů mladších a funkčně určitelných právě díky četným „bochánkům“ strusek usazujících se na dně v průběhu kovářské činnosti. Kovářskými struskami se v těchto případech rozumí směs okují z výkovku a drobných zrn minerálů z pedologického a geologického podloží. Strusky o průměru cca 8 cm pochází z výplně objektu 30 zjištěného ve Sládkově ulici (Mapa 3: ID 88).

Do půdního typu byly objekty „vykrouženy“ a vlivem teplot přesahujících 600 C° potřebných k uvedení železného výkovku do kujného stavu jejich stěny dosáhly cihlového zabarvení. Pokud se podaří výzkumem odkrýt takový pyrotechnologický objekt celý, většinou jsou stěny na jednom místě zabarveny do okrové barvy vlivem teplot okolo 800 C° (*Staššiková-Štukovská, D. 1989, 650-653*). Podle analogií objektů zkoumaných v roce 2004 v Hájkově ulici v podhradí (Mapa 3: ID 85-88), byť mladších, tzn. s keramikou horizontu Žatec E ve výplních, ale typologicky a zřejmě i funkčně shodných (*Čech 2008b, Taf. 1*), vzniklo okrové zabarvení stěn objektu v místě vyústění dyzny měchu, kde bylo vlivem proudění vzduchu dosahováno vyšších teplot.

Nálezové situace s keramikou horizontu Žatec C-D2 jsou díky charakterů výzkumů v liniových stavbách torzovitě, a tím obtížně interpretovatelné. V případě kumulace horizontálně uložených sídlištních vrstev se může jednat o nerozpoznané interiéry nadzemních staveb, případné půdorysy nadzemních staveb ze sloupových jam nelze rozpoznat už vůbec. „Čitelnější“ jsou jen zahloubené objekty, a to ještě v těch případech, pokud je liniová stavba narušila ve větším měřítku. Nález tří pyrotechnologických zařízení z Obloukové ulice (Mapa 3: ID 54-56) je zatím ojedinělým pro 2. fázi vývoje aglomerace. Pokud je datování ukončení výrobní činnosti v nich podle keramiky horizontu Žatec D1 ve výplních objektů správné, pak jsou tyto objekty dokladem počátku činnosti typické pro 3. fázi vývoje aglomerace.

13.7. Jižní předhradí a podhradí

V prostoru jižně od ostrohu s hradem a opevněným předhradím se zvedají svahy dnešního Pražského předměstí. To bylo od jihu ohraničeno příkopem opevnění středověkého předměstí

(*Holodňák – Razím – Roedl 1997*, 130-135), který vznikl úpravou a prodloužením přirozené terénní deprese. Jak ukázal výzkum při stavbě kruhového objezdu v dnešní Komenského aleji v roce 2000 (nepublikovaný výzkum), byl příkop minimálně do poloviny délky valového opevnění zpevněného středověkého předměstí přirozeným terénním útvarem. V místě výzkumu se na povrchu světle hnědého kompaktního půdního typu nacházející vrstvy strusky s keramikou horizontu Žatec G (*Čech 2008b*, Taf. 3: 51-67), které příkře klesaly do hloubky, takže výzkum nemohl být dokončen. Nálezová situace byla interpretována jako jižní svah přirozené terénní deprese, do níž byly sypány strusky ze zpracování železa pozdního ranného středověku. Morfologií terénu tak byl dán přirozený jižní okraj aglomerace, i když nálezy raného středověku pokračují k jihu, a to především hrobů (viz kapitola 19). Rozloha takto vymezeného raně středověkého jižního předhradí činí 24,5 ha (Obr. 4: C).

Výzkumy v letech 1992-2000 se odehrávaly v trasách výkopů (*Čech 2008a*, Obr. 6-7), a to buď na jejich stěnách, pokud se jednalo o obnovení starého výkopu, nebo v ploše, když byl hlouben výkop pro nové sítě dostatečně široký pro možnosti plošného odkryvu. To byly především výzkumy v roce 2001 a 2003 ve výkopu pro tepelný napáječ, v roce 2001 rekonstrukce Alšovy ulice (Mapa 3: ID 73-74), která šla do hloubky a postihla zde dochované archeologické terény.

Za výjimečný lze považovat výzkum souvislé plochy o rozměrech 8x9 m v místě stavby vyhlídkové věže v roce 2008 (Mapa 3: ID 92-93), a který přinesl poznatky o osídlení z 2. fáze vývoje aglomerace, přesněji z etapy reprezentované horizontem keramiky Žatec D1 (Obrázek ID 92-93, s. 128-132). Do podloží z jemné spraše byl zahlouben mírně obdélný objekt o rozměrech 1,2x1,3 m a dochované hloubce cca 1 m. V rozích byly dobře patrné svíslé kůly nesoucí nadzemní konstrukci (Obr. 36: 1). Dalším zahloubený objekt měl podlouhlý obdélný půdorys o rozměrech 0,9x1,6 m se silně šikmými stěnami a hloubce 1,3 m (Obr. 36: 2). Plošný výzkum v trase výkopu pro inženýrské sítě v roce 2009 60 m západně odkryl horizontálně uložené sídlištní vrstvy, drobné zahloubené objekty a větší zahloubený objekt oválného půdorysu se silně uhlíkatými vrstvami v primární výplni. To vše dokládá intenzivní osídlení z 2. fáze vývoje aglomerace na lokální sprašové návěži na jižním okraji aglomerace.

Podhradím je prostor mezi západním úpatím žateckého ostrohu a současnými břehy Ohře (*Čech 2008a*, Obr. 8). Vrstevnicový plán z mapového podkladu z roku 1946, dochovaný terén po asanaci staré zástavby a vybudování sídliště na sklonku 60. let 20. století, terénní zjištění v rámci

výkopových prací a výskyt raně středověkých sídlištních situací umožňuje rekonstruovat konfiguraci terénu v raném středověku. Osídlení se koncentruje na úzkou protáhlou vyvýšeninu, která je od západu ohraničena terasou Ohře, pod níž do asanace vedl mlýnský náhon. Směrem k východu spadá terén povlovně k zaniklému, zřejmě holocennímu korytu řeky pod západními svahy ostrohu s hradem a předhradím. Právě toto území bylo ve vrcholném středověku nazýváno Zatec a na císařském otisku stabilního katastru je místní název Bačina rovněž známý z písemných pramenů (Čech 1999b, Obr. 3). Od jihu odděluje vyvýšeninu od dalšího jádra osídlení na zvýšeném terénu v dnešní Sládkově ulici (Čech 2008a, Obr. 8) prohlubeň (Mapa 3: mezi ID 75 a ID 85-88), do níž raně středověké sídlištní situace nezasahují. Raně středověké nálezy, snad i hrobové, pochází ze severní části vyvýšeniny (Bubeník 1988a, Obr. 21). Dále k severu se terén svažoval k řece, na ní se napojovalo staré koryto a soustava středověkých až raně novověkých mlýnských náhonů, které terén změnily.

Raně středověké sídlištní situace, přesněji zahloubené sídlištní objekty jelikož terén byl při asanaci upraven, zarovnan a snížen, nezasahují pod vrstevnici 208 mnm. Objekty s keramikou horizontu Žatec C ve výplních byly zjištěny v superpozici s raně středověkými objekty s keramikou horizontu Žatec E na ploše parkoviště v roce 2001 (Obrázek ID 24-25, s. 77-78). Za studnu by mohl být považován zahloubený čtvercový objekt (ID 25), jehož spodní partie vyplněná říčními valouny zůstala zachována pod hlubokým a rozměrným objektem 5/2001 (Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013, Tab. 9: 18-23). Objektem zařazeným do 2. fáze vývoje aglomerace je mělce zahloubený objekt do půdního typu s keramikou horizontu Žatec D1 (Čech 1999b, 139, Obr. 4/93).

13.8. Pohřbívání

Nálezy jak hrobů samotných, tak i celých nádobek, u nichž je díky velikostem s velkou pravděpodobností předpokládán hrobový původ, pochází až na výjimky z období před 2. světovou válkou (Bubeník 1988a, 232-238). Je zřejmá jejich koncentrace v místě velké pískovny jižně od neopevněného jižního (1988a, 21-22). Polohy hrobů jsou známy díky nádobkám, které při kopání písku neunikly pozornosti, dostaly se do muzejních sbírek a uchovaly se dodnes. Vzhledem k prokázané existenci hrobů bez přídavek se lze domnívat, že tyto nebyly většinou zaznamenány. Pohřbívání pokračovalo dále k jihu, jak dokládá skupina čtyř hrobů, mezi nimiž se nacházel nejvýznamnější žatecký hrobový celek datovaný do 10. století s mečem typu X,

ostruhami s ploténkami, dvěma sekerami a vědrem. Ve dvou dalších hrobech byly jako přídavky uloženy keramické nádoby, které podle tvaru, profilace okrajů a výzdoby náleží horizontu keramiky Žatec C (Tab. 18: 1-3). Dvě nádobky patří do horizontu Žatec D2 (17: 1, 4) a jedna Žatec D1 (17: 6).

Další koncentrace nálezů celých nádob menších rozměrů je evidována na levobřeží Ohře od tzv. železného mostu po Západní nádraží a přilehlý bývalý pivovar Dreher (po 2. světové válce podnik Fruta). Do horizontu keramiky Žatec C lze zařadit tři nádoby (Tab. 17: 3, 5; Tab. 19: 1), k horizontu Žatec D1 řadím tři nádoby (Tab. 18: 4-6) a do horizontu Žatec D2 jednu (Tab. 19: 3).

Lahvovitá nádobka horizontu Žatec D1 byla nalezena v podhradí pod západními svahy ostrohu s hradem (Tab. 19: 2) a malá nádobka horizontu Žatec D2 pochází z hrobu na západním okraji jižního neopevněného předhradí (Tab. 17: 2).

Nicméně o pohřbívání ze starší fáze mladší doby hradištní, tj. z 2. a 3. třetiny 10. století, nelze říci od práce J. Bubeníka nic nového a je možno jen teoreticky předpokládat, že nekropole byla/byly buď zničeny v minulosti zástavbou města, nebo dosud čekají na své objevení.

13.9. Keramika mimo žatecké produkce a problematika keramických značek

Mezi masou keramických zlomků pro Žatec typické produkce z písčitého materiálu s příměsí drobné slídy lze snadno rozeznat příměs keramiky obecně nazývané „mimožateckou“. Spolehlivě je možné rozeznat podle barvy, profilace okrajů a výzdoby šroubovic pouze keramiku náležející do Bílinska. Jeden zlomek byl získán společně se souborem třinácti typických zlomků žatecké keramiky horizontu Žatec D1 ze subtilních vrstev 10-14 (střídající se jemná šedá hlína s uhlíky, silně uhlíkatá hlína a černošedá hlína) vedle řady lomových pískovcových kamenů na dlažbě z drobných valounů v sektoru 06 (Obrázek ID 57, s. 98). Druhý zlomek nesoucí všechny vnější znaky keramiky bílinské provenience pochází z vrstvy 93013 (Obrázek ID 137b, s. 170), která byla sekundární výplní středohradištního příkopu opevnění. Vrstva překrývala objekt typu zemnice s keramikou horizontu Žatec D2 ve výplni (Obr. 4: 93074). Okraj s výzdobou ryté šroubovice byl vyzvednut z vrstvy 67026 propálené spraše spolu s třinácti zlomky keramiky horizontu Žatec D2 (Obrázek ID 129, s. 165-166) a celou olivovitou perlou (Obr. 35:2). Výrazný zlomek s okrajem byl vyzvednut se souborem keramiky horizontu Žatec D2 z vrstvy překrývající pyrotechnologická zařízení na opevněném předhradí (Obrázek ID 112, s. 151). Výskyt čtyř zlomků keramiky z produkce bílinské aglomerace společně se soubory keramiky horizontů Žatec

D1 a D2 dokládá spíše ojedinělou cestu výrobků bílinských hrnčírů do žatecké aglomerace 2. a 3. třetiny 10. století. Nicméně je shodný se společným výskytem bílinské keramiky s keramikou zabrušanského typu a keramikou odpovídající horizontu Žatec D1 v sídlištních objektech i vrstvách na Vlastislavi (Tab. V).

Za mimožateckou keramiku je možno označit velké hrnce s hladkým matným povrchem a výraznou výzdobou hřebenových vpichů a asymetrických vlnic s širokými amplitudami (Obr. 31), a která je nacházena pouze v souborech s keramikou horizontu Žatec D2 (Obrázek ID 106, s. 147; 108, s. 149; 111, s. 150; 117, s. 155; 133, s. 168; 134, s. 169; 158, s. 186). Přes absenci znalostí o původu je důležitý výskyt tohoto typu keramiky v závěru starší fáze mladohradištního období vázaný pouze na horizont keramiky Žatec D2.

Absenci značek na dnech raně středověké keramiky z Žatce a středního Poohří konstatovala Z. Krumphanzlová (*Krumphanzlová 1974*, 90) a po nashromáždění a vyobrazení keramiky z oblasti potvrdil J. Bubeník (*Bubeník 1988a*, 58). Oproti hojnému počtu značek na dnech hrnců z Bíliny a Zabrušan, ale i jiných oblastí (*Varadzin 2007*, Tab. 1), je absence značek na žatecké keramice po celý raný středověk (!) způsobena úpravou dnů nádob. Po dokončení nádoby ji hrnčír sejmul z kruhu, obrátil ji dnem vzhůru a dno uhladil, takže na něm nejsou patrné otisky desky kruhu, a tím ani značky, i kdyby na kruhu byla. Úprava dnů jde někdy až do extrému, kdy byla provedena tak důkladně, že došlo k zaoblení hrany mezi dnem a stěnou nádoby, dna jsou vypouklá a nádoby nestabilní. Ve třech případech (!) byla dodatečně vyryta značka – jedna ve tvaru ptačí stopy do dna nádoby v souboru keramiky horizontu Žatec D1 (Obr. 33: 1), ve druhém dvěma rýhami kříž, nebo spíše velké X (Obrázek ID 123).⁶ Podářilo se také nalézt dno, u něhož nedošlo k úplnému zahlazení důlku po středovém čepu osy kruhu (Obr. 33: 2). Jestliže opatřování nádob značkami pomocí matrice na kruhu je označováno za snahu o identifikaci produktu s dílnou odkud vzešel (*2007*, 54), pak i úpravu dna vyhlazením je možno označit za specifický rys sloužící jako identifikátor keramiky raně středověké žatecké aglomerace se snahou odlišit se od okolních center.

Za doposud jedinou známou značku na dně nádob žatecké produkce je značka pletencového kříže. První exemplář (Obr. 32) byl nalezen uprostřed opevněného předhradí v roce 1996 na dně jámy I, která byla převrstvena jamou II (ID 107). Dno je zachováno celé a tělo hrnce je pravidelně olámano tak, že zbytek nádoby vypadá jako miska či talířek. Z výplně objektu II byl

⁶ Třetí dno náleží souboru keramiky horizontu Žatec E.

vyzvednut jen jeden další keramický náleží, a to zlomek nádoby mimožateckého původu (Obr. 31). Původní, přibližně kruhová jáma se svislými stěnami byla rozšířena k jihu. Vznikl tak podlouhlý zahloubený objekt ledvinovitého půdorysu s delší osou S-J se svislými stěnami, přičemž východní byla obložena svislými prkny. Z výplně objektu (při zahájení výzkumu se jevil jako jeden a byl označen I) pochází početný soubor keramiky velmi variabilních tvarů a výzdoby horizontu Žatec D2 (Obrázek: ID 107a, b, s. 148-149). Další dno s pletencovým křížem bylo nalezeno v roce 1997 (Obrázek: ID 112, s. 152). Také tento soubor keramiky obsahující dno se značkou náleží do horizontu Žatec D2. Obě značky byly vytvořeny na jedné matrici. Z hlediska množství keramiky raného středověku získaného výzkumy v žatecké aglomeraci z celého období její existence, tzn. od 9. do 1. třetiny 13. století, se jeví výskyt jedné značky ve dvou exemplářích jako těžko pojmenovatelný detail.

13.10. Hrozníčkovitá náušnice a olivovité perly

Sekundární umístění hrozníčkovité náušnice ve výplni hrobu 9 na pohřebišti u kostela neznámého patronie vzniklo zřejmě intenzivním pohřbíváním od 1. pol. 11. století, které starší sídlištní vrstvy smíchalo do vrstvy zásypu etážovitěho pohřebiště s obsahem keramiky horizontů Žatec B až E. Je proto odůvodněné předpokládat, že stejně jako se do zásypů hrobů dostala keramika ze sídlištních kontextů pravěku až mladohradištního období, tak se tam ocitla i hrozníčkovitá náušnice.

Předmět byl interpretován jako náušnice s „litým hrozníčkem“ (Čech 2001, 308) po konzervaci v teplickém muzeu, odkud se předmět vrátil obarvený nazeleno jako imitace patiny se sdělením, že na povrchu bylo zaznamenáno zlacení. Poté byl předmět předán k rekonzervaci do Středočeského muzea v Roztokách u Prahy, kde došlo k odstranění umělé patiny a průzkumu materiálu, z něhož byl šperk zhotoven. Hlavním materiálem byla měď, jednotlivé části byly k sobě připájeny pájkou na bázi stříbra (tvz. tvrdá pájka) s bodem tání nad 450 C° a nakonec byl předmět pokryt amalgámem a vypálen v ohni, jelikož analýza prokázala přítomnost rtuti. Hrozníček byl zhotoven připájením měděných kuliček ve čtyřech řadách na dřík ukončený vývalky, který byl k obloučku z tordovaného drátu rovněž připájen „stříbrnou“ pájkou. Oblouček je na jedné straně ukončen očkem, na druhém roztepán do podlouhlé tenké pločky. Vzhledem k této úpravě, která značně snižuje možnost užívat předmět v jeho původní funkci a také podle

tvaru a rozměru oblouček nejspíše není dochován celý a po odlomení byl druhotně upraven (Obr. 34).

Za analogickou můžeme považovat náušnici z východního svahu Rubína s trojbokým klasovitým hrozníčkem na obloučku z tordovaného drátu provedenou celou ve zlatě (*Bubeník 1988a*, 60-61, Tab. IV: 19). Autor ji již dříve zařadil k mladšímu velkomoravskému charakteru a přirovnal ji tvarem hrozníčku k náušnicím pohřebišť u Jízdárny Pražského hradu (*Bubeník 1968*, 359-360). Další náušnice s tordovaným obloučkem byly vyzvednuty z hrobů na pohřebišti v Žalově „Na Panské“ na Levém Hradci. Tordovaný oblouček měly dvě stříbrné náušnice s trojbokým klasovitým hrozníčkem v hrobu 20/2003, ve zlomcích se zachoval v hrobu 22/2003 oblouček z tordovaného drátu, stříbrná náušnice s tordovaným obloučkem a čtyřmi zrny ležela v hrobu 24/2003 a z téhož hrobu byla vyzvednuta náušnice s klasovitým hrozníčkem a deformovaným tordovaným obloučkem rovněž ze stříbra. Ve dvou hrobech ležely u lebek dvě meandrové náušnice s tordovaným obloučkem zhotovené z bronzu (28/2004), jedna měděná zlacená pochází z hrobu 8/2003 (*Tomková a kol. 2012*, Tab. 144, 146, 149, 151, 127).

Zlomek druhotně upravené olivovité perly ze sídlištní situace uvnitř hradu (Obr. 35: 1) je podobný perle z hrobu 46 na pohřebišti v Lochenicích (*Sláma 1990*, 111, Obr. 51: Hrob 46). Oba nálezy je možno považovat spíše za jednotlivosti dokazující, že v některých případech mohly některé drobné předměty přetrvávat nadále v hmotné kultuře, ale zřejmě již bez původního účelu (*Košta – Tomková 2011*, 346).

Nálezy dvou celých olivovitých perel ve vrstvě propálené spraše a ve výplni zahloubeného objektu jsou spíše výjimkami v jinak převládajícím výskytu v hrobech (*Krumphanzlová 1965*, 169; *Sláma 1990*, 129; *Černá – Tomková – Hulínský – Cílová 2005*, 347; *Košta – Tomková 2011*, Obr. 3) a dokládají zřejmě vyšší společenský status obyvatel usedlosti (*Košta – Tomková 2012*, 337). Datování perel podle keramiky je rozdílné. Perla z objektu 69034 (Obr. 35: 3) provázená keramikou horizontu Žatec D 1 (Obrázek: ID 161, s. 143-144) by odpovídalo pozdějšímu období užívání (*2012*, 333), tedy 2. třetině 10. stol. Perla z výplně objektu 67026 (Obr. 35: 2) s keramikou horizontu Žatec D 2 (Obrázek: ID 129, s. 165-166) by byla mladší, tzn. 3. třetina nebo 2. pol. 10. stol., pokud se ovšem vzhledem ke svému poškozenému povrchu nenacházela v duhotném uložení. Vzhledem k nálezu v sídlištních kontextech, jejich rozdílnému průvodnímu keramickému materiálu a absenci opor pro absolutní datování počátku horizontu keramiky Žatec D2, nejsou tyto dvě perly přínosem do diskuse k časovému výskytu olivovitých perel obecně.

Hrozníčkovitá náušnice a olivovité perly se vyskytují v hrobech datovaných do 1. pol. až 2. třetiny 10. století. Je pravděpodobné, že přetrvávaly v drobné hmotné kultuře děle, ale jejich ukládání do hrobů ustalo. Jejich nálezy přispěly k datování keramiky horizontů Žatec D1 a D2 do 2. pol. 10. stol.

13.11. Sídlištní situace s keramikou horizontu Žatec C, D1 a D2 - souhrn

Při vynesení sídlištních situací s keramikou horizontu Žatec C do plánu aglomerace je zjevný jejich malý počet, tj. 32 nalezišť. Tvary keramických nádob odpovídají pojetí pozdní středohradištní keramiky (*Varadzin 2010*, 536), to znamená vejčitý tvar a složitěji profilované okraje. V případě Žatce se držíme tohoto jednoduchého rozlišení. Otázku, jestli byly sídlištní objekty a situace obsahující keramiku horizontu Žatec C současné s opevněním předhradí, čímž bychom je mohli považovat za počátek 2. fáze vývoje aglomerace, či nikoli, lze zodpovědět jen nepřímě. Podle výzkumů není zřejmá přímá návaznost stratigrafických jednotek s keramikou horizontu Žatec B a jednotek s keramikou horizontu Žatec C. Ve výplni příkopu malého opevněného sídla vně ostrohu byla keramika horizontu Žatec C vyzvednuta ze souvrství tvořícího sekundární výplň příkopu a od primární výplně při dně s keramikou horizontu Žatec B ji oddělovaly vrstvy směsi materiálu z podloží (štěrkopísek, světle žlutá hlína a půdní typ) interpretované jako destrukce nadzemní fortifikace (Obr. 6: 6). Výplň příkopu opevnění hradu 1. fáze aglomerace (Obr. 5) k řešení této otázky nepřispěla, jelikož se keramika horizontu Žatec D2 (Obrázek: ID 138, s. 172) nacházela nad vrstvou 93032 (směs štěrkopísku a hnědé hlíny), která překrývala vrstvu 93042 z lomového pískovce, pravděpodobně destrukce čelní kamenné plenty. Pod ní byla už jen keramika horizontu Žatec B. Ale ani nikde jinde nebyla odkryta sídlištní situace; vrstvy na povrchu nebo jako výplň zahloubených objektů; s keramikou horizontu B přímo překrytou vrstvami s keramikou horizontu C. Srovnáním prostorového vztahu je zřejmé, že zatímco v 1. fázi (9. stol.) se osídlení koncentruje do prostoru dnešního nám. Svobody a Dvořákovy ulice (Mapa 1: 5-6), pak ve 2. fázi, na začátku reprezentované horizontem keramiky Žatec C, je to západní část neopevněného předhradí a koncentrace nálezů v sídlištních situacích interpretovaných jako velmožský dvorec na východním okraji opevněného předhradí (Mapa 2: ID 11-18, 30). Podle nálezu hrozníčkovité náušnice pravděpodobně ze sídlištního kontextu se dá uvažovat nad vyšším sociálním prostředím uvnitř něj. Je pravděpodobné, že palisádou ohrazený objekt se nacházel spíše uvnitř hradbou a příkopem opevněné sídelní komponenty aglomerace,

což by potvrzovaly analogické situace z Ostroměře (*Kalferst – Sigl 1984*, 62-69; *Sigl 1985*, 82-91), Hradská-Kaniny (*Šolle 1977*, 323-393), Budče (*Bartošková 2011*, 284-306) a Pohanska (*Dostál 1975*), než na neopevněném předhradí. Horizontu Žatec C odpovídají rovněž nálezy keramiky (Tab. 16) z vrstev na dně příkopu hradu (*Čech 1994*, Obr. 3, vrstvy Q-T).

Vysvětlením, proč je tak málo nalezišť s keramikou Žatec C, by mohla být nálezová situace na východním cípu předhradí, dnešním nám. P. Chelčického, kde byly nalezeny zbytky velmožského dvorce (Obr. 8; Obr. 41: d). Na tomto místě se postupně hromadil odpad jak v horizontálně uložených vrstvách, tak i ve vrstvách tvořících výplně zahloubených objektů. Na vrstvách s keramikou Žatec C ležely vrstvy s keramikou Žatec D1 a D2. Je zde tedy oproti jiným místům „zaznamenán“ vývoj v tvarech a výzdobě keramiky, což svědčí o delším trvání sídlení v daném místě. Výzkumy totiž prokázaly, že stratigrafie na žádném dalším místě, a to ani ve výplních příkopů, nejsou úplné. Pro vypracování relativní chronologie žatecké raně středověké keramiky proto musely být stratigrafie kombinovány. V sektoru 23 na sebe nasedaly vrstvy s keramikou Žatec C (ID 13-14) a keramikou Žatec D1 (ID 58). U druhého souboru je mladším chronologickým prvkem plastické členění podhrdlí a výrazně dvojkónická proflace nádoby se žlábkovou vlnicí (Obrázek: ID 58, s. 98). V sektoru 30 překryla vrstva 8 s keramikou Žatec D2 (Obrázek: ID 115, s. 154) horní partie výplně zahloubeného objektu s keramikou Žatec D1 (Obrázek: ID 61, s. 100), kdežto ze spodní části výplně byla vyzvednuta keramika Žatec C (Obrázek: ID 18, s. 71).

Podstatně intenzivnější osídlení představují sídlištní situace s keramikou D1. Patrné je to především na opevněných komponentách, tzn. na ploše hradu a opevněném předhradí. Další výrazná koncentrace se nachází na jižním okraji neopevněného jižního předhradí. Za výraznější doklady výroby a zpracování železa lze pokládat skupiny tří pyrotechnologických zařízení ve východní části opevněného předhradí (Mapa 2: ID 54-56) a zahloubený objekt s čočkami kovářské strusky ve výplni v podhradí (Mapa 2: ID 88). Za kovářskou strusku jsou považovány slepence okují a drobných zrn minerálů z podloží, do kterého bylo zahloubeno pyrotechnologické zařízení (*Čech 2008b*, Taf. 6: 19). Okuje, písek a zbytky dřevěného paliva jsou slepeny do čočky, jejíž tvar kopíruje zaoblené dno pyrotechnologického zařízení. Uvnitř plochy hradu nebyly odkryty sídlištní situace, které by bylo možno spojit s vyšším společenským prostředím jako tomu bylo v 1. fázi aglomerace.

Osídlení s keramikou horizontu Žatec D2 reprezentující poslední etapu 2. fáze vývoje aglomerace, je věrným obrazem sídlištní situace s keramikou horizontu D1. Pouze s tím rozdílem, že prázdné zůstává zatím podhradí, což lze vzhledem k jeho velké ploše a spíše nečetným výzkumům přičítat stavu archeologického poznání, než že by v tomto období nebylo osídleno nebo využíváno např. k výrobě a zpracování železa.

Na první dojem nepřinesly intenzivní záchranné archeologické výzkumy očekávaná závažná archeologická zjištění ve větším měřítku, ale jen v malých detailech odpovídajících charakteru odkryvů. Pokud si odmyslíme zástavbu města, zůstávají mezi trasami výkopů v ulicích rozsáhlé plochy, o jejichž osídlení v raném středověku nic netušíme (Obr. 41). Poté vynikne, jak malá území vlastně byla zkoumána, čemuž odpovídají i dosažené poznatky.

13.12. Zemědělství v zázemí aglomerace v 1. a 2. fázi vývoje podle archeobotanických analýz⁷

V průběhu terénního výzkumu byly empiricky vyzorovány rozdíly ve výplních objektů. Objekty z 1. fáze vývoje aglomerace, tzn. s keramikou horizontů A a B, mají výplně hlinité, silně ochuzené o organické materiály, které makroskopicky nevykazují jemnější stratigrafické členění. Objekty 2. fáze vývoje s keramikou horizontů C, D1 a D2 mají často výplně bohaté na uhlíky, skládají se z šedých a hnědých mazlavých hlín, které jsou zřetelně členěny na vrstvy, přičemž tyto jsou výrazně plasticky prohnuty. To vedlo k teoretickým úvahám o podílu a povaze organických složek v uloženinách, které by umožnily určit jejich původ. Ten souvisí s archeologickým obsahem, časovým intervalem vzniku, od toho se odvíjející chronologickou citlivostí a posuzováním souboru nálezů jako „nálezového celku“ (k pojmu a diskusi *Vencl 2001*, 592-614; *Ernée 2008*, 140).

Hlavním cílem tříletého projektu bylo zaměření na studium:

- sortimentu pěstovaných plodin (zejména makrozbytková analýza), užitkových druhů rostlin, dřevin (xylotomární analýza) a sbíraných plodin.
- plevelných společenstev (taxonů) vázaných na kulturní plodiny a odvození soudobé agrotechniky (analýza rostlinných makrozbytků, pylová analýza)

⁷ Kapitola je souhrnem částí, jichž jsem autorem, nebo autorem většího podílu z nich v hlavním výstupu grantu GAAV registrační číslo A800020706 (*Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013*). Nebo jsou uvedeny citace na pasáže, ze kterých jsem čerpal.

- hygienických poměrů raně středověké lokality odvozované na základě druhové skladby ruderalní vegetace a výskytu střevních parazitů v kulturních uloženinách (pylová a makrozbytková analýza)
- rostlinných společenstev dalších biotopů – zejména luk, pastvin a jiných nelesních společenstev (pylová a makrozbytková analýza)
- míry odlesnění a celkové podoby krajiny v okolí města (zejména pylová analýza)
- vývoje krajiny Žatecka v delším časovém horizontu (pylová a xylotomární analýza)

Zvolená metodika systematického odběru vzorků vyžaduje odběr řádově desítek až stovek environmentálních vzorků určených pro plavení. Snahou bylo, aby získaná archeobotanická data pocházela z celého období trvání raně středověké žatecké aglomerace pro zjištění vývoje a změn v čase.

Vzhledem k ojedinělému výskytu vhodných sedimentů pro pylovou analýzu byla tato metoda na ploše vlastního hradiště využita pouze v několika málo specifických situacích. Pro pylovou analýzu měl být pomocí terénní prospekce v okolí města zjištěn vhodný přirozený profil sedimentů, tj. data pro *off site* krajinnou studii mimo vlastní jádro osídlení. Analýzy pylových zrn z přirozených profilů v ideálním případě poskytují dlouhodobý souvislý záznam vývoje krajiny a mohou objasnit například počátky a postup odlesňování.

13.12.1. Metodika odběru vzorků pro archeobotanické analýzy

Charakter, původ a objem uloženin pro odběry vzorků za účelem získání paleobotanického materiálu není v české archeologii jednotný. V průběhu systematického výzkumu raně středověké lokality v Březně u Loun v letech 1961-1973 byly plaveny části výplní zahloubených interiérů domů a zásobních jam, tzv. obilnic. Vzorkovány byly suché archeologické situace s výskytem pouze zuhelnatělých rostlinných zbytků. Ze staroslovanského období byla vzorkována výplň jedné obilnice, ze starohradištního období výplň jednoho domu a ze středohradištního výplně sedmi domů a čtyři jámy bez bližšího určení. Objekty k vzorkování byly vybírány náhodně a plavením se podařilo získat zuhelnatělé rostlinné zbytky (Pleinerová 2000, 229-230).

Z publikovaných výsledků není zřejmý objem proplavovaných vzorků, ale podle ústního sdělení I. Pleinerové byly proplaveny celé výplně zemnic. Determinací získaného archeobotanického materiálu se zabýval Z. Tempír (Tempír 1982, 121-195).

Z výzkumu mikroregionu Lužického potoka se dovídáme o „dobré frekvenci kulturních vrstev se dřevem“ – vzorkovány byly suché situace s výskytem uhlíků (*Kyncl 1987*, 622), ne tak o objemu jednotlivých vzorků (*Smrč 1987*, 606). Velikost vzorků nebyla zveřejněna.

Z terénních výzkumů ve Staré Boleslavi byly nashromážděny dvě kolekce vzorků. První čítala 113 vzorků, ale použito bylo 44 o objemech 0,15-0,8l, druhá o počtu 69 vzorků o objemech 0,2-1l (*Čulíková 2003*, 367). Vzorkována byla suchá situace s výskytem zuhelnatělých zbytků.

Z polykulturní lokality Lovosice odebral V. Salač v letech 1987, 1996 a 1998 z pravěkých a raně středověkých objektů blíže neupřesněný počet vzorků o objemu 0,5-12l (*Čulíková 2008*, 61), ze staroslovanského období až 12. století pocházelo 8 vzorků o objemech 3-12l (*2008*, 67). Byly odebrány části výplně zahloubeného objektu datovaného podle nálezů keramiky pražského typu do staroslovanského období. Objekt typu zemnice narušoval zahloubený objekt/zemnice se starohradištní keramikou ve výplni, která byla rovněž vzorkována. Nejmladší raně středověkou vzorkovanou situací byl snížený interiér nadzemní stavby s keramikou zabrušanského typu ve výplni. Opět byla vzorkována suchá situace a převládaly zuhelnatělé zbytky.

Zcela opačný postup byl zvolen na Libici J. Princovou-Justovou. Výplň objektu 126 byla vybrána po přirozených vrstvách díky dobře patrným rostlinným makrozbytkům v uloženinách (*Princová-Justová 1999*, 161) a z 90% proplavena (*Čulíková 1999*, 166), což dle hrubého výpočtu obnáší cca 1800-1900 l. Bylo tak získáno na 33 000 semen, plodů, zlomků diaspor a uhlíků. V tomto případě se jednalo o mokrou situaci s ideálními podmínkami pro konzervaci nezuhelnatělých rostlinných zbytků.

Za systematické lze považovat získávání vzorků pro botanická data z Pražského hradu. Kvalitu dochování nejstarších antropogenních uloženin ovlivňuje přítomnost vody (III. nádvoří – *Čulíková 1998b*, 329-341; „Slévárenský dvůr“ – *Čulíková 2001b*, 313-323). Soubor rostlinných makrozbytků tak obsahuje převážně nezuhelnatělé zbytky. Limitující je způsob odebrání vzorků v 80. letech, kdy přímo na výzkumu byly vybírány z uloženin makroskopicky patrné zbytky dřevin a obilky (*2001b*, 307). Množství odebraných uloženin k proplavení kolísá od 0,1-1 l až k desítkám litrů.

Pravidelné odebrání vzorků pro pylové a botanické analýzy provází výzkumy na Malé Straně (*Čulíková 1998a*, 291-316; *2001a*, 137-156). Z publikovaných výsledků není zřejmý objem a měrnou jednotkou je sáček (*1998a*, 291), nebo objem odebrané uloženiny kolísá v intervalu 0,5-4 l. Kritériem k odběru uloženiny byla makroskopicky ověřená přítomnost nezuhelnatělých

rostlinných zbytků. Podle V. Čulíkové je vyhodnocení vzorků z jednoho výzkumu považováno za zjištění vegetačních poměrů a získání informací o rostlinných složkách stravy *in situ*. Autorka tím rozumí jedno vzorkované místo, ne celý prostor malostranského podhradí.

Při výzkumu opevněného raně středověkého sídla Hradec u Němčtic byly získány z výplní objektů vzorky spáleného obilí. Zdá se, že byly odebírány po makroskopickém zjištění ve vrstvách vyplňujících objekty (*Michálek – Lutovský 2000*, Fototab. 46: 1-3), ne plavením. E. Opravil ve svém příspěvku popisuje “zuhelnatělé zásoby obilí“. Vzhledem k množství určených obilek a počtu obilek na fotografiích z terénního výzkumu to vypadá, že byl odebírán poměrně malý objem uloženiny (*Opravil 2000*, 267-270).

Výpovědní hodnota vzorku malého a většího (cca 3 a 6 l) byla ověřena drobným experimentem. Stejný sediment ze studny z 12. - 1. pol. 13. stol. zkoumané na Hrdlovce, okr. Teplice, byl proplaven nejprve v objemu 3,5 l a poté ještě v objemu 3 l. Spektrum se nezměnilo, ale objevily se taxony, které by při analýze menšího vzorku nebyly zaznamenány (*Čulíková – Jankovská – Meduna 2008*, 377-378). To lze považovat za doklad potřeby odebírat vzorky větších objemů, než řádově v decilitrech či jednotlivých litrech. Především pak vzorky objemově stejné z jedné lokality.

V průběhu předstihového výzkumu na severní straně žateckého městského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v roce 1999 (*Beránek – Ebel – Čech 2004*, 5-8), a dále k severu na náměstí Jana Žižky v roce 2000, byl zahájen odběr vzorků antropogenních uloženin/vrstev. Objemy vzorků kolísaly od 0,5 do cca 2 l a např. z vrstev vyplňujících jeden zahloubený objekt bylo odebráno 6 vzorků. V roce 2000 se začalo s odběry do velkých pytlů o objemu 30-40 l na jeden vzorek. V roce 2001 byla při výzkumu rozměrného zahloubeného objektu 5/01 v Podměstí, s výraznou uhlíkatou vrstvou při dně, odebrána tato uloženina celá, o objemu cca 150 l. Obsahovala tyglíky s kapkami stříbra a šest půlek denárů (*Čech 2004*, 84) a proplavení mělo za cíl získat případné menší zlomky denárů či kapky stříbra. Rostlinné makrozbytky byly vedlejším produktem tohoto plavení. Vzorkování pokračovalo až do roku 2005 bez konzultací s botanikem zabývajícím se problematikou odběru, zpracování a hodnocení rostlinných makrozbytků. V uvedeném roce dospěl terénní archeologický výzkum v Žatci do jednoho ze svých vrcholů, kdy ve výkopu pro tepelný napáječ širokém 120-200 cm, byl proveden souvislý výzkum v délce 340 m, v roce následujícím v délce 175 m. Po konzultaci s botanikem P. Kočárem na výzkumu v roce 2005 se ustálil objem odebíraných vzorků na jednom vědru o objemu 10 l. Přímo v terénu byla

ověřena přítomnost zuhelnatělých i nezuhelnatělých rostlinných zbytků v relativně vysoké koncentraci).

13.12.2. Nálezový kontext, proces dekompozice a transformace uloženin.

Pro dochování nezuhelnatělých rostlinných makrozbytků je zásadní jak dlouho uloženina vznikala, prostředí v jakém byla uložena a zejména časový interval, po který byly organické složky přístupné vzduchu. Délka intervalu vzniku uloženiny je primární pro kvalitu archeologických nálezů, čímž rozumíme tzv. uzavřenost nálezového celku. Čím kratší je doba vzniku uloženiny, tím menší je pravděpodobnost kontaminace/intruze jiným materiálem.

Ideální pro relativní chronologii keramiky jsou podle L. Hrdličky "...postupně nebo plynule narůstající vrstvy, zejména sídlištní, po nichž se jistou dobu chodilo nebo i jezdilo", a které se blíží „uzavřenému nálezovému prostředí“. Dále „...každá vrstva tohoto sledu tvořila povrch terénu jen po jistou časově omezenou dobu“ (*Hrdlička 1993, 95*) Skutečnost, že horizontálně uložené vrstvy sloužily jako více či méně vytížená komunikační plocha znamenala úklid a provozem zbylá keramika podléhala fragmentarizaci (*Neustupný 1996, 498, 502-504*). Výstižně to vyjádřil P. Meduna, když charakterizoval velké, nebo nerozšlapané střepy jako „...zlomky se zachovanou profilací, tj. hrdlo, výduť a spodek nádob...“ (*Meduna 1992, 282*) a podle jejich absence a prezenze lokalizoval na Hrdlovce nadzemní stavby (*1992, 284*). Zbytek plochy usedlosti pokrývaly malé rozšlapané střepy. Úklid otevřených prostranství lze předpokládat právě z velmi fragmentárně dochované keramiky. Je potřeba mít rovněž na zřeteli měkký charakter odpadních horizontálně uložených vrstev s vysokým obsahem organických složek (rostlinný materiál, popel, uhlíky, exkrementy). K tomu je nutno přičíst klimatické vlivy, kdy se například po dešti pobozy snadno bořily. Vrstvy tak byly promíchávány a kontaminovány. Střídání vlhkosti a výkyvy teploty přispívaly k rychlejší dekompozici organických složek uloženin. Je také nutno předpokládat odnos a přemísťování vrstev na otevřených prostranstvích jako důsledek přírodních vlivů a antropogenní činnosti. Proto horizontálně uložené sídlištní vrstvy nepovažují za vhodné k odběru vzorků pro přírodovědné analýzy. Výjimka byla učiněna v případě interiéru palácové stavby uvnitř dvorce z 1. pol. 11. století uprostřed žateckého hradu. Měřítkem bylo především hledisko archeologické, vzhledem k nálezům drobné hmotné kultury – sklo, železa, kamenný kostelík, kostěná industrie (*Čech 2004, 77*). Proplavení vzorků ze sídlištních vrstev jen potvrdilo neúčelnost takového konání. Vzorkování sídlištních vrstev může mít své opodstatnění při odběru

pro specifické badatelské účely, např. při prostorové analýze sídlišť či plošně rozsáhlejších objektů (Šmejda – Kočár 2007). Pro vytyčené cíle výzkumu (zejména sledování změn souborů ekofaktů na chronologické škále) se však jeví jako ke vzorkování nevhodné.

V žateckém raně středověkém nálezovém prostředí je spíše pravidlem, že zahloubené objekty obsahují početné soubory profilovaných keramických zlomků, z nichž lze často rekonstruovat celé tvary nebo jejich podstatné části. To je zásadní rozdíl oproti keramice získané z horizontálně uložených vrstev. Zahloubené objekty jsou menších rozměrů a jejich plocha se v naprosté většině pohybuje okolo 1 m², spíše méně, hloubka od desítek cm do jednoho metru. Nálezy tzv. obilnic a zemnic či polozemnic jsou jednotlivostmi (doposud 2 od každého typu). Výplň objektů je výrazně zvrstvená a tyto vrstvy byly vzorkovány odděleně.

Výplně objektů jsou rozlišovány na primární a sekundární. První z nich je výplň složená zpravidla z více rozlišitelných vrstev, která dosahuje k rozpoznatelným okrajům objektu. Zřejmě velmi záhy začalo docházet k dekompozici organických složek uloženin a výplň prosedla. Vzniklá deprese byla zaplněna další uloženinou, případně uloženinami, které nazýváme sekundární výplní. Ty pak mohly vznikat v chronologickém odstupu až v řádu staletí! Jsou doloženy případy depresí vzniklých sesedáním výplní zahloubených objektů z raného středověku, které byly dorovnávány pískem až v 19. a 20. století (Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013, Tab. 15: 5 – kontext 98008). Cílem terénního výzkumu je tyto výplně odlišit a rozebrat po přirozených vrstvách. V žateckých podmínkách jsou považovány vrstvy primární výplně neporušeného zahloubeného objektu za jediný antropogenní sediment vhodný pro získání paleobotanických zbytků. V takto definovaných a vyhledávaných zahloubených objektech mají uloženiny po předchozím dekompozičním procesu v délce 800-1000 let objem mnohdy pod požadovaný objem 10 l. Podle hloubky prosednutí mohlo dojít ke snížení objemu až o 20%; zatím je znám jediný extrémní případ s poklesem vrstev primární výplně o 70% (Čech 2006, Obr. 41: profil AB, negativ 92020); přičemž vrstvy ve výplni podléhaly, a dosud podléhají, dekompozičnímu procesu nestejně. Sklon vrstev primárních výplní dosahuje úhlů 20° a více, což mohlo vzniknout pouze postupným sesedáním uloženin v době, kdy již byly překryty vrstvami sekundární výplně a tím chráněny před účinky eroze a gravitace.

Po analýze nálezových situací a dosažených zkušenostech byly a jsou odebírány vzorky z vrstev tvořící primární výplně zahloubených objektů. V žateckém prostředí často vykazují makroskopicky patrnou vlhkost, ke které přispívá poměrně velká mocnost uloženin uchovávací

vodu i v propustném štěrkopískovém podloží. Jako optimální geologické podloží pro udržení vlhkosti se v Žatci jeví málo propustná spraš. Výplň zahloubeného objektu je chráněna před všemi přírodními a antropogenními vlivy, případná superpozice s dalšími objekty je během výzkumu zřejmá a výzkumem respektovaná.

Je pravděpodobné, že objekty uvedených parametrů byly zaplňovány uloženinami poměrně rychle, a to v řádu týdnů až měsíců. To odpovídá představě „souborů vzniknuvších krátkodobými aktivitami...“ (Vencl 2001, 601). Výplně zahloubených objektů nejsou podle S. Vencla uzavřenými nálezovými celky, ale nálezy z nich jsou charakterizovány jako smíšené soubory (2001, 602-604). Autor „pracuje“ s celými výplněmi objektů bez rozlišení na vrstvy, což je dáno obvyklým způsobem terénního výzkumu zahloubených (především pravěkých) objektů spočívajícím v odběru výplně po mechanických vrstvách v jedné části objektu, zdokumentování profilu a odběru druhé části výplně tímž způsobem. Druhým faktorem je během času pokročilá a stále pokračující dekompozice organických částí výplní, čímž dochází k 1) stírání makroskopických rozdílů mezi nimi, a zároveň 2) k takovému zmenšení objemu primární výplně, že ta se u nejstarších pravěkých zahloubených objektů vyskytuje pouze na dně, a zbytek výplně lze považovat za sekundární (Rulf 1997, 458 - skupiny 2, 4-6, 9).

Výplně objektů se nechovají staticky, ale podléhají tafonomickým procesům. V průběhu terénního výzkumu na první pohled upoutá odlišný tvar vrstev výplní zahloubených objektů mladšího raného středověku (v Žatci 10. - počátek 13. stol.) a starších období (9. stol.). V prvním případě jsou vrstvy plasticky prohnuté, to znamená, že sesedají uprostřed objektu a při okrajích jsou přilnuté ke stěnám. Při výzkumu mají výplně objektů mísovitý až kotlovitý charakter. Pokud je možno rozlišit vrstvy výplní objektů starších, jsou téměř vodorovné. Domnívám se, že proces dekompozice organických složek výplní zahloubených objektů a transformaci uloženin lze rozdělit do dvou fází. V průběhu dekompozice organických složek uloženin ve výplni, která započala okamžitě po umístění do zahloubeného objektu, působila hmotnost horních uloženin tlakem především uprostřed objektu společně s gravitací. Při krajích byl tlak částečně eliminován opřením uloženin o stěny objektu. Tlak zvyšoval kompaktnost uloženin a dodával jim elasticnost. Časem se zmenšil objem a postupující proces transformace a působení tlaku zapříčinilo pokles uloženin také u stěn objektů. Tím se původně prohnuté uloženiny staly opět téměř vodorovnými. Pro uvedený proces jsou nutné dva předpoklady: 1) uloženiny byly do zahloubeného objektu umísťovány rovnoměrně, nějakou stálou činností a mají charakter odpadu s vysokým podílem

organických složek, 2) nebyly postiženy jakoukoli antropogenní činností a dekompozice a transformace probíhala jen za působení přírodních sil (změny teploty a vlhkosti, čas, gravitace).

Obtížné rozlišení zvrstvení výplní zahloubených pravěkých a starších raně středověkých objektů lze částečně eliminovat rozebíráním po tenkých mechanických vrstvách 10 a 5 cm mocných v sektorech odebíraných v ploše (Ernée 2008, 72). Charakter a možný původ vrstev výplní zahloubených mlado bronzových objektů v Praze-Záběhlicích byl zjišťován fosfátovou analýzou. Vrstvy výplní s nízkým obsahem P_2O_5 odpovídají dle autora opadanému materiálu ze stěn.

Na rozdíl od archeologie pravěku, které se příspěvek S. Vencla dotýká především, lze v Žatci od 10. století, keramický horizonte Žatec C, D1 a D2, při terénním výzkumu vrstvy dobře rozlišovat a oddělovat. Starší fáze aglomerace, horizont keramiky Žatec A-B, je zastoupena objekty se značně barevně a texturou homogenní výplní. Jejich primární výplně zřejmě původně vypadaly stejně, skládaly se z více vrstev, ale byly transformovány dekompozičními procesy a přeměnily se v takřka jednolitou výplň.

13.12 3. Vzorkování a zpracování archeobotanického materiálu z raně středověkých lokalit

Na základě pozorování v průběhu terénních výzkumů v Žatci a odebrání vzorků uloženin v letech 2005-2011, a vzhledem k řešeným otázkám (zejména sledování rozdílů environmentálních souborů v čase), byly vypracovány následující závěry:

- pro odběr vzorků uloženin k získání reprezentativních souborů rostlinných makrozbytků jsou vhodné zejména vrstvy, které tvoří primární výplně zahloubených objektů.
- při odběru vzorků je dobré dodržet standardní objem většiny vzorků s ohledem na následující fáze laboratorního zpracování vzorků.
- změny souborů rostlinných zbytků je možné sledovat pouze daty z několika srovnávaných chronologických fází lokality.
- pro statistické zpracování dat je nutno zajistit alespoň přibližně stejný počet vzorků reprezentujících jednotlivé fáze vývoje lokality (pokud to situace na lokalitě umožňuje).
- počet vzorků jedné vzorkované chronologické fáze kolísá podle technických možností výzkumu. Ideálně se blíží 30ks vzorků z jedné fáze. Větší počet vzorků zvyšuje reprezentativnost výsledků pro danou fázi/lokalitu. Menší počet vzorků může být odůvodněn charakterem vzorkované situace (vzorkovaná situace je např. malého rozsahu)

nicméně je třeba uvědomit si omezené možnosti interpretace takto získaných botanických dat.

- z archeologického hlediska je třeba klást důraz na možnosti datování, tzn. zřejmá stratigrafická pozice, kontext a přítomnost keramiky v uloženině, případně ve vrstvách nad i pod.

Archeology často praktikovaný odběr hromadných nálezů zejména zuhelnatělých, pouhým okem dobře viditelných rostlinných makrozbytků (nedoplňný vzorkováním jiných situací), je zatížen subjektivní chybou a neodráží spektrum botanických nálezů v uloženinách. Nicméně je třeba jej realizovat mimo hlavní záběr vzorkování pro účely případného nálezu výjimečných situací (hromadné nálezy plodin apod.). Sumu náhodně odebraných vzorků je tak třeba doplnit o vzorky všech archeologicky či tafonomicky výjimečných situací (ohniště, hromadné nálezy rostlinných makrozbytků, organogenní výplně některých objektů v trvale vlhkých situacích apod.).

Často, zejména u starších výzkumů praktikované samostatné vyzvedávání velkých rostlinných zbytků patrných v uloženinách (lískové oříšky, uhlíky, zlomky dřeva), má opodstatnění pouze u určitých specifických situací – např. *in situ* dochované zbytky dřevěných konstrukcí. Uvedený postup praktikovaný na Pražském hradě a na Malé Straně podrobila kritice V. Čulíková (2001b, 137) a nevyhnuli jsme se mu ani v Žatci před rokem 2005. Do odběru vzorků tak vstupuje nežádoucí subjektivní faktor, který dopředu omezuje spektrum archeobotanických nálezů. Metodika odběru vzorků antropogenních sedimentů z raného středověku pro archeobotanické analýzy, se ničím neliší od získávání vzorků z pravěkých období (Kočár – Dreslerová 2010, 205-206). Rozdílné je ale množství vzorku uloženiny, protože čím starší, tím jsou chudší na rostlinné makrozbytky, které podlehly dekompozici. Jestliže pro raný středověk si lze vystačit se vzorky o objemech okolo 10 l, pak pro pravěká období je nutno odebírat vzorky o objemech řádově v desítkách litrů.

13.12.4. Užitkové druhy rostlin na žateckém hradišti v 2. fázi aglomerace

Z druhé fáze vývoje aglomerace bylo vyzvednuto a analyzováno 30 vzorků antropogenních sedimentů. V raně středověkých antropogenních uloženinách žatecké aglomerace je doposud doloženo 44 druhů rostlin, které je možno interpretovat jako užitkové. Některé druhy se běžně vyskytují v synantropní flóře Žatce a jejich přítomnost ve vzorcích tak nemusela být výsledkem

působení obyvatel hradiště. Vzhledem k zcela odlišné produkci semen a plodů u jednotlivých druhů byla jako míra jejich významu použita suma pozitivních vzorků s nálezem druhu. Na základě recentních analogií lze soubor druhů rozdělit do osmi skupin.

Podle výskytu ve 29 vzorcích měla největší význam mezi obilninami nahá pšenice obecná či shloučená (*Triticum aestivum/compactum*), přičemž nelze oba druhy na základě morfologie obilek bezpečně rozlišit. Následuje žito seté (*Seccale cereale*) v 19 vzorcích. Pšenice a žito jsou rozdílně zastoupeny v absolutních počtech. Zatímco bylo nalezeno 4 354 obilek pšenic, žita jen 177 kusů, prosa (*Panicum miliaceum*) pak 155 zrn v 17 vzorcích. V 1. a 2. fázi aglomerace dominují tzv. chlebové obilniny indikující, že obilí k přípravě pokrmů bylo skladováno a zpracovááno na opevněném předhradí i uvnitř hradu. Z těchto dvou sídelních komponent pochází naprostá většina vzorků (Obr. 4: A, B). Celkem 108 obilek ovsa (*Avena* sp.) v 18 vzorcích může být planými druhy, které nelze na základě morfologie obilek odlišit od pěstovaného ovsa, stejně tak 12 obilek ječmene obecného (*Hordeum vulgare* s.l.) z 10 vzorků. Pšenici dvouzrnku (*Triticum dicoccon*) nalezenou ve 3 vzorcích lze považovat za kontaminaci z vrstev mladší bronzové, jelikož objekty byly na některých místech zahlobeny do sídlištních situací knovízské kultury.

Z **luštěnin** byl nejpočetnější hrách setý (*Pisum sativum*) zjištěný v 6 vzorcích následovaný čočkou setou (*Lens culinaris*) v 7 vzorcích.

Překvapivý je poměrně hojný výskyt **technických plodin/olejnin** ve studovaných vzorcích. Vzácně dokládána lnička setá/tařicovitá (*Camelina sativa/alyssum*) byla přítomna ve 4 vzorcích. Jde o méně častou spíše okrajovou olejinu, která se však může vyskytovat i jako plevel ve lněných kulturách.

Mezi **pěstovanými druhy ovoce** byla jednou determinovaná jablň/hrušeň (*Malus/Pyrus*). Dále byl zaznamenán jeden pozitivní vzorek třešně či višně (*Prunus avium/cerasus*).

Plané **sbírané druhy ovoce** reprezentuje nález pěti druhů. Nejpočetněji byly doloženy ostružiníky s pecičkami běžně odolávajícími i nepříznivým podmínkám v suchých vrstvách. Z této skupiny druhů byl doložen ostružiník křovištní (*Rubus fruticosus* agg.), a to v 18 vzorcích, maliník (*Rubus idaeus*) v 16 vzorcích a ostružiník ježiník (*Rubus ccaesius*) doložený v jednom vzorku. Z ostatních druhů se vyskytl ve 2 vzorcích jahodník obecný (*Fragaria vesca*) a v 5 případech trnka obecná (*Prunus spinosa*).

Do ostatních užitkových rostlin náleží soubor rostlin s **potenciálně léčivými účinky** (často mohou sloužit i jako koření). Zaznamenán byl řepík lékařský (*Agrimonia eupatoria*) a kalina obecná (*Viburnum opulus*), oboje po jednom vzorku. Velmi hojné byly také nálezy bezů, z nichž bez černý (*Sambucus nigra*) byl obsažen ve 13 vzorcích a chebdí (*Sambucus ebulus*) ve 2 vzorcích.

13.12.5. Obilniny

Za indikátor změn zemědělského systému raného středověku lze považovat změnu významu jednotlivých obilnin v čase. Zatímco v raném středověku je pozorována dominance nahých pšenic (pšenice obecná či shloučená), ve vrcholném středověku se zvyšuje význam žita. Tento trend, s možnými počátky ve 12. stol., konstatuje ve své práci M. Beranová. Uvádí také převládající pěstování prosa a pšenice v 8. – 12. století (Beranová – Lutovský 2009, 109-110, 226). K podstatné změně mělo dojít počátkem 13. století v souvislosti se zaváděním výkonnějšího orebního a sklizňového náradí, velkou kolonizací s masivním přechodem od přílohové k úhorové soustavě hospodaření v důsledku nedostatku orné půdy. Pořadí kvantitativního zastoupení i celkové produkce se změnilo zcela ve prospěch žita, což znamenalo ústup pšenice a prosa (Beranová 1975, 16-19; Beranová – Lutovský 2009, 327).

Z grafu 3 vyplývá zásadní rozdíl v sortimentu užitkových rostlin mezi 1. a 2. fází vývoje aglomerace, to znamená 9. a 10. stoletím, a 3. a 4. fází, tj. 11. až 1. pol. 13. století (dále jen „starší“ a „mladší“ období). Ve starším období je patrná převaha pšenic v odpadních vrstvách tvořících výplně zahloubených objektů.

Na grafu 4 je znázorněn soubor zuhelnatělých zbytků obilovin rozdělený na základě archeologického datování do čtyř chronologických fází. Ze souboru byly vyloučeny všechny vzorky s příliš širokým intervalem datování, vzorky nepřesně datované a vzorky s jedním tisícem obilek a více, které se nejeví jako „standardní“, ale jsou nejspíše dokladem výjimečné události, např. požáru (mohly by nepříznivě vychýlit váhu jednotlivých druhů). Analyzovaná data byla podle pozorovaných změn sortimentu rozdělena do dvou výrazných období – první období tvoří 1. a 2. fáze vývoje aglomerace (9. - 10/11. stol.), druhé pak 3. a 4. fáze vývoje (11. - 1. třetina 13. stol.).

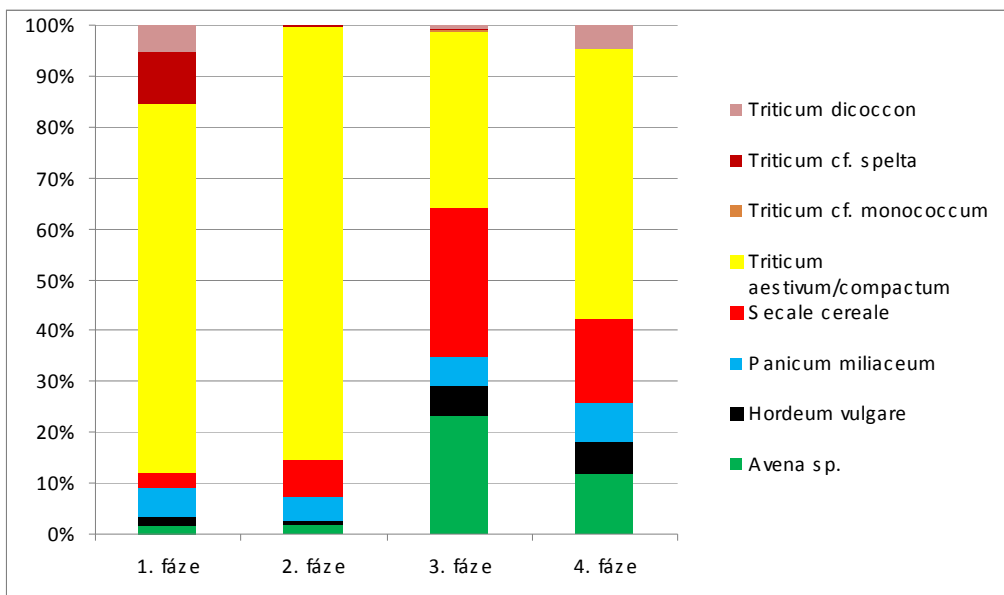
V první a druhé fázi (9. - 1. třetina 10. stol., 2. třetina 10. - 10./11. stol.) mezi obilninami jednoznačně dominuje nahá pšenice obecná (*Triticum aestivum*), případně ve směsi s pšenicí

shloučenou (*Triticum compactum*), jejíž obilky nelze jednoznačně od pšenice obecné odlišit (Graf 3). Podíl ostatních obilnin (ječmen, oves, pluchaté pšenice) nepřesahuje 5% a lze je označit za menšinový s výjimkou nejstaršího chronologického horizontu, kde archaické pluchaté pšenice (*Triticum dicoccon*, *T. cf. spelta*) tvoří více než 16% z celkového množství analyzovaných makrozbytků polních plodin. Tak vysoký podíl pluchatých pšenic je pro raný středověk neobvyklý a můžeme ho pravděpodobně přičíst poměrně malému souboru dat z tohoto chronologického horizontu (151 ks) či možnosti kontaminace starším pravěkým materiálem. V žatecké aglomeraci se významně projevuje osídlení z mladší doby bronzové. Raně středověké objekty jsou často zahloubeny do pravěkých sídlištních horizontů a vrstvy s keramikou horizontů Žatec B a B-C leží na pravěkých vrstvách. Často je raně středověká keramika nacházena na povrchu půdního typu společně se zlomky pravěké keramiky, jmenovitě knovízské kultury z mladší doby bronzové.

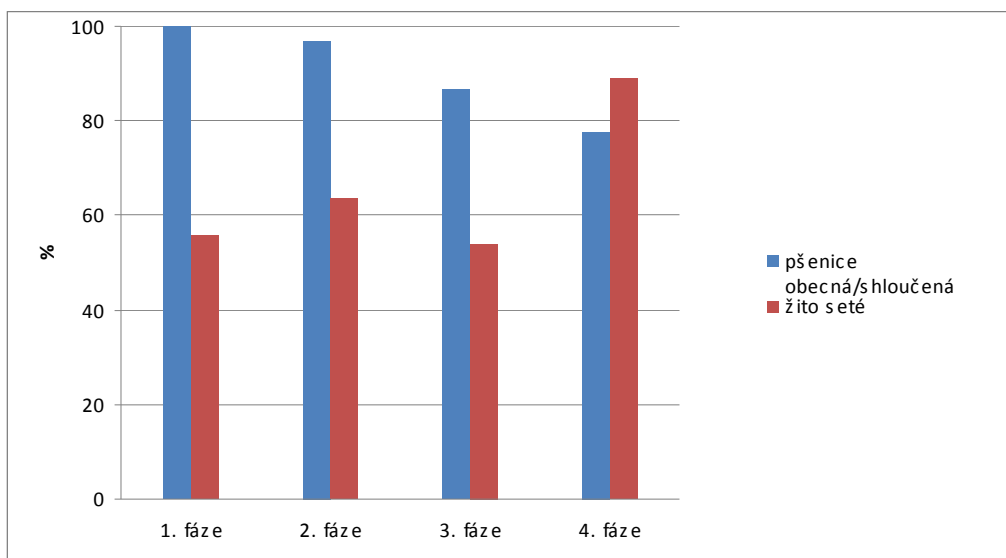
V horizontech 11. a počátku 13. století je zřejmá zásadní proměna v souboru obilnin. I nadále převládají nahé pšenice (pravděpodobně pšenice obecná) ovšem s výrazným podílem žita setého (*Seccale cereale*) a vyšším podílem dalších méně zastoupených obilnin - ječmene obecného (*Hordeum vulgare*) a ova (*Avena* sp.). Sortiment obilnin se nám tedy na hradišti posouvá k „vrcholně středověkému stavu“ dokladovanému na datech z celých Čech.

Za zásadní je možno považovat změny v zastoupení obilnin, kde je patrný nárůst žita, a to i v datech, ze kterých byly vyloučeny veškeré hromadné nálezy obilnin nad 1000 ks obilek (které by mohly poměry obilnin silně ovlivnit). Zvyšující se význam žita je pozorován v absolutních počtech obilek ve vzorcích, v počtech vzorků s nálezy žita obecně (3. a 4. fáze), i když se porovnají jednotlivé hromadné nálezy obilnin.

Pro úvahy o změnách zemědělství v zázemí žatecké aglomerace byla formulována hypotéza, že nárůst podílu žita v produkci obilnin znamená přechod na systém hospodaření blížící se vrcholně středověkým úhorovým systémům. Archeobotanické nálezy obilnin ze Žatce ukazují na změnu zemědělského systému a zjištěná změna významu obilnin v čase zřejmě odráží zkrácení přílohu a vznik úhoru. Nepředpokládá se však existenci regulované formy úhorových systémů, která vyžadovala transformaci charakteru venkovského osídlení spojenou s vrcholně středověkou kolonizací.

Graf 3: Žatec, raně středověká aglomerace – poměry makrozbytků hlavních obilnin, vyloučeny hromadné nálezy nad 1000 ks makrozbytků (pouze zuhelnatělé makrozbytky, n=2544). *Triticum dicoccon* – pšenice dvouzrnka, *Triticum cf. spelta* – pšenice špalda, *Triticum cf. monococcum* – pšenice jednozrnka, *Triticum aestivum/compactum* – pšenice obecná/shloučená, *Panicum miliaceum* – proso, *Hordeum vulgare* – ječmen, *Avena sp.* – oves. 1. fáze – horizont keramiky Žatec A a B (9. stol. – 1. třetina 10. stol.); 2. fáze – horizont keramiky Žatec C-D2 (2. třetina 10. stol. – 10./11. stol.); 3. fáze – horizont keramiky Žatec E (1. pol. 11. stol. – 1. čtvrtina 12. stol.); 4. fáze – 2. čtvrtina 12. stol. – 1. pol. 13. stol.).

Graf 4: Žatec, raně středověká aglomerace – prevalence makrozbytků pšenice a žita ve vzorcích v jednotlivých chronologických horizontech aglomerace (pouze zuhelnatělé makrozbytky, n=105). 1. fáze – horizont keramiky Žatec A a B (9. stol. – 1. třetina 10. stol.); 2. fáze – horizont keramiky Žatec C-D2 (2. třetina 10. stol. – 10./11. stol.); 3. fáze – horizont keramiky Žatec E (1. pol. 11. stol. – 1. čtvrtina 12. stol.); 4. fáze – 2. čtvrtina 12. stol. – 1. pol. 13. stol.).

13.12.6. Zemědělství raného středověku

Způsoby zemědělské výroby zaměřené na obilnářství v pravěku až vrcholném středověku na základě pramenů historických, etnografických, archeologických, paleobotanických a podle experimentálních pokusů popsala M. Beranová (*Beranová 1980*). V raném středověku měl být dostatek půdy k hospodaření přílohovou soustavou. Z orné půdy k dispozici se pro obilnaření obhospodařovala 1/5 až 1/3, ostatek ležel ladem a sloužil jako pastviny a louky (*Beranová 1975*, 49-50; *1980*, 525). Podle analogií se usuzuje, že po 3-6 letech se obdělávaná půda nechala ladem, začala zarůstat a zorala se půda odpočatá – příloh. Tím se rozumí půda odpočívající více než 2 roky, ale méně než 15 let (*Beranová 1980*, 304). Tento extenzivní způsob zemědělství je považován za výnosný, s hnojením přirozenou cestou během pastvy a s několikanásobně menším vkladem práce než v úhorovém, tedy trojpolním zemědělství. To je založeno na rozdělení orné půdy na tři díly, obdělávání dvou z nich, jednoho ponechání ladem-úhorem (i když i zde dochází k dvojímu až trojímu přeorávání a dobytek se tedy na úhoru nepase celý rok) a rotaci dílů po jednom roce s pravidelným užíváním ozimé setby na díle oraném druhým rokem. Důležité je hnojení, jinak by byla půda vyčerpána. Vklad práce je až čtyřnásobně vyšší, výnosnost o cca 30% větší. Přechodným způsobem mezi oběma systémy mělo být zkracování přílohu z důvodu nárůstu sídelní hustoty, a tím vznikající potřeby intenzivnějšího využívání orné půdy (*Klápště 1993*, 26).

Na počátku 90. let se v českém prostředí prosadil názor, že zemědělská výroba v raném středověku na našem území byla organizována přílohovým systémem. Byly znovu diskutovány myšlenky z 50. a 60. let o trojpolním systému v důsledku úvah, že extenzivní způsoby zemědělské výroby byly neefektivní a nevýkonné. Dalším argumentem byl nedostatek půdy kolem sídelních aglomerací – hradišť, která měla být pro obživu jejich obyvatel obdělávána intenzivní formou (cf. *Beranová 1980*, 248; přehled názorů *Smetánka 1991*, 105, pozn. 1 a 2). Na intenzivní formu obilnaření usuzovala M. Beranová na základě semen plevelů doprovázejících obilí získané archeologickými výzkumy (*Beranová 1962*, 197-198). Podle téže autorky lze v českém prostředí klást převahu trojpolního systému až do 13. - 14. století (*Beranová 1975*, 48), přesto uznala jeho možnost v 1. polovině 12. století podle tzv. Zbyhňevovy únětické listiny (*1975*, 49). Později autorka rozdělila vývoj středověkého zemědělství v Čechách do tří časových horizontů (8. -10. stol., 11. -12. a 13. -14. století), přičemž střední období mělo mít blízko k období staršímu a zásadní změny měly proběhnout až ve třetí „fázi“ (*Beranová 1980*, 253). Z. Smetánka zakončil úvahy, zdali únětická listina reflektuje počátky trojpolního zemědělství

závěrem, že *ager* a *ccampus* označují pozemky různých kvalit a využití, nikoli uspořádání polí do tří dílů a tomu odpovídající systém hospodaření (*Smetánka 1991*, 112-114). Tento názor byl obecně přijat (*Klápště 1993*, 28; *Beranová – Lutovský 2009*, 328). Předěl mezi přílohovým a úhorovým systémem je kladen do počátku 13. stol. (*Beranová 1980*, 252-253; *Klápště 1993*, 24-28; *2006*, 282). Stejně tak je tomu v severozápadní Francii (cf. *Smetánka 1991*, 113, pozn. 36; *Comet 1997*, 29-30), ve Flandrech od 12. století s konstatováním, že rotace osevu byla extrémně flexibilní a od 13. století docházelo k redukci úhorů a „permanentější kultivaci země“ (*Thoen 1997*, 74-77). To jsou však oblasti považované za vyspělejší.

Z diskuse o historii a vývoji orebního náradí na základě archeologických nálezů železných radliček a krojidel vyplývá (*Beranová 1975*, 5-15; *Beranová – Lutovský 2009*, 329; *Klápště 1993*, 20-24; *2005*, 276-281), že bylo v raném středověku (8. -12. stol.) užíváno na našem území náradí s malými symetrickými radličkami. Ty mohly být asymetricky zpracovány (jedna strana opatřena ocelovým břitem, druhá z měkkého železa) a být součástí náradí s jednou nebo dvěma odhrnovacími deskami (*Klápště 1993*, 22). Jak ukázaly pokusy, bylo možno s takovým náradím orat a odhrnovat zeminu na jednu i na obě strany (*Beranová 1993*, 101-103). Problémy jsou s datováním, neboť nalezené radličky jsou kladeny do dlouhých časových intervalů raného středověku (např. *Beranová – Lutovský 2009*, Obr. 85, 86). V každém případě oradla a orba nic nevyovídá o způsobu hospodaření. Můžeme ale předpokládat, že k intenzifikaci zemědělství bylo potřeba většího množství náradí, tzn. rozvoj produkce železa a železářské výroby (cf. *Smetánka 2004*, 70) a kvalitní záprah. Ve 12. století se předpokládá 6 tažných volů jako dostatečná živá síla na obdělávání hospodářství o jednom popluží - *aratrum*, specializujícího se na rostlinnou produkci (*Beranová 2000*, 17). Odhady velikosti popluží kolísají mezi 20-60 ha a jejich rozloha nebyla přesně dána. Bylo to množství orné půdy náležející k hospodářství, které mohlo obdělávat i více lidí (*Petráček 2003*, 144-145) a podle toho kolísala výměry půdy.

Uvedený souhrn témat a názorů stále neodpovídá na otázku, jakým způsobem se hospodařilo v raném středověku na našem území. M. Beranová se domnívá, že v 8. -12. století to bylo přílohovým zemědělstvím s důrazem na obilnářství (*Beranová – Lutovský 2009*, 327). U všech autorů lze nalézt společné předpoklady pro změnu, tzn. intenzifikaci zemědělské výroby. Je to 1) nárůst populace a tím nedostatek půdy potřebné k obživě, 2) potřeba vyšší produkce potravin a tím i zisku pro část populace nepodílející se na výrobě, 3) dostatečná moc vrchnosti k přerozdělení pozemků a společné organizaci obdělávání půdy a 4) technické zabezpečení

takové organizace, tzn. dostatečným množstvím a kvalitou potřebných nástrojů. Uvedené podmínky jsou předpokládány pro vrcholný středověk, kdy nárůstem populace a růstem jejího „nezemědělského“ podílu se rozumí města (Beranová 1975, 50; Klápště 1993, 51). Dalším faktorem je „dotvoření“ krajiny a společnosti do určitého stavu, v němž se vícepolní regulovaný systém mohl uplatnit (Klápště 1993, 28; 2005, 282). Počátek toho procesu je kladen do 2. pol. 12. století (1993, 44).

13.12.7. Rozloha půdy v zázemí aglomerace a modely hospodaření

Menší část žatecké aglomerace se rozprostírala na štěrkopískových vyvýšeninách na dně oherského údolí a větší část na ostrohu a vysoko položených terasách (Čech 2008a, Obr. 2, 38-41). Půda vhodná k obdělávání se nacházela jižně a jihovýchodně od tzv. jižního neopevněného předhradí, jihozápadně je terasa přerušena širokým terénním zářezem. Hranice katastru se podle císařského otisku stabilního katastru 1843 nacházela ve vzdálenosti 1,5 km od JV, J a JZ okraje raně středověké aglomerace a probíhala po vrcholu bezvodého hřbetu, jehož severní svah spadá k jižnímu neopevněnému předhradí, odvrácený jižní svah k zaniklému potoku Ostrava v údolí Perč. Vzdálenosti odpovídají analýze dostupnosti podle Z. Smetánky (Smetánka 1989, 43-51), čímž je teoreticky dána půda o rozloze 400 ha (Obr. 37) pro obdělávání buď přímo obyvateli aglomerace, nebo pro jejich spotřebu. Pokud bych započítal plochu JZ od okraje aglomerace, vzrostla by výměra polí o cca 130 ha. Pro úvahy bylo ale vzato jen bližších 400 hektarů vhodné a dostupné zemědělské půdy. Podle pozorování v terénu je podloží štěrkopísek, což je doloženo také četnými starými pískovkami v poloze Macerka a „bei der Turnhale“ JZ a J od jižního neopevněného předhradí. Sprašové podloží zatím nebylo zjištěno. Pole se na vymezeném území nacházela hluboko do novověku a město zůstávalo uzavřené do 60. let 19. století v půdorysu města středověkého, a tím i na území raně středověké aglomerace.

Pro úvahy nad modelem hospodaření přílohovým systémem, pro který uvádí M. Beranová 1/5-1/3 obdělávané půdy z plochy k dispozici, byla zvolena pro zjednodušení úvah střední hodnota. To znamená 1/4, tedy 100 ha z půdy hypoteticky náležející k aglomeraci a obdělávané jejími obyvateli. M. Beranová uvažuje o výnosech zrna až 20 q na hektar (Beranová 1980, 525), Z. Smetánka 6-8 q na hektar (Smetánka 2004, 74). Nižší výnos, tzn. troj až čtyřnásobek vysetého zrna, je uváděn pro vrcholný středověk a starší novověk tj. 14. - 18. stol. (Klápště 2005, 282-283). Problémem je, že Z. Smetánka počítá s výnosy pro 12. století získané přílohovým

zemědělstvím, kdežto J. Klápště uvádí tytéž výnosy pro úhorový systém, tedy pro žito. Podle M. Beranové by měly být výnosy na hektar z úhorového zemědělství menší.

Druhý tereziánský katastr klasifikuje ornou půdu náležející do okrsku města Žatce jako 2. bonitní třídu, tj. šesti až pětinásobek výsevu. Při osevu dvou metrických centů na hektar to znamená v ideálním případě 10-12 q obilí z hektaru. V 18. století se hospodařilo regulovaným trojhonným systémem, kdy byl katastr rozdělen na tři díly, a každý hospodář měl polnosti v každém díle, aby byly výnosy přibližně stejné (*Klápště 2005*, 282). V úvahu musíme vzít rovněž skutečnost, že převládajícím pěstovaným obilím se od vrcholného středověku stalo žito (*Beranová 1975*, 17-19; *1985*, 253), které má nižší výnosy než pšenice. Vzhledem k příhodným klimatickým a půdním poměrům žatecké tabule vhodným pro zemědělství (*Bubeník 1988a*, 16-22) je možno pro raný středověk počítat v úrodném roce minimálně s podobnými výnosy jaké uvádí 2. tereziánský katastr, a při osevu pšenice pravděpodobně s ještě vyššími. F. Lom uvádí pro rok 1848 průměrně pro Čechy a situaci dožívajícího úhorového systému hektarové výnosy 10,8 q pšenice a 9,5 q žita (*Lom 1976*).

Při úrodě 10-12 q z hektaru by se celkové výnosy v přílohovém systému v ideálním roce mohly pohybovat mezi 1000 až 1200 metrickými centy obilí. Po oddělení cca 2 q na hektar na příští osev, by zůstalo 800-1000 metrických centů na spotřebu. Při průměrné potřebě 200 kg obilovin k obživě jednoho člověka (*Smetánka 2004*, 74-75), by výnos mohl postačit k obživě 400-500 jedinců. Spíše ale méně, neboť s velkou pravděpodobností byla určitá část výnosu odevzdána k výživě skupin nepodílejících se na žádné výrobě (velmoži, bojovníci, kněží).

Hustota sídlištních nálezů s keramikou horizontu Žatec C, D1 a D2, tj. 2. třetina 10. stol. až 10./11. stol., pro které se předpokládá přílohové zemědělství, je obecně menší, než hustota osídlení s keramikou Žatec E. Pohřbívání z 10. století nebylo dosud novodobým výzkumem zjištěno (tzn. v letech 1992-2012) a starší nálezy jsou spíše nepočtené (*Bubeník 1988a*, 232-239, Obr. 22). Dá se tedy předpokládat, že počet obyvatel žatecké aglomerace v 10. stol. se mohl pohybovat maximálně okolo čtyř set jedinců včetně dětí. Toto číslo může být považováno za vysoké vzhledem k nízké četnosti dokladů osídlení, ale je třeba mít na paměti, že výzkumy byly a jsou realizovány na náměstích a v komunikacích. Mezi nimi se nachází středověké městské parcely, kde je terén zničený, a které vytváří rozsáhlé „prázdné“ plochy mezi zjištěným osídelním a jenž byly s velkou pravděpodobností ve vymezeném časovém úseku rovněž osídleny.

Aby byl možný další populační, a tím ekonomický rozvoj aglomerace jak naznačují archeologické nálezy, bylo nutno zajistit větší množství potravin, tedy obilí. V úvahu přichází varianta dovozu z venkova, nebo postupná změna v organizaci zemědělské výroby na půdě obdělávané z aglomerace. První možnost nelze prokázat, uvažovat a předpokládat ji ale musíme. Problémem zůstane, jak velké množství obilí mohlo být dováženo, nakolik to dovolovaly výnosy vesnického zemědělství a komunikační síť. Druhé možnosti se týká interpretace výsledků archeobotanického výzkumu, tzn. skladba užitkových rostlin-obilnin v antropogenních uloženinách s keramikou horizontu Žatec E kladenou do 11., a s přesahem i do 12. století. Pro závěr raného středověku se předpokládá postupné zkracování přílohu (*Smetánka 1991*, pozn. 2; *Klápště 1993*, 26), tzn. změna poměru mezi obdělávanou půdou a půdou ležící ladem. To s sebou přináší zkracování doby, po kterou příloh odpočívá, akumulace vázaného dusíku je omezena, půda nemá čas k potřebné regeneraci a její úrodnost klesá. To je možno částečně eliminovat intenzivnějším hnojením, pro které jsou potřeba vyšší stavy dobytka, který by produkoval hnůj, nebo by během pastvy příloh hnojil přirozenou cestou. To lze předpokládat teoreticky, nikoli dokázat. Druhou cestou je ve větší míře využívat obilniny, které nejsou tolik náročné na kvalitu půdy, tzn. zejména žito (mezi chlebovými ozimými obilninami) a ječmen s ovsem. Setba na podzim byla známa v přílohovém systému a je doložena např. nálezy typického podzimního plevelu – koukolu polního (*Agrostema githago*). V modelové situaci je předpokládán osev 1/2 orné půdy, tzn. 200 hektarů, v zázemí aglomerace za použití jak pšenice, tak žita, jehož výnosů se týká 2. tereziánský katastr. Při započtení nižšího výnosu pro 2. bonitní třídu, tzn. pětinasobek osevu uvažovaných 2 q na hektar, vyjde teoretických 2000 metrických centů výnosu. Po odečtu 400 q potřebných pro osev v dalším roce zůstane k dispozici 1600 q pro spotřebu, přičemž z tohoto množství může mít obživu až 800 jedinců. Opět je nutno předpokládat odvod určitého neznámého množství obilí vrchnosti, ale i tak je patrné značné navýšení získaného množství obilí. Užívání ozimého žita znamená stabilizaci systému, protože žito je méně náročné než pšenice a může eliminovat případnou neúrodu. Nutný je ale vyšší vklad práce, tzn. více lidí, potahů, náradí pro obdělávání půdy a nástrojů pro sklizeň. Je zde přímá úměra a vazba mezi výnosy, které uživily větší populaci schopnou obdělávat větší výměry polí a zvyšovat výnosy.

Úvahy jsou založeny na předpokladu, že platila přímá úměra mezi skladbou a poměry pěstovaných obilnin v zázemí aglomerace, obilninami spotřebovávanými v aglomeraci a obilninami v archeobotanických nálezech. To znamená, že pěstované druhy obilnin byly také

konzumovány a dostávaly se do „kuchyňského“ odpadu při neúspěšné úpravě, během níž došlo k zuhelnatění obilek. Extrémně velké zastoupení obilek v počtu až tisíců kusů je nejspíše doklad mimořádné události, např. požáru. Je zajímavé, že tyto hromadné nálezy pochází pouze z 2. fáze vývoje aglomerace.

Pro úvahy nad modelem zemědělského hospodaření v zázemí aglomerace je důležitý poměr pšenice a žita. Jejich poměr v archeobotanických nálezech neodráží poměr osetých ploch jaří a ozimů. Ve třetím horizontu (11. století) se vyskytuje v nálezech obilnin 42% pšenice a 36% žita, což je poměr 1:0,85. Pro srovnání byl porovnán poměr doložených výnosů pšenice a žita z jednoho hektaru v době před masivním nástupem chemického hnojení, tzn. před 1. pol. 20. století. Zjištěný poměr je 1:0,85 pro období před rokem 1948. Základem pro poměrné porovnání byly průměrné hodnoty výnosů členěné do čtyř kategorií – podmínky nepříznivé, lepší, příznivé a zvláště příznivé (Čvančara 1948, Tab. 107). Z úzké vazby plevelů ozimů a žita (Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013, Graf 8) vyplývá jeho pěstování jako ozimu, pšenice byly pěstovány pravděpodobně jako jař i ozim. Z poměru zastoupení pšenice a žita ve vzorcích se dá odvodit poměr ploch osetých pšenicí a žitem 1:1.

13.12.8. Životní prostředí aglomerace

Ruderální charakter areálů s koncentrovaným raně středověkým osídlením je znám především z pražské aglomerace, tzn. z Malé Strany a Pražského hradu (Čulíková 1998a, 301-303; 1998b, 332; 2001a, 146-147; 2001b, 307-308, 313-314, 320-321). Palynologický rozbor sedimentů z III. nádvoří Pražského hradu prokázal v antropogenních sedimentech, mimo jiné, přítomnost vaječných obalů tenkohlavce bičíkovitého a škrkavky, což je doklad fekálního podílu v uloženinách (Kozáková – Boháčová 2008, 555-557).

Od první fáze vývoje žatecké aglomerace, tzn. od 9. stol., jsou zřejmé dvě skutečnosti: okolí aglomerace bylo odlesněné a prostředí uvnitř vykazuje ruderální charakter s nitrofilní vegetací. K první skutečnosti by bylo možno vázat název krajiny uvedené Kosmou, který uvádí ve středním Poohří Lučany podle kraje Lúka jako předchůdce Žatce a jeho obyvatel Žatečanů (Kosmas I, 5, 10, Bretholz, 23). Byl publikován názor, že kronikář umisťoval děje mýtů na hrady a místa, která byla v jeho době známa, ale již opuštěná, a tím jim dodával na autentičnosti a historičnosti (Čech 1999, 353). Formulace „dávno před založením Žatce“ (Kosmas I, 10, Bretholz, 23) dává tušit, že Kosmas měl na mysli Žatec přemyslovský a o jeho starším předchůdci

z 9. stol. nevěděl. K názvu kraje Lúka se nijak nevyjadřuje. Střední Poohří má specifický krajinný ráz a klima (Bubeník 1988, 13-24) a je obklopeno Krušnými horami, Doupovskými horami, vysočinou Džbán a Českým středohořím. Mírně zvlněná a odlesněná krajina s nejsušším a nejteplejším klimatem v Čechách byla bohatě osídlena od pravěku. Podle výsledků palynologických analýz vzorků datovaných do 1. fáze (NS 93080 a NS 93081), do 2. fáze (NS 124038, 124080) a do samého počátku 3. fáze (HN 58075, 58071) pravděpodobně vyplývá téměř absolutní odlesnění krajiny. Proto lze o názvu Lúka uvažovat jako o názvu starším, předpřemyslovském, charakterizujícím střední Poohří podle specifického klimatu a jemu odpovídajícímu typu vegetace (Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013, 40-42). Podle R. Kozákové přináší pylový profil získaný ze zazemněného koryta Ohře u Tvršic zásadní informaci v otázkách původnosti bezlesí v ČR (2013, 40-41). Z profilu získané a metodou C14 datované makrozbytky poskytly data 3830±35BP a 8510±50 BP, přičemž vzorky nepocházely ze stratigraficky nejmladšího a ani nejstaršího období, nebyly tedy mezními. Takzvaná stepní otázka (tj. jestli byla krajina při příchodu neolitických zemědělců spojitě zalesněná nebo nikoli) je dlouhodobě diskutovaným tématem a tradičně se na většině našeho území i v celé střední Evropě počítalo s výraznou převahou lesa (např. Ložek 2007). V pylovém diagramu z lokality Tvršice se souhrnné zastoupení pylu dřevin pohybuje okolo 60% a zřídka dosahuje vyšších hodnot (Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013, Diagram 1). Pylová produkce je u dřevin obecně výrazně vyšší než u bylin. Navíc dominantní dřevina, borovice (*Pinus*), patří mezi extrémní pylové producenty, u nichž se pyl šíří na velké vzdálenosti (2013, 40). Čtyřicetiprocentní podíl bylin tudíž můžeme považovat za relativně významný. Podle těchto výsledků můžeme v okolí Žatce uvažovat o zachování bezlesých ploch v průběhu celého holocénu. V porovnání s jinými raně středověkými centry (Mikulčice, Wolin, Giecz, Birka – přítomnost pylů dřevin v sedimentech 10%, 30%, 40% a 50%) se odlesnění krajiny v nejbližším okolí Žatce ukazuje jako srovnatelné (souhrně s lit. Mařík 2009, 26-27).

Název Lúka byl zřejmě odvozen od specifického typu krajiny středního Poohří, které patří ke srážkově nejchudším a nejteplejším oblastem v Čechách s průměrnými srážkami 450 mm a průměrnými teplotami 8°C (Culek ed. 1996). Bezlesá, nebo jen střídavě lesními porosty pokrytá krajina středního Poohří obklopená Krušnými horami, Českým středohořím, Džbánem a Doupovskými horami, které jsou za jasného počasí vidět kol dokola, se zřejmě natolik odlišovala od okolí a jiných oblastí Čech, že se to odrazilo i v jejím názvu, o jehož stáří se lze jen domnívat.

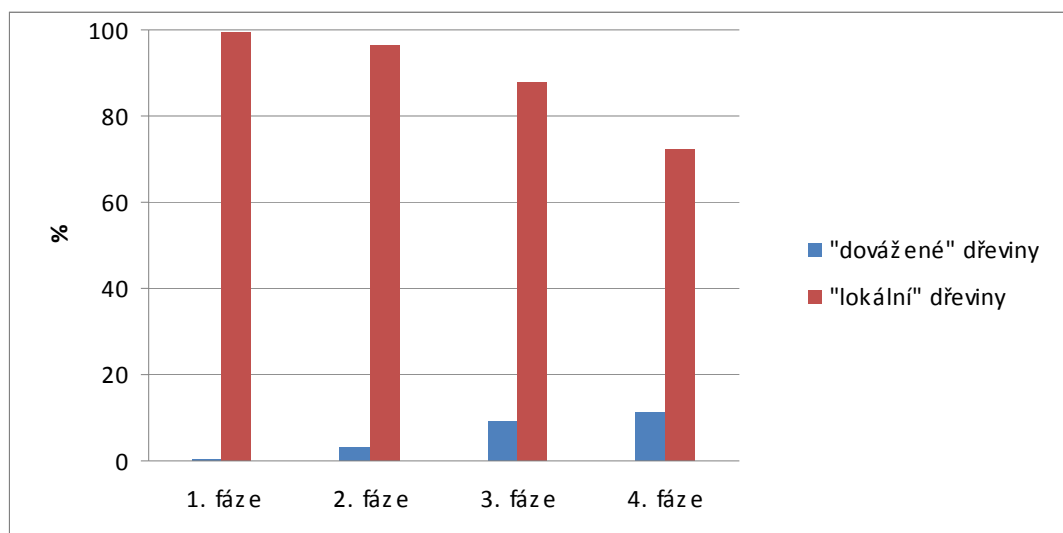
13.12.9. Analýza uhlíků a dřev

Dřeva byla zaznamenána jen v malém množství vzorků a podobně jako v případě pylu se dochovávají pouze ve vzorcích s nejlepšími fosilizačními podmínkami (trvale vlhké anaerobní podmínky). Získaný soubor nezuhelnatělých dřev je nepočtený a pochází z pouhých 7 vzorků odebraných na Hošťálkově a Žižkově náměstí z výplní zahloubených objektů. Analýza nezuhelnatělého dřeva (Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013, 34, Graf 13) poskytuje zejména informace o spektru dřevin využívaných ke konstrukčním účelům. Zjištěno bylo 70% zastoupení dřev jehličnanů (borovice, jedle/smrk a neurčitelné jehličnany) s menším podílem dubu (do 15%) a ostatních marginálně zastoupených dřev (olše).

Analýza uhlíků (Graf 5) odráží zejména provenienci palivového dřeva a obvykle se blíží druhové skladbě lokálních lesních porostů. Výhodou je zejména minimální ovlivnění dat fosilizačními podmínkami. Soubor analyzovaných uhlíků ze Žatce ukazuje absolutní dominanci dubu a borovice mezi dřevinami, ostatní dřeviny se vyskytovaly jen sporadicky s frekvencí pod 5% (2013, 34, Tab. XIII-IX). Výsledky naznačují pokročilé odlesnění úrodnějších půd v zázemí raně středověké aglomerace. Zdrojem palivového dřeva byly porosty kyselých doubrav s borovicí. Zdá se tedy, že dřevo pro raně středověkou aglomeraci bylo získáváno zejména na ekologicky okrajových, zemědělsky nevyužívaných půdách – např. kyselé písčité podklady, kdežto půdy vyšších bonit byly převážně odlesněny a využívány k zemědělské produkci.

Pro potřeby posouzení změn ekonomiky raně středověkého hradiště byly zjištěné druhy rozděleny na dvě skupiny podle vazby na lesní společenstva. Do první skupiny byly zařazeny všechny dřeviny, které můžeme předpokládat v lokálních lesních společenstvech (kyselé doubravy, dubohabrové háje, lužní společenstva), do druhé pak dřeviny s těžištěm výskytu ve větší vzdálenosti od aglomerace – ve vyšších polohách (jedlobučiny, bučiny a smrčiny). Z výsledků je patrný postupný ústup „lokálních“ dřevin (z téměř 100% zastoupení v 1. fázi vývoje aglomerace (9. stol. – 1. třetina 10. stol.), po cca 73% zastoupení v nejmladším horizontu (Graf 5). Dřeviny vyšších poloh naproti tomu vykazují plynulý nárůst zastoupení v celkové sumě analyzovaných uhlíků (z cca 0,5% na 11%). Zjištěné výsledky naznačují zvyšující se význam dovozu dřeva z vyšších poloh (v úvahu připadají zejména přílehlé vyšší polohy Doupovských hor). Zvýšenou potřebu palivového dřeva a dřevěného uhlí, který lze klást do souvislosti s rozvojem žateckého železářství a kovářství ve 3. a 4. fázi vývoje aglomerace (Čech 2008b, 91-102), mohl pokrýt dovoz zřejmě z podhorských poloh jedlobučin a bučin. Dopravu lze

předpokládat plavením po řece od raného středověku, i když doklad v písemných pramenech je pozdější. Roku 1335 osvobodil král Jan Lucemburský město Žatec od placení a dříví z plavení dřeva po Ohři, jehož obyvatelé byli „skrže dalekost hájov a lesuov přieliš obtieženi“ (Nožička 1957, 45).

Graf 5: Žatec, raně středověká aglomerace – výsledky analýzy uhlíků, zastoupení skupiny lokálních a dovážených dřevin, absolutní frekvence uhlíků n=3461. Lokální dřeviny: javor (*Acer*), olše (*Alnus*), bříza (*Betula*), bříza/olše (*Alnus/Betula*), habr (*Carpinus*), líska (*Corylus*), brslen ? (cf. *Euonymus*), jasan (*Fraxinus*), borovice (*Pinus*), topol (*Populus*), topol/vrba (*Populus/Salix*), slivoň (*Prunus*), dub (*Quercus*), krušina (*Rhamnus*), vrba (*Salix*), lípa (*Tilia*), jilm (*Ulmus*), neurčitelný jehličnan – pravděpodobně borovice (*Conifera ind.*). Dovážené dřeviny - jedle (*Abies*), jedle/smrk (*Abies/Picea*), smrk (*Picea*), tis (*Taxus*), buk (*Fagus*).

II. Část

14. Archeologické prameny k hradům SZ Čech starší fáze mladohradištního období

Všechny uváděné hrady byly v literatuře podrobně popsány, stejně tak dějiny jejich výzkumů, proto je popis zestručněn na základní charakteristiky s odkazy na příslušnou literaturu. Soustředil jsem se na interpretaci nálezových situací výzkumů a diskusi s nimi, pokud jsem měl na závěry odlišný názor, a na datování keramiky podle žateckého schématu.

14. 1. Hradec u Kadaně, okr. Chomutov

Ostroh tvořený údolím potoka Rokelky a hlubokým strmým údolím Ohře. Hradiště je trojdílné o celkové rozloze 25 ha, z toho akropole má rozlohu 4,9 ha, první předhradí 5,8 ha a druhé 14,3 ha (*Bubeník 1988a s lit.*, 184-186, XXVII-XXXII). Na počátku srpna 1953 byl proveden zjišťovací výzkum JZ opevnění ostrožny I. Pleinerovou. Byl zjištěn pás kamenů cca 1 m široký ve vzdálenosti 1,3 m od okraje ostrohu. Veškeré nálezy, včetně raně středověkých, pocházely podle interpretace autorky výzkumu až z druhotných pozic a opevnění datuje do raného středověku. V archivu ÚAPP Most je uložena krátká nálezová zpráva s fotografiemi z výzkumu a se čtyřmi typickými zlomky keramiky, které odpovídají horizontu Žatec D1 (Tab. 22:1-4). Podle nálezové situace měl val kamennou čelní plentu a hlinito-dřevitou konstrukci a do hloubky 20-60 cm jeho destrukce byly nacházeny raně středověké střepy. Na jaře 1959 bylo amatérsky narušeno opevnění a vrstvy na jihovýchodním obvodu hradiště. Celkem bylo získáno 347 zlomků keramiky, z toho 56 okrajových, 130 zdobených z těl nádob, 146 atypických a 15 zlomků den (výběr Obr. 20: 5-22).

V letech 1972-3 proběhl na hradišti zjišťovací výzkum vedený D. Kouteckým a Z. Smržem. Sonda vedená napříč akropolí prořala rovněž vnitřní opevnění. Bylo zjištěno, že val je pravěkého původu (starší doba železná) a na jeho koruně jsou stopy raně středověké fortifikace v podobě čelní kamenné plenty zapuštěné do staršího valu. Keramika zobrazená v publikaci (*Koutecký 1985*, 76-77) odpovídá horizontům Žatec C až E (Tab. 23), v absolutním datování můžeme uvažovat 2. polovinu 10. století až první polovinu 11. století. Nálezy nejsou přiřazeny žádným objektům a jedná se o výběr. V chomutovském muzeu je uloženo 16 rozměrných beden s keramickými nálezy pocházejícími ze sběrů K. Ježka na akropoli a na svahu nad Ohří pod

akropolí. V květnu roku 1999 jsem měl možnost prohlédnout 5 beden a celkový počet zde shromážděných typických (!) zlomků odhaduji na několik tisíc. Mezi nálezy bylo několik zlomků časně slovanské keramiky a keramika ze 7. - 8. století. Naprostá většina nálezů (odhad je okolo 80%) má analogické tvary a výzdobu žateckým horizontům D1 a D2. Výrazně jsou zde i zastoupeny zlomky keramiky odpovídající žateckému horizontu E, který je datován do intervalu 10./11. stol. až 1. čtvrtina 12. stol. Mladší nálezy v prohlédnutém materiálu obsaženy nebyly.

14. 2. Drahůš u Postoloprty, okr. Louny

Dvoudílný objekt na terase Ohře o celkové rozloze hradu 6,7 ha nepravidelně hruškovitého půdorysu. Opevnění je dochováno téměř po celém obvodu včetně příčného valu (jen na jižním cípu je narušeno Ohří).

Na hradišti proběhly rozsáhlé výzkumy v roce 1890, které prováděl správce schwarzenberského panství J. Maschat, s cílem lokalizovat konvent benediktinů „Porta apostolorum“ (ke starším výzkumům s literaturou *Bubeník 1988a*, 195). V letech 1971-3 provedl sondáž do vnějšího severního opevnění J. Bubeník a publikoval z části výzkum svůj a celkový plán Maschatových výzkumů (*1988a*, 190, 195, Tab. XXXIX-LVI).

„Na rovině nový hrad Drahůš na břehu řeky Ohře u vsi Postoloprty, kde je nyní viděti klášter Panny Marie“ (Kosmas I, s. 13, 29, *Bretholz*). Údaj o místě zbudování hradu na rovině koresponduje s umístěním Drahůše na nízké jazykovité ostrožně převyšující nynější inundační terén Ohře o 2-4 m (*Bubeník 1988a*, 190). Tato strategicky nevýhodná poloha je kontrastní nejen k ostatním raně středověkým hradům v SZ Čechách, ale i vzhledem k těm několika málo zmínkám o nedostupnosti míst, na nichž byly umístěny hrady (Tetín, Libušín) známé Kosmovi (*Sláma 1986*, 17-18). Společně s lokalizací hradu na břeh Ohře nedaleko konventu Panny Marie tvoří údaj o nevýhodné poloze natolik ucelenou informaci o Drahůši, že lze předpokládat Kosmovu znalost Drahůše z autopsie, nebo alespoň z dobře informovaného zdroje.

Pozornost badatelů vzbuzovala Drahůš díky oné Kosmově zmínce o benediktinském klášteře „Porta apostolorum“. Ten zanikl roku 1420 (*Sommer – Štauber 1983*, 541) a stopy po něm se vytratily. Na počátku 90. let 19. století se snažili J. Wesely a J. N. Woldřich dokázat, že konvent stával přímo na hradišti (*1983*, 540-542). Jimi prováděná rozsáhlá sondáž napříč téměř celou plochou hradiště (*Bubeník 1988a*, 191) odkryla jakási zdiva, raně středověké pohřebiště a sídlištní situace pravěku a raného středověku (*1988a*, 190; další drobné akce tamtéž). V letech

1971-3 došlo díky aktivitě J. Bubeníka k zaměření celého objektu a k sondáži do severního vnějšího valu. Sonda nedosáhla dna příkopu a jen prořala těleso hradby až na podloží. Hradba dřevohlinité konstrukce měla 0,7 m mocnou čelní kamennou plentu, do níž byly zapuštěny trámy v rozestupech 0,15 - 0,25m. Ve vzdálenosti 7,2 m od čelní plenty tvořil zadní okraj hradby žlab s dalšími zbytky dřevěných konstrukcí (1988a, 192-195). Destrukce valu směrem do nitra předhradí přikryla ve vzdálenosti 3 a 8 metrů od původní zadní stěny trojici zahluobených objektů. Jak je zřejmé z dokumentace řezu valem (1988a, 192), svažují se vrstvy vzniklé destrukcí násypu hradby velice povlovně a uvedená osmimetrová vzdálenost, kterou hlína musela „urazit“, aby jámy přikryla, je značná. Dobu stavby severní vnější hradby lze určit podle raně středověkých keramických zlomků z jejího hlinitého násypu. Při posuzování doby vzniku a zániku vnějšího opevnění Drahúše je nutno mít na zřeteli celou nálezovou situaci. Výpovědní hodnota dvou raně středověkých horizontů (II a III) byla omezena publikací, neboť v rámci horizontu II (sídlištní objekty pod destrukcí valu) autor výzkumu vyobrazil keramika z výplní všech tří objektů bez rozlišení (1988a, Tab. XLII-XLVII).

Publikovaná keramika z výzkumu drahúšského opevnění a tzv. keramické okruhy Hradec-Rubín a Drahůš (Bubeník – Meduna 1994, 185-186) mají analogie mezi žateckými nálezy. Bylo vybráno sedm případů stratigrafických situací (Čech 1999a, 353-365), v nichž je obsažena keramika vybraná jako typická pro keramické okruhy Hradec-Rubín a Drahůš a datovaná do intervalu od 2. pol. 9. do 10. století, tzn. do střední a mladší fáze středohradištního období (Bubeník – Meduna 1994, 186-187). V centru zájmu byl především okruh „Drahůš“ definovaný podle typického keramického tvaru (1994, Abb. 2: L), kterým je hrnec s plasticky členěným podhrdlím s jedním pásem pravidelné hřebenové vlnice o nízké amplitudě. Popsaný tvar zařadil k variantě A libočanského typu J. Bubeník (Bubeník 1988a, 55), tzn. nádobám s plasticky členěným podhrdlím s výzdobou vlnic, hřebenových vpichů, vodorovných svazků rýh hřebenem, vpichů hrotem a žlábkových vlnic.

Autor výzkumu datoval hradiště Drahůš u Postoloprta do přechodné fáze mezi samostatným územním útvarem Lučanů a ovládnutím regionu Přemyslovci. Neshledal rozdíl v hmotné kultuře/keramice mezi nejstarším a starším obdobím, což pokládal za příznak „teritoriálního charakteru útvaru, nazývaného Lučané“. Archeologie tak měla přispět k poznání o nepochybné existenci takového útvaru a verifikovat historické jádro „Kosmova podání“ (1988a, 116-117). Závěry převzal J. Sláma a vyslovil hypotézu o původu Vitislava (Ui Utizla) řezenských jednání

roku 894 nesjíše z luckého území (*Sláma 1992*, 17). V poznámce připojil komentář: "Je zajímavé, že v případě tohoto hradiště (Drahůš) jsou výsledky archeologického bádání zcela ve shodně s kronikářovými (Kosmovými) údaji" (*1992*, pozn. 25).

Předstihový výzkum kostela neznámého patrocionia z let 1997-8 a výzkumy z 2. pol. 90. let 20. stol. v Žatci přinesly mnohé poznatky. Na jejich základě mohlo být započato s budováním relativního chronologického schématu žatecké keramiky.

Na základě stratigrafických pozic vybrané soubory keramiky z výzkumů v Žatci z let 1994-1999 (*Čech 1999a*, 354-355, *Obr. 1-6*) dokumentovaly společný výskyt keramiky skupin IIA 2, IIA b, II C a IIC b (dnes horizont Žatec D1), smíšený výskyt keramiky uvedených skupin a ojedinělých zlomků keramiky skupin IB a IIA a 3 (dnes horizont keramiky Žatec D2) a následně skupinu IIA a 3, čili libočanský typ varianta B (dnes horizont keramiky Žatec E). Absolutně byly uvedené skupiny keramiky datovány po roce 936, jako možného založení Žatce Boleslavem I., podpořené nálezem hrozníčkovité náušnice z výzkumu velmožského dvorce a nekompletní stříbrnou náušnicí z velmožské usedlosti uprostřed hradu (*1999a*, 356). Definicí horizontů keramiky Žatec C, D1 a D2 v této práci dochází k upřesnění relativní chronologie žatecké raně středověké keramiky a k nástinu absolutního datování *post quem* na základě hypotézy o současnosti opevnění předhradí a sídlištních situací s keramikou Žatec C-D2.

Keramiky z horizontu II na Drahůši (sídlištní objekty) a jádra hradby (*Bubeník 1988a*, Tab. XLVIII-XLIX) byla datována do 2. pol. 10. stol., a tím i počátky hradu Drahůš (*Čech 1999a*, 657-658). Na základě archeologických pramenů byl vysloven závěr, že hradiště Drahůš zaniklo někdy v první polovině následujícího století. Podle J. Slámy (*Sláma 1995*, 182-224) je zřejmý rozdíl mezi politikou Václava I. a Boleslava I. Jednání Boleslavovo ohledně získávání nadvlády nad okolními nepřemyslovskými knížaty se zdýálo být v rozporu s představami o funkci Drahůše jako provizoria (*Bubeník 1988a*, 116) před definitivním ovládnutím severozápadních Čech Přemyslovci. Proto bylo založení Drahůše a dalších hradů v Poohří připsáno jemu (*Čech 1999a*, 356; *2000b*, 171-172).

Výše uvedené závěry vznikly na základě nezpracovaného výzkumu a jen předběžně publikovaného vnějšího opevnění z let 1971 a 1973. J. Bubeník zveřejnil výběr keramiky z tzv. horizontu II., což jsou sídlištní objekty a jádro hradby (*Bubeník 1988a*, Tab. XLII-XLIX). Popis výzkumu a vyobrazená terénní dokumentace byla omezena na fortifikaci, o sídlištních objektech je zmínka bez terénní dokumentace (*1988a*, 190-195, *Obr. 18*).

Výzkum zpracovala v diplomové práci M. Kotková (Kotková 2004). Výsledek je ovlivněn v době odkryvu užívanou metodou výzkumu po mechanických vrstvách. Tak zvaná mechnická/arbitrární vrstva nerespektuje vrstvy přirozené a v naprosté většině jich odebírá několik najednou (Kotková 2004, spojene řezy2-A4-1, spojene řezy2-A4-2). To obnáší nemožnost přiřadit keramiku z „mechanických“ vrstev k přirozeným vrstvám na profilech, spíše k množině vrstev, které arbitrární vrstva odebrala najednou.

Pro vztah hradby a sídlištních objektů zásadní je vrstva 18 (2006, spojene rezy3-A4-1). M. Kotková stanovila dvě hypotézy: 1. – vrstva 18 je starší než hradba a je zadním žlábkem porušena, 2. – vrstva 18 je mladší než hradba a je pozůstatkem lidké činnosti uvnitř hradu. Podle dokumentace profilů:

- A: vrstva 17, potažmo 18 (obě mají stejné šrafování), zcela vyplnila objekty 1, 3 a 2.
- B: objekt 4 byl v době vzniku vrstvy 17/18 zaplněn, a jeho výplň byla vrstvou 17/18 překryta.
- C: podle východního profilu vrstva 17/18 překryla zaplněný žlab za zadní stěnou hradby.

Podle zkušeností ze Žatce vyplývá, že objekt 4 byl zaplněn dlouho před vznikem vrstvy 18. Podle popisu vrstev (Kotková 2004, spojene pudorysy-A3-2, legenda-A4, spojene rezy2-A4-2) sestávala výplň objektu 4 (bráno ode dna objektu) ze zahliněného štěrkopísku, světle hnědé písčité hlíny a uhlíky, žlutohnědé hlíny, žlutohnědé hlíny promíšené šedou hlínou, opět žlutohnědé hlíny, a to vše překryto tmavěšedou hlínou s uhlíky – vrstvou 18. Ta nijak výrazně do výplně objektu 4 neproklesla. Uložení vrstvy 18 se dá předpokládat až s delším časovým odstupem po zaplnění objektu 4.

Objekt 4 byl vybírán ve třech úrovních. Z první bylo získáno 374 zl. keramiky, z druhé/střední 426 zlomů a z třetí/spodní 554 (2004, 65-67). Keramika vykazuje značnou variabilitu tvarů, výzdoby, profilací okrajů a v souborech je zastoupen šesti zlomky keramický horizont Žatec E (2004, spojene1-A3, Obj. 4 – 78/73-4: 7, 9; Obj. 4 – 78/73-5: 23, 33; Obj. 4 – 78/73-11: 7, 14; Obj. 4 – 78/73-8: 17). Proto keramika ze spodní části výplně objektu 4 odpovídá horizontu keramiky Žatec D2. Mechanickou vrstvu III v sektoru I nad objektem 4 lze téměř celou ztotožnit s vrstvou 18 na profilu V. Byl z ní získán soubor keramiky vyspělého horizontu Žatec E (2004, příloha 36,37-A3, 78/73-3) společně s železným otočným klíčem.

Keramika z výplně objektu 3 v sektorech H a CH je stejných charakteristik jako z objektu 4, tzn. je vysoce variabilní co do tvarů, výzdoby i profilace okrajů a obsahuje 4 zlomky horizontu

Žatec E (2004, 77/73-7: 8, 10, 13; 77/73-10: 6). Také tento soubor považuji za horizont Žatec D2. Soubor keramiky stejných charakteristik byl vyzvednut z výplně „vnitřního“ žlabu a řadím jej do horizontu keramiky Žatec D2, jelikož obsahoval dva zlomky keramiky horizontu Žatec E (Kotková 2004, 73/73-12: 6, 12). Keramika z výplní objektů 1-4 a „vnitřního“ žlabu je plně ztotožnitelná s keramikou horizontu Žatec D2, který je datován do závěru 10. stol., respektive do přelomu 10. a 11. století. Keramika z výplní datuje zánik objektů, respektive vznik jejich výplní, a tím i dobu života na hradišti, konkrétně v okolí zahluobených objektů za předpokladu, že odpad nebyl přinášen odjinud.

Promítnutí arbitrárních vrstev do profilu ukázalo (2004, spojene řezy2-A4-1, spojene řezy2-A4-2), že tyto narušily příliš mnoho přirozených vrstev, což je markantní obzvláště v sektorech B, E a F, které byly situovány do čela hradby a do její zadní části. Během zpracování výzkumu M. Kotkovou se nepodařilo oddělit od ostatních (2004, 62) keramické nálezy z jádra hradby (sektor A) zkomaného v roce 1971. Výzkum v roce 1973 odkryl v sektoru E zadní část hradby. Tabulky nálezů 41,42-A3 obsahuje soubor keramiky označený jako 74/73-1, s.č. 80 ze sektoru E/F, ale popis výzkumu v sektoru E tuto položku neobsahuje. Tabulka nálezů 34-A4 obsahuje keramiky 73-73/9, s.č. 131a ze sektoru E/F, text ale tuto položku text nezmiňuje. Popis výzkumu v sektoru E uvádí čísla sáčků s nálezy, které nejsou vyobrazeny (2004, 25, 28, 30). Z hloubky 80-110 cm v sektoru E byl získány 2 zlomky keramiky horizontu Žatec C (2004, příloha 35-A4: 73-73-7, s.č. 125). Pokud bychom se spolehli na obrazové přílohy s popiskami, pak byla v roce 1973 v sektoru E získána keramika horizontu Žatec D1 (2004, příloha 34-A4: 73-73/9, s.č. 131a), ale bez udání hloubky. Další soubor keramiky Žatec D1 by pocházel ze sektoru E/F z vrstvy 0-50 cm (2004, příloha 41,42-A: 74/73-1, s.č. 80). Výzkum v sektoru E/F postihl jádro hradby, destrukci za ní, ale i vrstvu 18, která převrstvila výplň objektů 1-4. Absence údajů o hloubkách, odkud byla výše uvedená keramika získána, ji neumožňuje blíže lokalizovat. Chybí tak spolehlivý doklad pro datování hradby *ante quem* pomocí keramiky.

Drahůš leží v okrajové sídelní komoře středního Poohří mezi nejnižšími kopci Českého středohoří východně od Loun, svírající místy Ohří do úzkého údolí (Bubeník 1988a, obr. 24, 112). Podle výskytu raně středověkých kostelů na jižním a jihozápadním okraji Českého středohoří (Lenešice, Černčice, Počedělice, Radonice nad Ohří, Libčeves, Želkovice, Raná, Bedřichův Světec, Bečov - Merhautová 1971, Klápště 1994, 152-155) na pomezí žatecké a litoměřické provincie a Bílinska, se dá usuzovat o nezájmu Přemyslovců o tato území a následnou kolonizaci drobnými velmoži ve 12. a na počátku 13. století (srov. Žemlička 1997,

283-284). Koncentraci majetků na sledovaném území vypořádal P. Meduna (*Meduna 1993*, 108-116) a podle majetkových zájmů raně středověkých církevních institucí a významných velmožů vysledoval cesty vedoucí od Prahy k severozápadu na hranice středního a dolního Poohří a dále podél údolí Chomutovky ke Krušným horám. Hradiště Drahůš leží v těch místech, kde dochází k poslednímu velkému dělení cest před horami a lze odsud směřovat do Bíliny, nebo přímo ke Krušným horám či k Žatci a pak dále na západ. Rovněž ještě u Drahůše bylo možno změnit trasu, a sice oklikou přes jižní svahy Středohoří směřovat do Litoměřic a dále na sever (*1993*,111).

Pokud bychom ztotožnily výplně objektů 1-4 s dobou života na Drahůši jako opevněného centra oblasti, pak hradiště existovalo někdy ve 2. polovině 10. století na strategicky důležitém bodu na cestě směrem k západu, severozápadu a k severu. Na předložené závěry je třeba nahlížet s vědomím, že vznikly na základě vzhladem k rozloze hradiště a délce jeho opevnění jen nepatrného výzkumu a jeho předběžné publikaci. Důležitosti umístění na komunikaci byla zřejmě podmíněna poloha hradiště na nízké terase nad Ohří, což zaznamenal i Kosmas. Lze-li ztotožnit zánik opevnění s výplní „vnitřního“ žlabu, pak by hrad ztratil funkci opevněného centra přilehlé oblasti velmi záhy, a to již někdy v první polovině 11. století. Výrazně jsou zastoupeny ještě zlomky keramiky 2. poloviny 12. století (*Bubeník 1988a*, Tab. XXXIX:2, 8, 9, 11, 13, XL: 2, 6, XLI: 7-9, 11, 14, LV: 1-6, 9-14, 16-19) a na akropoli bylo objeveno mladohradištní pohřebiště (*1988a*, 24). Toto pozdní osídlení by se mohlo nejspíše řadit k zázemí nedalekého benediktinského kláštera (*Sommer-Štauber 1983*, 540-600).

14. 3. Levousy, okr. Louny

Plochá a široká ostrožna JV od obce nad pravým, tj. jižním břehem Ohřem, má široce otevřený jazykovitý tvar, je mírně skloněna od JV k JZ a má rozlohu cca 4,5ha (podrobný popis *Zápotocký 1989*, 506). Výzkum Z. Váni v roce 1967 se dotkl tzv. vnitřního opevnění, tzn. hradby akropole. Autor výzkumu konstatoval, že ...vrstva 24 byla zřejmě součástí únětického opevnění, jehož bylo využito i při stavbě slovanské hradby (*Váňa 1973*, 275). Pravěké nálezy zpracoval M. Zápotocký (*Zápotocký 1989*, 506-517) a pravěkou fortifikaci datoval do mladší doby bronzové (*1989*, 517).

Výpovědní hodnota jen nepatrného výzkumu vzhladem k rozloze a počtu tří, dosud v terénu patrných příčných fortifikací a jejich délce, je stejně jako v případě Drahůše malá. Publikovaný soubor devíti zlomků raně středověké keramiky (*Váňa 1973*, Obr. 8) zřejmě není vše, co se

podářilo získat, jelikož autor v textu na procenta hodnotí podíl výzdoby vlnic, vodorovných rýh, hlavně však hřebenových vpichů plastických žeber, vrypů a jednoduchých vpichů, které se na obrazové příloze nevyskytují. Jen u dvou zlomků uvádí lokalizaci v rámci výzkumu (1973, 276), a sice zlomek keramiky na obrázku vlevo nahoře byl nalezen na povrchu bermy a větší zlomek z profilovaného hrnce v druhé řadě zcela vpravo pochází „z druhé vrstvy trámů v zadní části hradby“ (Tab. 20). Soubor keramiky autor považuje za „vyspělou středohradištní keramiku s progresivními mladohradištními prvky, příznačnou pro přechodné období asi od konce 9. – 10. století“. K dataci keramiky používá i jednoduchost hradby (1973, 276). Za popisem skromného výzkumu následuje rozsáhlý rozbor raně středověkého osídlení dolního Poohří od Loun po Litoměřice a následná diskuse o rozsahu tzv. luckého území (1973, 278-286).

14. 4. Klapý – Házmurk

Raně středověká keramika pochází ze svahů a z východního konce vrcholového hřbetu z prostoru u „Černé věže“ (Zápotocký 1992, 198-199, obr. 13). Při sondáži teplického muzea v roce 1989 v JZ části plató byl v sondě zachycen příkop, zásobní jámy a torza dalších objektů (Russó 1994b, 319-336), které podle autorky výzkumu A. Russó náležejí do středohradištního období.

Vyobrazená keramika z východní části vrcholového hřbetu se středověkým hradem u tzv. Černé věže (4 zdobené zlomky keramiky) má profilaci typickou pro horizont keramiky Žatec D1 a D2 (Zápotocký 1992, Obr. 13: 6-8).

14. 5. Bílina

Hradiště je dvoudílný objekt o rozloze 7,25 ha na vysoké ostrožně dnes přepažené dvěma, půdovodně pravděpodobně třemi valy. Intenzivní výzkum opevnění a akropole s pohřebištěm prováděl v 50. a 60. letech Z. Váňa. Z výzkumu středního valu bylo zveřejněno 11 zlomků raně středověké keramiky, z toho jich 5 pochází ze stupňovité konstrukce hradby, jeden z „pátého horizontu trámů hradební konstrukce“, 2 z prvního žlebu a 3 z druhého žlebu (Váňa 1967, obr. 147). Pro datování stavby hradby jsou směrodatné nálezy z jejího vnitřku. Vyobrazená keramika ze „stupňovité konstrukce hradby“ je směsí keramiky zabrušanského (Tab. 21: 1, 2, 4) a bílinského typu (Tab. 21: 3, 5), ojedinělý je zlomek odpovídající profilací a výzdobou horizontu keramiky Žatec D1 (Tab. 21: 11) z „pátého horizontu trámů hradební konstrukce“. Mezi

keramikou z výplně „druhého žlabu“ za nejmladší fázi fortifikace se nachází zlomek keramiky podle fotografie snad středočeské provenience (Tab. 21: 8).

V publikaci rozsáhlého výzkumu uvnitř hradu (*Váňa 1976*, 393-478) byly zveřejněny další nálezy z konstrukce hradby, a to 5 zlomků ze „spodní humusové vrstvy u vnitřní paty valu“ (1976, Obr. 8: 2-4, 10, 12) jeden z „konstrukce zadního náspu“ (1976, Obr. 8: 5) a jeden z „vrcholu dřevěné konstrukce“ (1976, Obr. 8: 8). Dva zlomky jsou z keramiky bílinského typu (4 a 12), dva nesou výzdobu šikmých rýh tvořících výzdobu v pásu mezi vývalkovými šroubovicemi, a které je možno rovněž zařadit mezi keramiku bílinské provenience. Dalších 17 vyobrazených zlomků keramiky bylo získáno z různých kontextů, a to z výplní zahloubených objektů, ale i nadloží nebo „ohnišť“ (1976, Obr. 21, 23). Z keramického materiálu vybraného ze souborů je zatěžko pracovat jako s chronologickým prvkem.

Podle popisu byly výzkumem získány zlomky keramiky libočanského typu (*Váňa 1976*, 456). Dle výzdoby vodorovných rýh pod prohnutým hrdlem bez vlnic a hřebenových vpichů se jedná spíše o horizont keramika Žatec E. Z publikace ale není zřejmé, jestli keramika byla nalezena v sídlištních objektech nebo v tělese hradby. Je pravděpodobné, že v Bílině nebyla nalezena keramika litoměřického typu, nebo alespoň lze předpokládat, že by ji Z. Váňa identifikoval a publikoval.

14. 6. Zabrušany, okr. Teplice

Hrad se nachází na ostrožně obtékaná původně dvěma potoky. Objekt má nepravidelný lichoběžníkovitý půdorys a rozloze 5,5 ha a je přepažen dvěma valy na tři části. Opevnění na obvodu ostrožny nebylo zjištěno. Výzkum byl Z. Váňou publikován velice torzovitě a soustředil se spíše na slovní popis než na vyobrazení nálezů (*Váňa 1951*, 53-55, 58-60; 1952, 270-272, 294-297; 1976, 393-476), jak je pro statě autora typické. A. Russó při zpracování nálezového fondu nemohla pracovat s nálezovými celky, práce byla stížena a přes její snahu bylo možno s nálezy pracovat jen jako s jednotným souborem statistickou metodou. Přiřadit k vrstvě není možno ani bronzovou hrozníčkovitou náušnici (*Váňa 1952*, 295-296).

Podle profilu středního vnitřního opevnění a popisu autora výzkumu (*Váňa 1976*, obr. 44, 466) lze uvažovat o starším prostém valovém opevnění na hraně hrotitého příkopu. Podle keramiky mající však výpovědní hodnotu sběru bez přiřazení k vrstvě, existoval hrad v 9. stol., pokud ovšem nejstarší nálezy nepochází z období, kdy poloha ještě nebyla opevněna a bylo by ji

možno kalifikovat jako výšinné sídliště. Podle autora měl být hrad v 10. století významně rozšířen a upraven. Nálezovou situaci podle neuspokojivého a bohužel již nikdy nerekonstruovatelného výzkumu není možno blíže datovat. Podle A. Russó byl hrad založen na přelomu 8. a 9. století a k rozvoji osídlení v jeho okolí došlo v průběhu 9. století. Počátek keramiky zabrušanského typu je kladen do poslední třetiny 9. až počátku 10. století (*Russó 1994a*, 76). Rozbor výskytu a datování keramiky zabrušanského typu provedla M. Kotková. Dospěla k závěru, že počátek produkce lze klást do poslední čtvrtiny 9. století, závěr do 1. pol. 11. století (*Kotková 2012*, 48-54)

14. 7. Dřevíč u Kozojed

Hradiště zaujímá rozsáhlou ostrožnu nad údolím Pochválovského potoka. Jeho rozloha je 12 ha a jak prokázal letecký průzkum Z. Smrže, objekt byl původně dvoudílný (osobní sdělení) a příčné opevnění dnes není v terénu patrné. Na hradišti proběhl výzkum A. Knora v roce 1950, který zjistil raně středověké pohřebiště a drobné sídlištní objekty (*Bubeník 1988a s lit.*, 186-189, Tab. XXXIII-XXXVIII; Tab. CCLXV: 6-7). Keramiku získanou z hradiště sběry i výzkumem je možno rozlišit na dvě skupiny. Prvou a dominující tvoří zlomky z výrazně profilovaných nádob odpovídajících horizontu Žatec D1, dva zlomky je možno považovat za středohradištní (*1988a*, Tab. XXXV: 1-2), poslední, nejmladší skupině odpovídající žateckému pozdně raně středověkému horizontu G (*Čech 2008b*, Tab. 2: 1-13) lze přiřadit tři zlomky keramiky (*Bubeník 1988a*, Tab. XXXV: 7, Tab. XXXVII: 6-7). Na hradišti bylo ilegálními hledači pomocí detektorů kovů nalezeno množství drobných kovových předmětů (*Profantová – Stolz – Videman 2012*, 29-36) raně středověkého původu – esovité záušnice, stříbrná perla, mince, bronzové křížky – enkolpia. Předměty jsou datovány do 2. a 3. třetiny 10. století (*2012*, 35).

14.8. Vlastislav

Hradiště je umístěno na nevysokém ostrohu obtékaném na západě a severozápadě říčkou Modlou. Objekt je trojdílný o celkové rozloze 3,2 ha a opevnění je dochována po celém obvodu. Autor výzkumu Z. Váňa ztotožnil hradiště s Vlastislaví zmíněnou Kosmou (*Váňa 1954*, 491). V publikaci věnované celkovému zpracování výzkumů Vlastislavi se Z. Váňa rozsáhle věnoval konfrontaci archeologického výzkumu s písemnými prameny ve stejnojmenné kapitole (*Váňa 1968*, 176-187). V ní předložil názory na Kosmovu kroniku od druhé poloviny 40. let do závěru

let šedesátých (Z. Kalandra, V. Karbusický, F. Graus, D. Třeštík, B. Krzemieńska, Z. Fiala) a na Třeštíkovi a Fialovi skepsi nad použitím části Kosmovy kroniky s pověstmi jako historického pramene. Za výjimku považoval pověst o lucké válce, na níž se názory rozcházel, a předpokládal, že archeologie může ověřovat „možné historické pozadí, jehož pozůstatkem jsou archeologické objekty“ (1968, 177).

Závěry z let padesátých byly svým způsobem přímé a jednoznačné, ale po delší odmlce byl publikován popis výzkumu, plány, terénní dokumentace a fotografie výběru nálezů. Srovnáme-li nálezy vyobrazené na stránkách Archeologických rozhledů z 50. let a z Památek archeologických 1968, zjistíme, že obrázky jsou totožné a přibyly k nim nové z dalších objektů. Závěry se nezměnily, jen forma jejich obhajoby:

1. Geografické údaje z pověsti o lucké válce jsou autentické z doby Kosmovy a vyplývá z nich, že na přelomu 11. a 12. století se vědělo o bývalém hradu Vlastislav včetně jeho polohy.
2. Jméno Vlastislav nepochází z knížecího rodu Přemyslovců, ale je knížecího původu, tedy rodu z doby před sjednocením Čech.
3. Pro datování hradu můžeme vyloučit 2. polovinu 10. století, protože v té době již písemné prameny neznají jiné konkurenty Přemyslovců než Slavníkovce.
4. Přehled názorů na umístění hradu *vicina subregula* a charakteristika Vlastislavi jako hradu druhotného významu a strážišť horských přechodů. Hrad nebyl vhodný pro ovládnutí velkého území, mohl být postaven jen v době existence nezávislých kmenových útvarů a byl namířený proti sousedním oblastem uvnitř českého území. Dále nemůže být uváděn v souvislosti s vývojem v době Boleslava I., kdy mu byly podřízeny různými formami ostatní části země. Tím nelze počítat s 1. polovinou 10. století (či jeho pokročilou částí).
5. Pro datování hradu připadá v úvahu pouze 9. či počátek 10. století, neboť v době vlády knížete Václava se sjednocovací snahy Přemyslovců obracejí na východ (kouřimský kníže). Zeměpisný rámec pověstí obsahuje pouze střední a severozápadní Čechy, tedy krystalizační centrum vývoje z hlediska vládnoucí dynastie. Z toho vyplývá pro luckou válku a její historické pozadí širší časový rámec od počátku 9. století do počátku 10. století.

Další souhrn se nachází v záměru publikovaného článku a opakují se v něm tytéž argumenty, z nichž je důležité především datování objektu mezi polovinu 9. a počátek 10. století, ovšem bez uvedení důvodů časového zařazení. Nezbyvá než konstatovat, že Z. Váňa nadále považoval Vlastislav za hrad Kosmových pověstí.

Společný výskyt starohradištní a středohradištní keramiky vysvětlil zrychleným vývojem keramiky v prostředí hradeckých center proti výrobě venkovské. V této souvislosti je nutné vrátit se ke keramice z výzkumu, především k nálezům ze středního příkopu (označeného jako střední val). Vyobrazenou keramiku lze zařadit do 9. století (*Váňa 1968*, obr. 46: 7-9) a do stejného horizontu náleží další vyobrazené nálezy vyskytující se mezi mladší keramikou, a to z tzv. vnitřního areálu u brány (*1968*, obr. 57: 7). Rovněž z vnějšího areálu ze sídlištních objektů u vnitřní strany vnějšího valu (*1968*, obr. 51: 2; obr. 69: 1; obr. 70: 3; obr. 80: 1; obr. 82: 1). V sondě přes střední příkop (*1968*, 21, Obr. 9) bylo z hlinité vrstvy na dně vyzvednuto 441 zlomků keramiky. Mezi střepy jsou (dle slovního popisu) zlomky dvojkónických nádob a keramické zlomky s výzdobou vlnic, hřebenových vpichů, vodorovných rýh, kolků ve tvaru půlměsíců, lomenic, esíček a větévek, šikmých vrypů, šikmých rýh, jednoduchých vpichů atd. Zařazení středního příkopu do 9. století (*Čech 2000a*, 425) provedené pouze na základě vyobrazených zlomků keramiky bylo chybné. V každém případě je zřejmé, že v areálu hradu lze vysledovat doklady osídlení z 9. stol. a v jeho nejbližším okolí zřejmě i z 8. století (*Váňa 1968*, obr. 82: 1, 3, 5). Lze se domnívat, že Z. Váňa byl veden snahou identifikovat Vlastislav z bájí Kosmova podání a i v rozporu s tehdejší typologickým datováním označil nálezy keramiky za současné. Jen důkladná revize nálezového fondu může starší objekty či vrstvy identifikovat, pokud ovšem nebyly při výzkumu nálezy smíchány.

Musíme mít stále na paměti dobu realizace výzkumu, tehdejší pohled na archeologii a metody terénního výzkumu. V archivu ArÚ Praha čeká na zpracování originální barevně provedená terénní dokumentace výzkumu z rukou J. Kabáta.

Nelze než souhlasit s názorem J. Bubeníka, že by bylo záslužné provést důkladný rozbor nálezů z Vlastislavi (*Bubeník 2002*, 319-326), tak jako se v diplomové práci podařilo zpracovat výzkum Drahúše (*Kotková 2004*). Zatím je k dispozici jen publikace Z. Váni (*Váňa 1968*, 5-192), kde je zobrazen na fotografiích výběr keramických zlomků podle neznámých kritérií, který obsahuje keramiku různých výrobních okruhů ze severozápadních Čech. V určení oblastí původu jednotlivých zlomků keramiky, jejich časové korelaci se žateckými nálezy a analýzou sídlištních situací a fortifikací je možno korigovat názor na datování Vlastislavi podle Z. Váni.

Jak bylo uvedeno, autor výzkumu zkoumaný objekt ztotožnil s Vlastislaví Kosmových pověstí, vyslovil úvahu na téma datování tzv. mladohradištní keramiky podle „písemných pramenů“ a rozlišuje starší keramiku středohradištní a keramiku mladohradištních forem, obojí

promíšeno ve vrstvách i výplních objektů (*Váňa 1954*, 491-495, 497-498). O rok později (*Váňa 1955*, 363-374) uvedl, že „archeologické poznatky spolu s rozbořem zeměpisné situace hradiště a v konfrontaci s historickým pramenem přispěly k zjištění totožnosti hradiště s Vlastislaví Kosmovy kroniky“. Dále „takto ověřená písemná zpráva se tak stává důležitou pro datování slovanské keramiky“. Autor se rovněž rozsáhle zabýval datováním keramiky a uvažuje nad přetrváváním středohradištní keramiky do 11. století a počátku mladohradištní keramiky v 9. stol. (*1955*, 366). Další publikace výzkumu z roku 1954 (*Váňa 1956*, 53-58, 68-69), se omezily na jeho popis a konstatování, že hradiště lze nadále považovat za Vlastislav Kosmovu a lze ji používat jako oporu datování počátku mladohradištní keramiky. Rovněž obsah krátké statě z následujícího roku se omezil na popis výzkumu v roce 1955 (*Váňa 1957*, 353-356, 345-346).

Z výplní sídlištních objektů byly získány zlomky keramiky bílinského, litoměřického a žateckého výrobního okruhu, i když ten je chápán jako keramika středního Poohří (*Bubeník 2002*, 319-326). Tabulka 2 zahrnuje vyobrazené keramické zlomky (*Váňa 1968*, 5-193) s číslem sondy či objektu a jeho umístěním na ploše hradu s vnitřním rozdělením podle autora výzkumu (*1968*, 14-16). Mezi nálezy byly identifikovány zlomky keramiky pocházející z Litoměřic (*Zápotocký 1965*, 205-385), Bíliny (*Váňa 1976*, 393-478), Zabuřan (*Váňa 1961*, 465-476), Žatce (*Bubeník 1988a*) a nádoby (vejčité hrnce i láhve) s výzdobou sestávající z jednoduchých vodorovných rýh a nepravidelných žlábkových vlnic, přičemž výzdobné prvky se mohou i překrývat (např. *Váňa 1968*, obr. 48: 3; obr. 52: 2; obr. 54: 4 atd). Vzhledem k jeho zatím zjištěnému lokálnímu výskytu jsem pracovníčně uvedený typ keramiky nazval Vlastislavským typem, i když obdobné nálezy pocházejí z Klapého, Litoměřic, Litoměřic-Želetic (?) a Straškova (*Zápotocký 1965*, obr. 39: 12, 13, 15; obr. 44: 13; obr. 83: 8; obr. 95: 27), tedy lokalit, které náleží oblasti mezi dolní Ohří a Labem. Dále je to suma keramických zlomků, jejichž provenienci nebylo možno určit.

Srovnávací tabulka 2 je přehledem keramiky z publikovaných fotografií a nemůže být podkladem pro podrobnou analýzu. Lze jen konstatovat, že nejčastěji byla v článku vyobrazena keramika z Litoměřic, Žatce a Vlastislavský typ, méně pak zlomky Zabuřanského typu a nejméně z bílinské keramiky. J. Bubeník namítl (*Bubeník 2002*, 321), že nebyla provedena důkladnější analýza, což ale díky charakteru publikace není možné. Můžeme jen doufat, že v budoucnu takový rozbor provedený bude. Závěr o datování zabuřanského typu do druhé poloviny 9. století až první poloviny 10. století (*2002*, 319-326) není zcela v souladu s názorem A. Russó (*Russó 1994a*, 76), která uvádí horní hranici až v pokročilém 10. století. Pokud se

vyskytuje na bílinském hradě zabrušanský typ společně s bílinskou keramikou, stejně tak na Vlastislavi, a počátky Bíliny jsou kladeny do poslední třetiny 10. století (*ibidem*), pak není důvod odmítat vyšší datování zániku Vlastislavi. Zároveň není pravda, že by byl výskyt keramiky zabrušanského typu na Vlastislavi považován za výjimečný (*Čech 2000a*, 425).

Určení doby vzniku a existence Vlastislavi coby raně středověkého hradu může mít oporu podle žatecké keramiky. Publikovány byly především zlomky keramiky varianta IIA b (*Bubeník 1988a*, 7), což jsou nádoby plasticky členěného podhrdlí s výzdobou sestávající ze souměrné vlnice typické pro horizont Žatec D1 i D2. Tuto variantu jsem ale nepovažoval (*Čech 1999a*, 353-365) za okruh Drahůš (*Bubeník – Meduna 1994*, Abb. 2), ale řadil jsem ji k Žatecku nebo okruhu Žatec-Drahůš. Tzv. Libočanský typ B (horizont keramiky Žatec E) nalezený na Vlastislavi v popelovité vrstvě pod destrukcí hradby v sondě I/60 (*Váňa 1968*, obr. 71: 4; obr. 72: 2) nelze použít pro datování zániku objektu, protože se zdá být nálezem ojedinělým. Nebyl zachycen (vyobrazěn?) ve výplních zahloubených objektů či sídlištních vrstev na hradišti, a s dobou funkce hradu jako opevněného objektu nemusí souviset.

Nejčastěji vyobrazenou keramikou je zabrušanský typ, dále pak litoměřický typ a Bubeníkova varianta IIA b (Žatec D1), nejméně pak keramika bílinská. Společný výskyt keramiky Žatec D1 a bílinské keramiky ve výplních zahloubených objektů (*Váňa 1968*, jáma M/60, Obr. 79: 3-6; jáma D/60, Obr. 80: 3, 5, 6), keramiky Žatec D1 a zabrušanského typu (1968, jáma A/54, Obr. 51) a keramiky litoměřického, bílinského, zabrušanského typu keramiky horizontu Žatec D1 (1968, jáma C/54, Obr. 49) je obrazově doložen jen v několika málo objektech, což je ale způsobeno výběrem keramiky do publikace, zatímco podle popisu nálezů jí byly výzkumem vyzvednuty tisíce zlomků.

Brána v opevnění vnitřního areálu zjištěná sondami II a III/57 a III/58 postrádá jednoznačnou a přehlednou dokumentaci. Srovnáme-li půdorys a profil sondy III/58 (*Váňa 1968*, obr. 30 a 32), pak zjistíme, že žlábek v půdoryse přiléhá těsně k hlinitému bloku hradby, kdežto na profilu jsou žlábků dva vedle sebe a jsou převrstveny kamennou strukturou. Hlinitá „splachová“ vrstva nad hradbou (označená rovněž jako podbrázdí), z níž pochází zlomky keramiky varianta IIA b a IIC b – Žatec D1 (1968, obr. 63: 1, 3, 4), překrývá oba žlábků, zabíhá pod „zadní plentu“ a souvrství, které mírně zabíhá do bloku hradby. Celá situace, tzn. destrukce hradby se zadní plentou (?) je překryta souvislou vrstvou. Tak zvaná „splachová vrstva před branou“ je mocná cca 1 m (1968, 54, obr. 32) a není jasné, zda čelní kamenná plenta je zapuštěna do ní nebo jestli splachová vrstva

Objekt sonda	Vrstva	Vnější areál	Střed. areál	Vnitř. areál	Litoměřický okruh	Bílinský okruh	Zabruš. okruh	Žatecký okruh- typ	Vlastis. typ	8.-9. stol.	?	Obr. č.
H 53	výplň	+			+		+	IIAb (Žatec D1)			+	46-48
D/53	výplň	+			+		+					46, 47
A/53	výplň									+		46
I/53	příkop	+	+							+		46
II/53	+	+									+	47
C/53	výplň							II A a 3 (Žatec E)			+	47
II/54	val	+							+		+	48
C/54	výplň	+			+	+	+	IIAb (Žatec D1)	+		+	49
A/55	výplň	+			+		+	IIAb (Žatec D1)				51
I/53	příkop	+	+						+	+	+	51,52
H/57	výplň							II A a 3 (Žatec E)	+		+	54,55
III/57	brána			+				IIAb (Žatec D1)	+		+	55,56
III/57	nadloží			+					+		+	56
H/57	výplň			+			+					57
Ic/57	nadloží			+				IIAb (Žatec D1)		+		57
III/57	brána			+				IIAb (Žatec D1)		+	+	57
s.I/58	pod sutí			+			+					62
s.I/58	dno			+	+					+		62
I/58	výplň			+								62
Ic/58	dno			+							+	64
A/59	výplň	+			+	+	+	IIAb (Žatec D1)				64, 70
F/59	výplň	+			+				+		+	64, 66, 69
III/58	nadloží			+				IIAb, IICb (Žatec D1)	+			63
Ib/58	ornice			+						+		63
Ic/58	nadloží			+				+				63
Ih/59	dno	+						IIAb (Žatec D1)				66
Ie/59	kj.j výplň	+							+			66
E/59	výplň	+			+							67
I/59	jamka	+									+	67
kj. 93	výplň	+					+					68
IIa/59	dno	+					+					68
kj./48	výplň	+			+							70
Ih/59		+								+		70
Ie/59		+							+			70
Ic/59		+								+		70
F/60	výplň	+							+		+	71, 72
A/60	výplň	+						IICb (Žatec D1) II A a 3 (Žatec E)				71, 74
N/60	výplň	+			+	+		IICca, IICb (Žatec D1)				71, 75, 80
s.I/60	pod destr. valu	+						II A a 3 (Žatec E) dvě nádoby			+	72, 73
IcI/60	val	+						IIAb (Žatec D1)	+		+	73, 75, 76-78
IcI/60	splach									+		77
B/60	výplň	+				+			+			79
M/60	výplň	+				+		IIAb (Žatec D1)	+			79
D/60	výplň	+				+				+	+	80
S/60	výplň	+			+						+	81
T/60	výplň	+						IIAb (Žatec D1)				81
IcI/60	stavba	+						IIAb (Žatec D1)				81
O/60	výplň	+			+							81
Ia/60	dno	+								+		82
IcI/60	stavba	+			+							82
II/60										+		82
I/60	Pod val	+			+		+					82

Tab. V (předchozí strana): Tabulka vyobrazených keramických zlomků z Vlastislavi - *Váňa 1968*.

Vyvětlivky

Objekt/sonda: číslování dle publikace

Vrstva: označení nálezového kontextu

Vnější/Střední/Vnitřní areál: členění hradiště autora výzkumu

Litoměřický/Bílinský/Zabrušanský/Žatecký výrobní okruh (souhrnně *Bubeník-Meduna 1994, 183-192*). Žatecký výrobní okruh jsou horizonty Žatec D1 a E.

Vlastislavský výrobní okruh: pracovní název pro keramiku zdobenou hlubokými rýhami a jednoduchými nepravidelnými vlnicemi (výzdobné prvky se mohou i prolínat)

8./9.stol.: keramika staro- až středohradištní (příměs v mladších kontextech nebo nerozeznané a pomíchané kontexty starší)

Obr. č.: číslo obrázku v publikaci *Váňa 1968*

k plentě přiléhá. Zde je základní rozpor v popisu i publikované dokumentaci výzkumu. Podle slovního popisu situace zjištěné v sondě III/58 „čelo hradby nebylo možno vzhledem k poloze pod veřejnou cestou zjistit“ a „čelo více dopředu vysunutého jižního bloku zjištěno nebylo“ (1968, 54 a 55). Naproti tomu na profilu na obr. 32 je zobrazen řez celým jižním valem (!) včetně mohutných vrstev před čelní kamennou plentou. Ale ten zřejmě celý prokopán nebyl. Severní val (sonda III/57) byl dokopán v roce 1958 tak, že západní konce sond III/57 a III/58 byly propojeny sondou IIIb/58. Prostor mezi oběma valy, tedy brána, byl vyplněn vypálenou hlínou promíšenou až k podloží ohořelými lícovanými kameny pocházejícími pravděpodobně (!) z destrukce čela severní hradby (dle popisu *Váňa 1968, 54*). To znamená, že výzkumem nebyla odkryta čelní plenta *in situ* ani u jednoho valu a ani destrukce z ní a publikovaný jižní profil sondy III/58 je sporný. Podle fotografií lze soudit, že prostor brány byl vyplněn vrstvou se silným podílem kamene a jsou zřejmé suťové kužely u průčelí valů tvořících průchod (1968, obr. 33: 4). Na fotografii 2 na obr. 37 je zobrazena severní stěna sondy IIIb/58 (ta spojila západní konce sond III/57 a III/58 a odkryla další dvojici sloupových jam) a je zřejmá kamenná destrukce, která ale nemá charakter čelní plenty, byť destruované, protože nemá základ. V této souvislosti je na místě připomenout řezy vnějším a vnitřním opevněním, kde byly plenty odkryty (1968, obr. 13 a 16) a které byly založeny přímo na podloží (1968, obr. 8 a 18). Keramika na fotografiích pochází ze „splachových vrstev před branou“, pak tyto vrstvy kopírující skalnaté podloží byly mocné cca 0,2 m (odhadnuto podle kúlové jamky o průměru 0,3 m).

Podle popisu byly na zadní stěně valového tělesa otisky dřevěné konstrukce podpírající val zevnitř a stratigraficky mladší zadní kamenná plenta by znamenala druhou fázi konstrukce hradby. Z obou splachových vrstev, tj. nad i pod hradbou, byly vyobrazeny shodné typy keramiky. Z vrstvy nad branou to jsou dva typičtí představitelé libočanského typu A – Žatec D1, varianty IIA b a IIC b, nezařazený střep a láhev pracovní řazená k Vlastislavského typu (1968,

obr. 63: 1 a 4; obr. 56: 2). Ze „splachů“ pod bránou (viz předcházející odstavec) jsou vyobrazeny čtyři nádoby ve zlomcích varianty IIA b a láhev Vlastislavského typu se zatím nezařazeným hrncem (1968, obr. 55: 1, 3; obr. 57: 5, 8; obr. 56: 1, 3). Není rozdílů ve vyobrazené keramice a ani verbální popis nálezů nenaznačuje rozdíl.

14.9. Rubín u Podbořan

Bazaltová kupa vrchu Rubín je nejvýchodnějším výběžkem Doupovských hor a přes kopec prochází hranice katastrů obcí Dolánek a Pšova, což způsobuje potíže při lokalizaci některých starších nálezů. Hradišti věnovali značnou pozornost od 60. let 19. století místní sedláci, kteří odtěžovali vrstvy, vybírali z nich kosti a vozili je do podbořanského cukrovaru na výrobu spódiu užívaného k rafinaci cukru. Údajně jich mělo být odvezeno jen během dvou let na 100 q a vytěžená hlína byla rozvážena na pole na obou katastrech. Na Z, S a JV straně kupy byly v provozu kamenolomy, které narušily vrcholové plató. Archeologické nálezy shromažďoval a částečně publikoval MUDr. Anton Tischer v 60. a 70. letech 19. století a od 80. let Franz Steiner, který si v letech 1892-1923 vedl deníky a předměty soustředil do své soukromé sbírky. V ní se nacházela kolekce avarsko-slovanských nákončí, ostruhy s háčky a zlatá náušnice s trojbokým hrozníčkem. Obsáhle se tématu Rubína věnoval J. Bubeník (*Bubeník 1988a*, 179-184), předměty obsažené ve sbírce bývalého muzea v Podbořanech sepsal M. Dobeš (*Dobeš 1992*, 1-48) a další nálezy ve sbírkách muzea v Chomutově jsou obsaženy v soupise sbírky vypracovaném E. Černou a L. Ondráčkovou (nepublikovaný rukopis).

Starší nálezy keramiky je směs zlomků s variantami kazetovitého motivu staro- až středohradištního období, až po několik málo zlomků odpovídajících profilací a výzdobou žateckého horizontu D1 (*Bubeník 1988a*, vrch Rubín – Tab. XIV: 5; Tab. XVIII: 2; výzkum H. Preidela – Tab. XX: 3; západní svah – Tab. XXII: 7), horizontu Žatec E (*1988a*, vrch Rubín – Tab. XVI: 3, 5; staré lokalizovatelné sběry – Tab. XIX: 3; lom na SZ úpatí – Tab. XXII: 6) a z pozdní doby hradištní (*1988a*, vrch Rubín – Tab. XV: 5; XXII: 5). Mezi keramickými zlomky z výzkumu opevnění je pět zlomků keramiky odpovídající profilací a výzdobou horizontu Žatec D1 (*Bubeník 1995*, Obr. 7: 9, 13) z „nadloží a zbytků destrukcí opevnění na svahu a úpatí valu v sektorech I a J“ a z „destrukce opevnění na úpatí valu v sektorech O a P“ (*1995*, Obr. 8: 11-12, 14-15). Podle popisu terénní situace byly zlomky raně středověké keramiky nacházeny ve vrstvách překrývajících kamenité destrukce pravěkých fortifikací (*1995*, 133-136). Část z horních

vrstev je považována za skromné zbytky raně středověkého opevnění, možná i ve dvou fázích (1995, 136).

Výzkum při jižním úpatí bazaltové kupy v letech 1984-1991 odkryl zahloubené raně středověké objekty (Bubeník 1997, 56-106). Podle keramiky z výplní je autor statě rozdělil na starší I. horizont (středohradištní období) a mladší II. horizont (mladší středohradištní horizont (1997, 77-89). Objekty 1 a 5/84 zařazené do II. horizontu obsahovaly keramiku odpovídající žateckému horizontu D1 (Bubeník 1997, Abb. 25-28). Stejný časový horizont reprezentují i drobné zlomky keramiky z „destrukce opevnění na úpatí valu“ a ještě výrazněji z „nadloží a zbytků destrukcí opevnění na svahu a úpatí valu“ (viz výše). Znamenalo by to, že opevnění na Rubínu neexistovalo ve druhé třetině 10. století. Vzhledem k celkové terénní situaci a především k nálezové situaci na jižním svahu bazaltové kupy odkryté výzkumem V. Kruty (Bubeník 1995, 128) vyplývá, že v období 2. a 3. třetiny 10. století vrcholové plató opevněno nebylo a jeho osídlení lze charakterizovat jako výšinné neopevněné. Výsledky odkryvu jivýchodně od úpatí homole Rubínu v místě zachycené geofyzikální anomálie byly interpretovány jako opevnění. Tomu však schází příkop. Ohraničené pravoúhlé plochy se stopami propálení

Rubín byl shledán centrem pro střední Poohří pro staro až závěr středohradištního období (Bubeník 1988a, 116; 1988b, 55-56; Bubeník – Meduna 1994, 186; Bubeník – Pleinerová – Profantová 1998, 134-135), tzn. od 8. do počátku 10. století, a to především díky známému souboru kovových předmětů (Bubeník 1988a, Taf. IV. – VI.). Při jeho hodnocení se ale poněkud zapomíná na okolnosti jeho vzniku. Je proto potřeba znovu připomenout, že od 60. let 19. století docházelo k rozsáhlé těžbě kulturních vrstev. Nakopané humusovité archeologické vrstvy byly na radu libořického lékaře A. Tischera rozváženy na okolní pole jako hnojivo. Tato činnost byla zastavena, ale v letech 1912-1914 znovu obnovena. Zároveň byla bazaltová hornina těžena v kamenolomech a štěrkovnách po obvodu vrchu. Tyto těžební aktivity jsme schopni v terénu lokalizovat, nikoli však už odkopávání pravěkých a raně středověkých vrstev, které bylo lokalizováno na obecní pšovská pole na jižním svahu (Bubeník 1988a, 176). Závěr však odporuje dochované terénní situaci v podobě teras po opevnění (Bubeník 1995, Obr. 3), a ani v sondách při jeho úpatí nebyl zaznamenán umělý úbytek terénu už tím, že v něm zůstaly zachovány raně středověké zahloubené objekty (Bubeník 1997, Abb. 1). To vše pravděpodobně svědčí o tom, že „těžba“ archeologických vrstev probíhala plošně jinde, jelikož území bylo zemědělsky intenzivně

obděláváno a hloubení jam větších rozměrů a hloubky by bylo patrné dodnes. Nálezy slovansko-avarských součástí opasků pochází z polností východně od kupy (*Bubeník 1988a*, 180), kde se nachází pšovský katastr, ale i dolánecký, který zahrnuje vlastní vrcholové plató a kde byly kamenolomy. Popsaná intenzivní činnost zahrnující přesuny značného množství zeminy přispěla k získávání nálezů. Ty se dostávaly do Steinerovy sbírky v rozmezí téměř 40 (!) let, tzn. od 80. let 19. století do roku 1924, kdy vážně nemocný sběratel přizval k její revizi H. Preidela a v roce 1925 ji prodal muzeu v Chomutově. Archeologické poznání bylo umožněno díky výjimečně rozsáhlým zemním pracem, které na jiných lokalitách neprobíhaly. Nové ilegální nálezy raně středověkých kovových předmětů pochází pravděpodobně taktéž z tzv. jižního předpolí (*Profantová – Stolz 2006*, 165-180). Jejich vysoký počet (18 ks) ale nemusí souviset s významem lokality, ale s její obecnou známostí a tudíž i se zájmem ilegálních hledačů.

Díky leteckému snímkování se podařilo zaznamenat na terasách Ohře od Nechranické přehrady až po Louny několik zaniklých příkopů fortifikací. Při sběrech byla na lokalitách nacházena keramika pravěká i raně středověká, např. jižně od Stekníku, okr. Louny (ústní sdělení Z. Smrže). Publikován byl malý ostroh u Kličína přepažený podle půdních příznaků příkopem, a odkud byl sběry získán soubor pravěké a raně středověké keramiky od středohradištního období (*Bubeník 1992*, 124-128).

Je zřejmé situování dosud v terénu patrných a známých pravěkých hradišť, jejichž fortifikace byly využity a upraveny ve středohradištním období, na svahy nebo vrcholy kopců na okrajích sídlení ekumeny. Pro nevhodný terén na nich neprobíhala zemědělská či jiná činnost, která by zbytky fortifikací zničila. Pravěká hradiště se nacházela na terasách Ohře (např. *Žatec – Čech 1994*, 72), které jsou po staletí a tisíciletí zemědělsky obdělávány, což přispělo k jejich zániku, pokud fortifikace nezanikly působením eroze a času. Využití pravěkých opevnění situovaných na oherské terasy je doloženo na Hradci u Kadaně a v Levousích. Proto jsou legitimní pochybnosti, jestli byl Rubín centrem středního Poohří; záměrně se vyhýbám termínům jako Lucko, kmenové knížectví, teritoriální útvar, teritorializující se knížectví, útvar rozkládající se rodové společnosti apod.; a jestli není výjimečnost nálezů zdánlivá, daná rozsáhlou specifickou terénní činností a přítomností amatérských badatelů a sběratelů. Na druhou stranu je poloha Rubína na okraji regionu podobná poloze Tismic nebo Šárky, tzn. na okraji sídelní ekumeny.

Z výzkumů na upatí jižního svahu bazaltové kupy Rubína vyplynulo, že zkoumané raně středověké osídlení má dvě fáze: starohradištní a pozdně středohradištní (*Bubeník 1997*, 77-89).

Nicméně mezi známými nálezy keramiky chybí materiál odpovídající středohradištní keramice, tzn. v absolutním datování z 9. století, a která je známa z početných sídlištních situací v Žatci včetně výplně hrotitého příkopu. Tomu odpovídá absence kovových předmětů daného období (*Profantová – Stolz 2006*, 175). Středohradištní osídlení tvoří první fázi vývoje žatecké aglomerace (*Čech 2006; 2008a*, 44-45). Pro Rubín jako centrum regionu ve středohradištním období chybí archeologické doklady a keramika II. horizontu na Rubínu (*Bubeník 1997*, 87-89) odpovídá žateckému horizontu D1 z počátku mladohradištního období, tzn. z 2. a 3. třetiny 10. století.

14.10. Pravěká hradiště v Poohří a Podkrušnohoří s doklady středohradištního osídlení.

V kapitole je předložen popis hradišť a výšinných lokalit považovaných za staro či středohradištní (Obr. 40) uvádím ve stručné podobě se základními charakteristikami. V citované literatuře lze dohledat detaily, případně odkazy na prameny starší. Ve velké většině byly výzkumy a nálezy zveřejněny v dostupných tiscích, v menším měřítku to byla periodika méně obvyklá (Třeskonice – Výrov), některé lokality publikovány nebyly a čerpat lze z nálezových zpráv (Most – Hněvín, Hřivice – Okrouhlík). Z těchto lokalit byly použity materiály pro potřeby diplomové práce (*Čech 2006*) díky svolení autorů.

Výzkum J. Bubeníka odkryl v roce 1974 na terénním stupni na JZ straně vrcholu kopce Hněvín pozůstatek opevnění z halštatu. V horních částech valového tělesa s kamennou konstrukcí a dřevěnými konstrukčními prvky byly nalezeny keramické zlomky starší a střední doby hradištní a kúlové jamky vytvářející řadu při vnitřní patě valu překryty vrstvou se středohradištní keramikou - vše bylo překryto zásypem s pozdněhradištní keramikou obdobnou nejstarším nálezům z Mostu. Publikovány jsou nálezy ze sběrů z let 1956 a 1970 (*Bubeník 1972*, 668-671). Nálezová zpráva č.j. 1024/89 obsahuje vedle podrobné terénní dokumentace a zaměření celého objektu také kresby nálezů. Podle nich lze sekundární využití halštatského opevnění datovat do 9. století (*Bubeník 1972*, 668-671; *1989*, NZ Most 1024/89; *Smrž 1992*, 91, Abb. 2, 3, 6; *1995*, 50-54, 71).

Zjišťovací výzkum východního valu a sběr na ploše hradiště Výrov, k. ú. Třeskonice, okr. Louny, provedl P. Holodňák ze žateckého muzea v roce 1983. Raně středověká keramika byla nalezena ve splachové vrstvě překrývající destrukci valu a odpovídá horizontu Žatec A, tzn. 8. století (*Holodňák 1985*, 53-60).

Na vrchu Černovice u Chomutova, který má vrchol v podobě plató o rozloze 6 ha se výzkum Z. Smrže v roce 1976 dotkl valu a neporušené plochy v JZ části vrcholové plošiny. Nálezy hradištní keramiky pocházejí (společně s pravěkými nálezy) pouze ze žlutohnědého půdního typu – zahloubené objekty nebyly zjištěny. Val byl sestaven z bloků křemence pokrytými štěrkem a hluboko v jeho tělese byly nacházeny zlomky hradištní keramiky společně s recentními nálezy (např. nábojnice). Získanou keramiku lze klást do 8. až 1. pol. 9. stol. Vzhledem k nálezovým okolnostem lze černovický vrch považovat za výšinnou polohu s nespécifikovanými aktivitami v uvedeném období (*Smrž 1992, 92-93, 97; 1995, 41, 43, 46-48, 59, 71*).

V roce 1969 provedl J. Bubeník povrchový průzkum výrazné ostrožny jihovýchodně od obce Hřivice, okr. Louny, s místním názvem „Okrouhlík“, kóta 440,2 m. Ve vzrostlém listnatém lese objevil lehce zalomený val o délce cca 100 m, který je 10 m široký, a příkop o stejné šířce. Svahy pravoúhlé ostrožny prudce spadají dolů a hradiště o rozloze cca 0,7 ha má převýšení nad obcí Hřivice 170 m. Autor průzkumu zařadil objekt do raného středověku. V roce 1991 provedl rekognoskaci objektu P. Meduna a nechal jej zaměřit geodety tehdejší Expozitivity ArÚ Most. Provedl povrchové sběry a mikrosondáž na malém spočinku na špici ostrožny na západní hraně hradiště. Přestože je objekt pokryt lesem, podařilo se mu získat z povrchu 13 sáčků keramiky. Podle NZ P. Meduny lze počátky raně středověkého osídlení na ostrohu klást do časně slovanského období, výrazné nálezy pocházejí z 9. století (keramika s výzdobou kazetovitého motivu). Další keramika odpovídá tvarem a výzdobou horizontu Žatec E. Z uvedeného vyplývá, že není možné stanovit stáří opevnění (*Bubeník 1974, NZ Most 491/74; Meduna 1991, NZ Most 1157/91*).

Kličín u Žatce je vyvýšená dominantní poloha nad soutokem Doláneckého potoka a potoka Lésky (*Bubeník - Rathouský 1992, 124-128*). Byla zjištěna a opakovaně povrchově sbírána v letech 1974, 1982, 1985 a mezi lety 1986-89. Plocha byla sondována pedologickým vrtákem a byl zjištěn přibližně 30-40 cm pokryv půdního typu se štěrkem a do štěrkopískového podloží zahloubené objekty. Sběrem získané zlomky keramiky pocházejí z časně slovanského období, ze středohradištního období, část z nich odpovídá horizontu Žatec B (9. stol.), část horizontu Žatec D1 (2. pol. 10. stol.), některé horizontu Žatec E (1. pol. 11. stol.) a poslední skupinu tvoří keramika pozdního raného středověku (12. stol.).

Nález keramiky staro a středohradištního charakteru z Vlastislavi (*Váňa 1968*, Obr. 46: 7-9) nelze ztotožnit s žádnou z tamních zkoumaných fortifikací a vzhledem k charakteru naleziště lze hovořit o výšinném neopevněném sídlišti.

15. Severozápadní Čechy ve středohradištním období a na počátku mladohradištního

Závěry o raně středověkých dějinách dotčené oblasti a českých dějin vůbec vychází z komparace poznatků o raně středověkých hradech. Tyto půdorysně rozsáhlé objekty o rozloze od jednotlivých hektarů po desítky a se stovkami metrů dlouhými fortifikacemi ze dřeva, hlíny a kamene bez použití malty vnímáme natolik jako fenomén doby, že byla podle nich z archeologického úhlu pohledu pojmenována epocha trvající pět století. Latinsky psané prameny 11. a 12. století nazývají územně-správní jednotky „*provincia*“ nebo „*comitatus*“, ale archeologická a historická literatura užívá termín „hradský obvod“, a podle hradů co by hospodářských, vojenských, politických a duchovních center se správní systém nazývá „hradská soustava“ (*Bubeník 1988a*, 112-115; *Žemlička 1997*, 157, 161, 177-183; *Klápště 2005*, 235).

Archeologie tyto objekty zkoumá, poznatky z výzkumů porovnává, a dá se říci, že s vděkem bere to, „co je k dispozici“. Při posouzení velikosti hradů v Poohří a Podkrušnohoří a do jejich vrstevnicových plánů vnesených ploch archeologických výzkumů v jednotném měřítku (Obr. 38), jsou na první pohled patrné disproporce mezi nimi snad ve všech ohledech. Nejvíce podobny, co do topografické polohy, rozlohy a členění, jsou Hradec u Kadaně a Žatec, vzdálené do sebe pouhých cca 16 km. Oba leží na pravém, tj. jižním břehu Ohře, zaujímají výrazný terénní útvar nad řekou, obě polohy byly opevněny již v pravěku – Hradec v halštatu, Žatec v mladší době bronzové a halštatu. Hradec se skládá ze tří opevněných komponent, u Žatce bylo tzv. jižní neopevněné předhradí odděleno od vyvýšených říčních teras přirozenou terénní depresí. Ostatní hrady jsou umístěny na velmi různorodých terénních útvarech.

Na počátky, dobu trvání a konec hradů jako opevněných center se usuzuje z nepatrných terénních odkryvů postihujících jen zlomek ploch a délek opevnění. Např. Levousy mají výměru 12 ha, to je 120 000 m², sondy měly rozlohu 82 m², takže bylo prozkoumáno 0,068% plochy. Rozloha Drahuše činí 6,75 ha, tj. 67 500 m², sondy měly plochu 64 m², což znamená, že bylo prozkoumáno 0,095% plochy. Na druhou stranu výzkum opevnění odkryl jednotnou konstrukci a

jednu fázi hradeb, což jsou důležitá zjištění. O zástavbě a osídlení uvnitř opevněných ploch nevíme téměř nic.

Protipól tvoří dvojice hradů Bílina a Vlastislav. Oba byly zkoumány dlouhodobě a v poměru k ostatním rozsáhle. Informace o nich a jejich ověřitelnost limituje na svou dobu obvyklý způsob publikace, který nepracoval příliš s keramikou po nálezových celcích, ale omezoval se na výběry několika málo zlomků z tisíců nalezených.

Další kapitolou jsou výzkumy, které nebyly publikované vůbec, nebo na úrovni své doby (Drahůš - J. Maschat 1890, N. Woldřich 1891; Rubín – H. Preidel 1934; Dřevíč – A. Knor 1950; Hradec – I. Pleinerová 1953, D. Koutecký 1972, Z. Smrž 1973). Nebo k nim byly publikovány základní informace bez terénní dokumentace či celkových plánů výzkumů (Zabrušany – Z. Váňa 1950-1951).

Z této tak rozdílné pramenné a informační základny vycházejí dva názory na datování raně středověkých hradů na sledovaném území a z toho i dvě historické „koncepte“.

15.1. „Lučanská“ koncepce

Koncepti „založil“ Z. Váňa v polovině 50. let 20. století (*Váňa 1954*, 491-495, 497-498), kdy ztotožnil po první sezóně terénního odkryvu hrad Vlastislav nedaleko Lovosic s Vlastislaví z první části Kosmovi kroniky. O původu Vitislava fuldských análů v severozápadních Čechách uvažoval V. Novotný a po něm řada historiků (souhrnně *Žemlička 1989*, 705-706, pozn. 36, 38). Po dalších člancích (*Váňa 1955*, 363-374; *1956*, 53-58, 68-69; *1957*, 345-346, 353-356) se ozvala kritika z řad historické obce, která poukazovala na spíše literární hodnotu a charakter části o lucké válce, než její užívání jako historického pramene (souhrnně *Váňa 1968*, pozn. 2.). Proto se autor rozhodl publikovat výzkum vcelku a posuzovat jeho výsledky nezávislým použitím archeologické metody (*1968*, 6). Tím rozuměl hodnocení hradiště jako neznámého objektu. V závěrečné diskusi obhajoval historické jádro prvních dvou knih Kosmovy kroniky, které měly mezi smyšlenými postavami a ději obsahovat „reminiscenci na dobu sjednocovacího procesu českých kmenů“. Po obsáhlé diskusi (*1968*, 178-184) došel autor k závěru: mezikmenové boje a s nimi související hrad Vlastislav náleží do závěru 9. a počátku 10. století, pověst zůstává pověstí, ale mezi řádky „substituuje“ historie, „archeologický výzkum datoval hradiště do období mezi polovinou 9. až počátkem 10. století“. Jiné argumenty k dataci hradiště a keramiky z něj pocházející nebyly uvedeny. Objektivně řečeno by i při současném výzkumu mohly

k absolutnímu datování keramiky napomoci pouze fyzikální metody, tj. datace pomocí izotopu C14, případně nález dřeva prokazatelně spojeného s funkcí objektu co by opevněného sídla a vhodného pro dendrochronologické datování.

Datováním keramiky z Vlastislavi byl dán základ k datování nálezů keramiky z výzkumů dalších hradů, které potvrzovaly rozsah luckého území a vedly k úvahám o východní hranici kmene Lučanů. V rozložení hradů v Poohří; Dřevíč, Levousy, Vlastislav; byla spatřována jejich hraniční funkce. Pět luckých provincií podle Kosmy; Gutna, Uzka, Brocnicca, Silvana a Lúka; bylo lokalizováno do středního Poohří až po severní Plzeňsko a Rakovnicko (*Váňa 1973*, 271-288).

Na bádání Z. Váni navázal ve svém zásadním díle J. Bubeník. I on spatřoval v geograficky výrazně členěném regionu středního Poohří se sídelními komorami na Chomutovce, Liboci s Blšankou, v horním úseku střední Ohře a na rozhraní středního a dolního toku řeky území historicko-spoločenského útvaru kmene Lučanů (*Bubeník 1988a*, 112). V souladu s tezemi M. Zápotockého (*Zápotocký 1965*, 281) a Z. Váni (*Váňa 1968*, 172-173) pokládal dolní Poohří za prostor lucké expanze (*Bubeník 1988a*, 113). Zotožnění sídelních komor, definovaných podle geografického hlediska a podle rozložení raně středověkých archeologických nálezů, s kraji podle Kosmy pak považoval za „historickou realitu se starými kořeny“ (*1988a*, 115). V tomto sídelně-geografickém rámci měl existovat útvar rozkládající se rodové společnosti. Podle tehdejších poznatků, jak sám upozorňoval, kladl počátky hradů Vlastislav, Levousy, Dřevíč u Kozojed a Hradec u Kadaně do závěrečné fáze samostatné existence kmene Lučanů. Drahůš měla spadat do jakési přechodné fáze, po níž osídlení přetrvává na Vlastislavi, Levousích a na Drahúši. Dřevíč a Hradec měly přetrvávat jako raně středověké hrady nadále, a centrem středního Poohří a celé pozdější provincie se stal Žatec (*1988a*, 116). To vše bylo založeno na datování keramiky variant IIA a 2, IIA b, IIC a IIC b s počátky ve střední době hradištní s četnými odkazy na analogie z Vlastislavi včetně jejich pravděpodobného datování (*1988a*, Obr. 6 a 7, 45-56). Archeologie tak měla přispět z poznání existence územního útvaru Lučanů a k jeho vnitřnímu členění (*1988a*, 117).

Stručně nastíněná „lučanská“ koncepce rezonovala v dalších publikačních výstupech J. Bubeníka (*1988b*, 52; 1998, *Bubeník – Pleinerová – Profantová 1998*, 135; *Bubeník – Meduna 1994*, 186-188). Došlo ale k posunu v datování keramické skupiny I A a 3 (libočanský typ varianta B) plně do mladohradištního období (*Bubeník 1995*, 139).

Archeologické datování Vlastislavi co by raně středověkého hradu do závěru 9. stol. našlo odezvu v historickém bádání o *duces boemanorum* a opanování severozápadních Čech Boleslavem I. (*Žemlička 1989*, 707). Datování dalších raně středověkých hradů v Poohří do závěru 9. a do počátku 10. stol. vedlo k hypotéze o původu Vítislava z luckého území (*Sláma 1992*, 17) s poznámkou o zajímavosti shody archeologického bádání s písemnými údaji Kosmovými (*1992*, pozn. 25).

Pohlédneme-li zpětně od autora k autoru a od citace k citaci, dospějeme k větě „místo nabývá zvláštního významu tím, že podle Kosmovy zprávy bude nutno datovat vznik i zánik hradiště (Vlastislav) do 9. stol.“ v článku „Slovanské hradiště ve Vlastislavi v Čechách“ v *Archeologických rozhledech 1954*, strana 491.

D. Třeštík souhrnně odmítnul koncepci kmenového uspořádání obyvatelstva Čech v raném středověku (*Třeštík 1997*, 54-73) a zacházení historiků a archeologů s „kmeny“ (*1997*, 58-59), zejména Váňovo s Kosmovým vyprávěním o lucké válce a jeho užitím pro archeologické datování Vlastislavi (*Třeštík 1997*, 68-69). „Historické“ jádro pověsti o boji Lučanů a Čechů bylo spatřováno ve zmínce o Lučanech, posléze Žatčanech, a že Žatec původně nebyl centrem kraje z formulace „dávno před založením Žatce“ (Kosmas I, 10, ed. *Bretholz* s. 23). Zpracování nálezů keramiky obvykle považovaných za středohradištní, a sídlištních situací, z nichž byly vyzvednuty, ukázalo (*Čech 2006*), že Žatec existoval jako raně středověká aglomerace s hradem opevněným příkopem a hradbou opatřenou čelní kamennou plentou v 9. století. V datování keramiky se však opírám o „tradiční“ chronologicko-typologické schéma, k němuž schází absolutní data získaná přírodovědeckými metodami (C14, dendrochronologie). Archeologická zjištění naznačují diskontinuitu mezi středohradištním a mladohradištním obdobím, tedy mezi 1. a 2. fází vývoje aglomerace. Z obsahu kapitoly X. první knihy kroniky, kde Kosmas jasně odděluje, co bylo před založením Žatce, vyplývá, že kronikář znal Žatec až jako přemyslovské založení a o tom, že by vznikl na místě starší aglomerace, nic nevěděl. Název krajiny mohl být odvozen od jejího stepního charakteru (viz kapitola 22.12).

15.2. „Boleslavská“ koncepce

Intezivní záchranné a předstihové archeologické výzkumy v Žatci devadesátých let přinesly mnoho poznatků a nálezů keramiky. Ta byla převážně laboratorně zpracována, ale v důsledku mého tehdejšího působení na Ústavu archeologické památkové péče Severozápadních Čech

v Mostě, což obnášelo další terénní výzkumy mimo Žatec, už nebyly síly a čas je zhodnotit. Podařilo se zpracovat jen drobné výzkumy z Žatce-Podměstí (Čech 1999a, 137-150). Další dva výstupy (Čech 1999b, 2000) byly souhrnného rázu spíše na základě zkušeností z terénní činnosti, než podle celistvějšího zpracování materiálu, a při datování jsem vycházel z relativní a absolutní chronologie J. Bubeníka (Bubeník – Uhlíková 1977, Obr. 3-5). Terénní činnost přinášela empirické zkušenosti v podobě zjištění, že zlomky z výrazně členěných nádob II A a 3 Bubeníkovy varianty B libočanského typu a skupiny I B (Žatec E) se nachází vždy nad kontexty s keramikou varianty A libočanského typu a příbuzných skupin (souhrně Žatec D), u nichž J. Bubeník předpokládal částečný časový souběh (Bubeník 1988a, 49, 52, 56). Výplň příkopu malého opevněného sídla poskytla relativní chronologii keramiky datované do 10. století na základě čehož byla rozdělena na starší a mladší stupeň (Čech 2001, 292-303).

Výzkumy z let 1998 a 2000 poskytly i nálezy mincí - denárů (nepublikováno). Byly to tři denáry Břetislava I. velkého střížku (ražby 1034-1050) nalezené v roce 1998 ve vzdálenostech cca 0,5-0,7 m od sebe v jedné vrstvě. V roce následujícím to byl sloupec slepených šesti denárů z královské vlády Vratislava II. (1085/6 – 1092) zabalených původně do jemného plátna (konzervováno oxidy mědi), a v roce 2000 v jedné vrstvě ležící tři denáry z druhé vlády Vladislava I. (1120-1125), z nichž dva byly slepeny k sobě a od třetího ležely cca 0,6 m. V prvních dvou případech byla ve vrstvách s denáry keramika horizontu Žatec E, ve třetím keramika označená později za horizont Žatec F (Čech 2008b, Taf. 3: 25-67). To přineslo poznatky o produkci keramiky Žatec E (u J. Bubeníka varianta B libočanského typu) v 11. století a zřejmě s nevelkým přesahem do 12. století. Začátek produkce keramiky horizontu Žatec E byl podle pozice jámy s keramikou uvedeného horizontu ve výplni pod pohřebišťem u kostela neznámého patrocinia (Čech 1999a, 355, Obr. 6; Čech – Chlůstková 2010, 276-279) datován k přelomu 10. a 11. století. Dalším důležitým zjištěním byl společný výskyt keramiky okruhů Hradec-Rubín a Drahůš (Bubeník – Meduna 1994, Abb. 2: H, I, J a K, L, M) v souborech keramiky získaných z raně středověkých vrstev tvořících výplně zahloubených objektů v žatecké aglomeraci (Čech 1999a, Obr. 2-6), a s nimi také ojedinělý výskyt zlomku z výrazně dvojkónické nádoby (1999a, Obr. 3: 5). Proto byl závěr keramiky varianty A libočanského typu (dnes Žatec D1 a D2) posunut na přelom 10. a 11. století a do stejného období spadal počátek libočanského typu varianty B (Žatec E). Výskyt zlomků z nádob stejné profilace a výzdoby ve zveřejněném

výběru nálezů ze sídlištních objektů z Drahúše a z jádra hradby (*Bubeník 1988a*, Tab. XLIV: 3-4, Tab. XLIX: 7) vedl k názoru na mladší datování tamního hradu (*Čech 1999a*, 358).

Pod dojmem „možností“ archeologie „rekonstruovat“ historii podle nových poznatků získaných výzkumem v Žatci vznikl nový náhled na historii raného středověku v severozápadních Čechách (*Čech 2000a*, 155-173). Uvozovky zlehčují, až mírně ironizují význam užitých slov. Nejprve byl uveřejněn příspěvek, v jehož úvodních řádcích bylo předznamenáno, že se jedná o „určité zastavení a uspořádání informací“ a pokus o „nové datování hradů raného středověku na Ohři, dolním Labi a Bílině“ (*Čech 2000b*, 421). Součástí byl stručný soupis raně středověkých výšinných sídlišť, pravěkých hradišť s raně středověkými nálezy a samotných raně středověkých hradů na sledovaném území (*2000b*, 421-427), jelikož všechny lokality byly podrobně popsány, pročež za ně byly uvedeny soupisy literatury.

Do 8. stol. byl datován a jako raně středověký hrad klasifikován Rubín, výšinné lokality s doklady pravěkého osídlení Černovice a Úhošť, a pravěká hradiště Hněvín a Výrov, kde terénní výzkumy poskytly informace, že jejich fortifikace byly upraveny a užívány ve starohradištním období. Výjimečnost Rubína byla v souladu se starším bádáním spatřována spíše díky souboru slovansko-avarských nákončí, ostruh s háčky a dalším kovovým nálezům shromažďovaných od druhé poloviny 19. století (*Bubeník 1988a*, 179-182, Tab. IV-IX; *Profantová – Stolz – Videman 2012*, 29-36), než pro archeologicky zjištěné starohradištní opevnění, neboť výzkumem získané poznatky doložily pravěkou fortifikaci využitou ve starohradištním období (*Bubeník 1995*, 149). Do 9. století byl kladen hrad v Zabuřanech (*Russó 1994a*, 34-81) a byly vysloveny výhrady k zařazení Vlastislavi a Drahúše do stejného věku (*Čech 2000a*, 429).

Podrobněji se snahou o zasazení do historického kontextu byly rozpracovány teze o mladším datování některých hradů ve středním a dolním Poohří (*Čech 2000b*, 155-173). Inspirace v interpretaci umístění raně středověkých hradů byla nalezena u J. Slámy (*Sláma 1988*, Obr. 27, 75-76). Při pohledu na mapu (Obr. 39) je zřejmé jejich pravidelné rozmístění podél toku Ohře a to, že se nachází či nacházely na jejím pravém, tedy jižním břehu. Místo pro stavbu hradu, u každého jiná topografická poloha, bylo vysvětleno úmyslem přibližně stejných rozestupů mezi nimi. Dalším společným znakem sledovaných hradů se zdálo být jejich umístění nad brody a cestami. Za doklad přechodu řeky u Hradce byl považován pozdně románský kostel v Želině nedaleko proti proudu a archeologickým výzkumem prokázané osídlení v údolí na břehu řeky. Pod Žatcem byly brody dva - brod Mnichů doložený písemnými prameny u Staňkovic před rokem

1253 (Tomas 1967, 39), další je dochován v podobě úvozů v březích řeky pod žateckým hradem. Úvozy cest vedoucích do řeky jsou dochovány také pod hradem v Levousích. Brody u Drahuše nejsou doloženy písemnými prameny ani relikty v terénu, ale svazky cest vedoucích od Prahy a jejich dělením na několik větví v prostoru Drahuše (Meduna 1993, 108-116).

Vzájemně byly srovnávány archeologické výzkumy bez ohledu na jejich značnou různorodost co do plochy a publikace nálezů z nich. Za společný rys byla považována jedna stavební fáze opevnění zkoumaných na Drahuši, Levousích a Vlastislavi. Za specifickou byla označena hradba na Hradci u Kadaně, kde na vrcholku destrukce hlaštatské fortifikace byla v raném středověku umístěna zeď z nasucho kladených kamenů dodnes na povrchu dobře patrná. Také na levouském hradišti byla hradba založena na opevnění pravěkému, a sice z mladší doby bronzové (Zápotocký 1989, 517). Jedna stavební fáze fortifikací byla srovnávána s Bílinou, kde došlo podle autora výzkumu k podepření dodatečnými rošty a komorami (Váňa 1967, 451-471). A také s Budčí, kde byla mladší hradba akropole postavena na destrukci hradby starší, přičemž čelo mladší fortifikace ustoupilo dozadu (Bartošková 2010, 95-102). Obvodové opevnění, vnitřní val na Vlastislavi s jednou stavební fází a keramika ze sídlištních objektů uvnitř hradu; pod destrukcemi fortifikací a z výplní příkopů; byla datována do druhé poloviny 10. století. Archeologické nálezy měly přesvědčivě dokládat pozdější existenci Vlastislavi, a to na základě datování keramiky ze Žatce.

Typologicky si podobné keramické nálezy, topografická poloha s výraznou vazbou na tok Ohře a jedna stavební fáze opevnění či využití pravěké fortifikace. V tom všem byl spatřován jednotný plán k opanování celého Poohří, k čemuž měla být na jižním břehu řeky vybudována soustava čtyř hradů v pravidelných rozestupech. V koncepci nebylo místo kvůli absenci bližších informací pro raně středověký příkop na spočinku při úpatí vrchu Klapý.

Hrad v Zabušanech zanikl v průběhu druhé poloviny 10. století a bezprostředně na jeho zánik mělo navázat založení Bíliny (Russó 1994a, 76). Spojením Bíliny a Vlastislavi přes Středohoří vznikla cesta do Poohří. Jak ale poněkud překvapivě ukázal v roce 2001 výzkum vnějšího opevnění nad silnicí Zabušany – Všechlapy v roce 2001, byla fortifikace významně zvýšena a na vnitřní straně opatřena plentou z nasucho kladeného kamene v závěru 11. nebo na počátku 12. stol. (Lutovský 2003, 553-571).

Otázka kdy a kdo byl iniciátorem stavby celé linie hradů v Poohří, byla zodpovězena na základě pohledu historiků a archeologů na události okolo poloviny 10. století podle písemných

pramenů. Založení raně středověkých hradů v Poohří bylo připsáno Boleslavu I. v průběhu let 936-950, jako obranná linie proti případnému vpádu ze Saska.

Jedna fáze opevnění na Hradci u Kadaně, Drahuši, Levousích a Vlastislavi měla dokládat jejich krátkodobou existenci, rychlost stavby, případně krátkodobost záměru. V datování Hradce u Kadaně, Žatce, Drahuše, Levous, Klapého, Vlastislavi a Litoměřic do jednoho časového horizontu byl spatřován jeden zakladatelský záměr. Soustava hradů působila dojmem, že byla vybudována v opozici vůči území na severu, přičemž v úvahu připadalo jak Pobělí se zabrušanským hradem v centru, tak i Sasko (Čech 2000a, 155-173).

Další publikační výstup byl zaměřen na Žatec v 10. století podle tehdejšího stavu výzkumů a zpracování nálezů z nich (Čech 2001b, 303-321). Z výplně příkopu malého opevněného sídla mimo vlastní žatecký ostroh byly získány ze dvou stratigraficky následných množin vrstev (2001, Abb 3: 3 a 7-13) dva soubory keramiky (2001b, Abb. 10-11) s výraznými rozdíly ve tvarech nádob, v profilaci okrajů a výzdobě. Stratigraficky starší byl označen jako I. – starší fáze 10. stol., mladší jako II. – mladší fáze 10. století. Sídlištní situace s keramikou I. a II. fáze se soustřeďovaly do výrazných uskupení, která byla interpretována jako dvorce. Nález pozlacené hrozníčkovité náušnice vedl k názoru na vyšší společenské postavení obyvatel dvorců a usedlostí - sídel *militēs secundi ordinis*.

Za metodické pochybení lze označit určení roku 936 jako založení přemyslovského správního hradu Žatec podle obecně přijímaného náhledu na územní rozsah přemyslovského středočeského patrimonium a expanzi Boleslava I. (Žemlička 1978, 569; Bubeník 1988a, 116; Sláma 1995, 191-193).

15.3. „Vícevrstevnatá“ koncepce

V roce 2005 došlo na západní straně nám. Svobody v Žatci (Mapa 1: 1) k nálezům a výzkumu hrotitého příkopu s destrukcí pískovcových kamenů ve výplni, které byly interpretovány jako pozůstatky čelní kamenné plenty. Podle nálezů keramiky ze spodních partií výplně byl příkop datován do středohradištního období. Postupně byly nashromážděny a utříděny nálezy vedoucí k závěru, že počátky žatecké raně středověké aglomerace je nutno hledat již v 9. století, možná v jeho první polovině. Keramiku lze charakterizovat jako hrnce vejčitých tvarů s okraji ven vyhnutými, buď ovalenými nebo rovně seříznutými, případně s horní či dolní hranou mírně zvýrazněnou, nebo i oběma. Výzdobu tvořily v naprosté většině případů hřebenové vlnice

pravidelných a souměrných nízkých amplitud, nebo vysoké asymetrické žlábkové vlnice, obojí typy často mezi dvěma linkami tvořícími „registr“. Keramika odpovídá svou charakteristikou keramice známé z celého území Čech (*Varadzin 2010*, 536). Po starohradištní keramice klučovského horizontu (*Bubeník 1998*, 230-266) je to poslední období „kulturní“ jednoty na širokém území před vytvářením regionálních keramických okruhů.

Pro periodizaci hradů ve středním Poohří a Podkrušnohoří je důležité, že mezi keramickými zlomky z vrstvy 93080 výplně žateckého hrotitého příkopu (Obr. 5) byl získán výrazný zlomek z materiálu mimožatecké proveniencí a s obdobnou výzdobou (Tab. 13: 7), jaká se nachází na keramice starší fáze Zabušan. Tou je výzdoba hroty hřebene, které byly na měkký povrch nádoby přitisknuty kolmo a otisky tvořily ornamenty - kolky (*Russó 1994a*, Tab. 4.2: otisky radélka či hřeb 3).

Horizont keramiky Žatec B se nevyskytuje mezi nálezy z Rubína. Keramika z tamních výzkumů let 1984-1991 tvoří dva typologické celky. Starší se skládá ze souborů starohradištní keramiky získaných za zahloubených objektů pod vrcholovým plató bazaltové kupy, z tzv. předhradí (*Bubeník 1997*, 77-87). Mladší tvoří soubory ze stratigraficky mladších objektů, které tvoří superpozice se starohradištními objekty, což je zřejmě důvodem výskytu středohradištní keramiky v mladších objektech spolu se skleněnou perlou (*1997*, 88-89). Autor přiřadil keramické zlomky z mladších objektů k variantám, které definoval z keramického materiálu ze středního Poohří (*1997*, 88) a jenž odpovídají horizontu Žatec D1 (keramika z objektů 33/86, 46/88, 49/88, 4/84A, 2/84 a 5/84). Soubor keramických zlomků z jámy 1/84 je možno podle zlomku z výrazně dvojkónické nádoby a zlomku nádoby s prohnutým hrdlem odděleným ostře od těla (*1997*, Abb. 25: 1; 26: 4) přiřadit k horizontu Žatec D2. Zlomek z černě zbarvené tenkostěnné skleněné nádoby s výrazně vystouplou plastickou lištou nelze jen na základě makroskopického pozorování, bez chemicko-technologické analýzy datovat ani přiřadit k jakémukoli analogickému tvaru (*1997*, 89-90). J. Bubeník datoval keramiku z uvedených objektů do „mladšího stupně mladší fáze středohradištního období“ (*1997*, 88). Středohradištní keramika nebyla nalezena ani v povrchových vrstvách destrukce opevnění na jižním svahu vrcholového plató (*Bubeník 1995*, Obr. 6-9).

Pokud budeme vycházet z dosavadních výzkumů a nálezů, pak jediným hradem s archeologicky spolehlivě doloženou fortifikací datovanou středohradištní keramikou do 9. století v severozápadních Čechách, je Žatec. V případě Zabušan se to předpokládá na základě

nálezové situace odkryté výzkumem Z. Váni (*Váňa 1952, 295-297; 1976, 463-472; 1977, 394-432*), podle které měl střední val ve starší fázi podobu hliněného valu zpevněného palisádou nebo zídka. Ostatní fortifikace jsou mladší s hlinito-dřevitou konstrukcí opatřenou čelní kamennou plentou. Vzhledem k poznatkům z výzkumu M. Lutovského byla vnější fortifikace zpevněna ještě v 11./12. století (*Lutovský 2003, 553-571*). Výzkumy z počátku 50. let již není možno zpracovat do stavu s jakoukoli výpovědní hodnotou o opevnění nebo o sídlištní zástavbě uvnitř hradu, a zůstalo z nich jen množství nestratifikovaných keramických nálezů (*Russó 1991*). Naopak pohřebiště v okolí zabrušanského hradu s nálezy šperků ze zlata a stříbra, nebo za použití stříbra, a jejichž koncentrace má v Čechách obdoby jen na Levém Hradci a u Pražského hradu, dokládají význam hradu od 2. pol. 9. do 11. století (*Tomková – Hlava – Soukup 2013, 200-202*). Dle současného stavu poznání jsou z deseti raně středověkých hradů a čtyř pravěkých hradišť s opevněním znovu využitým v raném středověku datovány do 9. století jen dva výše zmíněné, oba umístěné uprostřed výrazných geografických oblastí – středního Poohří a Bělska mezi Krušnými horami a Českým středohořím.

Rok 950 jako přelom mezi středohradištním a mladohradištním obdobím byl stanoven arbitrárně na základě úvah o důležitosti data pro české dějiny jako přelom mezi „starším“ obdobím, kdy bylo území Čech rozdrobeno na malá území ovládaná knížaty v různých formách závislých na Přemyslovcích, a obdobím, kdy byly tyto vztahy ukončeny Boleslavem I. Archeologická periodizace se po čase jeví poněkud zaostalá, jelikož se ustálil názor, že se tak začalo dít zároveň s uchopením moci Boleslavem, a podrobení jakéhosi *vicina subregula* na počátku července roku 936 bylo jedním z prvních (*Sláma 1995, 191-192; Třeštík 1997, 435-437*). Rok 950 je tak rokem politické události mezinárodního rázu významné pro Boleslava I. a jeho stát (*Sláma 1995, 192-193*), než rokem zahájení procesu sjednocování Čech pod Boleslavovu nadvládu. Pokud proces vsutku započal již v roce 936, pak tím byla zahájena, nebo spíše významně urychlena, přemyslovská expanze, neboť to byl Václav, kdo si podrobil kouřimského knížete (*Sláma 1995, 196*), a o které můžeme diskutovat na základě archeologického datování vzniku a existence některých hradů. Ovšem se zřetelem k povaze a kvalitě archeologických pramenů (*Varadzin 2010, 539*).

V kapitole 29 byl shrnut názor na datování hradů v severozápadních Čechách, který je pokládá za mladší, než „lučanská“ koncepce. Do diskuse, jestli je takové tvrzení oprávněné i po třinácti letech, výrazně zasahují výsledky bádání od roku 1999 do současnosti. Zpracování výzkumu

vnějšího opevnění Drahúše a sídlištních objektů při jeho vnitřní stěně ukázalo (Kotková 2004), že objekty 1, 3-4 byly překryty tzv. destrukcí hradby po úplném zaplnění a obsahovaly značné množství keramiky (viz kap. 25. 2., např. z výplně obj. 4 bylo vyzvednuto 1354 zl.) odpovídající horizontu Žatec D2. Zpracování středohradištních nálezů ze Žatce (Čech 2006) a hrotitý příkop opevnění datovaný keramikou z vrstev výplně do stejného období ukázal, že žatecká aglomerace vznikla již okolo poloviny 9. století. Rozdělení raně středověké keramiky do horizontů Žatec A-G (Čech 2008a, Obr. 3 a 4, 42-45; Čech 2008b, 96-97) přineslo sjednocení do přehledného systému, který umožňuje další precizaci.

Zpracování nálezů raně středověkých mincí a dalších kovových předmětů z Dřevíče ukázalo, že tyto předměty, považované dříve za ojedinělé až luxusní, se vyskytují na lokalitách mnohem častěji. Jejich datování do 2. a 3. třetiny 10. století (Profantová – Stolz – Videman 2012, 29-36) koresponduje s předchozími představami o datování počátku hradu podle keramiky pocházející z objektu (Čech 1999a, Tab. 1).

Pro časové zařazení keramiky horizontu Žatec D1 a interpretaci historického kontextu raně středověkých hradů v Poohří je důležité zpracování výzkumu hradiště Libušín (Varadzin 2012, 723-774), kde se v náleзовých situacích vyskytuje společně s keramikou s kalichovitými okraji. K diskusi o datování jejich počátků přispívá dendrochronologické datování dřev z konstrukce nejstaršího opevnění Pražského hradu, které bylo vybudováno v rozmezí let 908-917. Jestliže z vrstev překrývajících jeho zadní část byla opakovaně získána keramika s límcovitými okraji a starší, byla mladší keramika s kalichovitými okraji produkována s odstupem *post quem* (Boháčová 2001, 247-278). Poznatky k bližšímu určení počátků kalichovitých okrajů přinesla dendrochronologická data z jedlových dřev konstrukce nástupní cesty k mostu z pražského podhradí na vltavské pravobřežní (Čiháková – Dobrý 1999, 337-352). Stratigrafický kontext SK17B s dřevy datovanými do let 916 a 927 obsahoval keramiku s kalichovitými okraji (1999, Obr. 9 a 11). Analýza dřev v kontextu SK13 později přinesla vročení této stratigrafické jednotky do let 921+ a 928+ (Čiháková 2002, 747-748) a poznatek, že do konstrukce cesty byla použita starší dřeva. Jelikož autorka předpokládala datování souboru keramiky z kontextů SK15, SK17B a SK19 *ad quem* (Čiháková – Dobrý 1999, 340) a data z kontextu SK13 ji tento pohled narušil, pojala k možnostem dendrochronologické analýzy nedůvěru. To odmítl L. Varadzin, uporornil na složitost vzniku konstrukce cesty a datování keramiky, navrhl posunout SK17B do mladšího období a keramiku datovat *post quem* (Varadzin 2012, 738-739). Tím by byl výskyt keramiky

s kalichovitými okraji ve výplni konstrukce cesty posunut k roku 928 a výše, tzn. obecněji do 2. třetiny 10. století.

Datování počátků produkce keramiky s kalichovitými okraji přineslo změnu v datování opevnění akropole libušinského hradu, jelikož se nacházela v tělese 1. příčné hradby, a to společně s keramikou středního Poohří. Součástí souboru keramických nálezů z „výplně komory“ (Varadzin 2012, Obr. 13: 9, 18-20; Obr. 14: 4-5, 18) jsou dva zlomky z dvojkónických nádob řazených do horizontu Žatec D2 (2012, Obr. 14: 10-11). Z vrstev pod destrukcí na vnitřní straně hradby (sonda 1/49) byly vyzvednuty dva zlomky tvarově, výzdobou a profilací okrajů náležející k horizontu Žatec D1 (2012, Obr. 15a: 29; Obr. 15b: 58) a jeden Žatec D2 (2012, Obr. 15a: 36). Z vrstvy pod destrukcí hradby na její vnější straně pochází jeden zlomek horizontu Žatec D1 (2012, Obr. 16: 11). Ve výplni a na dně příkopu keramika horizontu Žatec D1 nalezena nebyla, přestože ten je stratigraficky starší než vrstvy nacházející se přímo pod destrukcí hradby. Na ploše hradu byly nalezeny v různých stratigrafických kontextech další zlomky keramiky horizontu Žatec D1-D2 a zástupci horizontu Žatec E (2012, Obr. 31: 3, 11), ale bez výpovědní hodnoty pro počátky hradu.

Datování keramiky horizontu Žatec D1 a D2 do 2. třetiny 10. století a později podle společného výskytu s keramikou s kalichovitými okraji ve výplni 1. příčné hradby Libušína je v souladu s představami o datování keramiky v Žatci. Dvě fáze hradby předhradí, z toho první stavebně dosti nepovedená a nefunkční (viz kapitola 16. 1.), spojují s osídlením uvnitř opevněného předhradí. Opevnění bylo budováno, bez ohledu na výsledek, s cílem zabezpečit prostor, což by mělo smysl v případě, pokud by byl významně osídlen. Vzhledem k stavu dřev v jádru spodní, stavebně-technicky nepodařené části hradby, není možno určit, kdy se tak stalo. Teprve druhá fáze hradby, která vydržela po celý raný středověk a prakticky až dodnes, zabezpečila předhradí a mohla být zárukou jeho trvalého a kontinuálního osídlení. Potíž je v časové korelaci fází osídlení reprezentovanými horizonty keramiky Žatec C, D1 a D2 s fázemi opevnění. Vzhledem k nedostatku informací se proto omezím na konstatování, že podle datování dřev v základu mladší/horní fáze hradby bylo opevnění předhradí plně funkční od 30. let 10. století, případně o něco později při aplikaci datování *post quem*. Podle četnějšího výskytu sídlištních situací s keramikou horizontu Žatec D1 oproti horizontu Žatec C je možno hypoteticky předpokládat, že první z uvedených by mohl zhruba korelovat s dokončením fortifikace, tzn. s 1. polovinou 30. let 10. století.

Časové intervaly skácení dubových stromů použitých do hákové konstrukce tvořící podklad mladší/horní fáze hradby vedly svého času k závěru o založení Žatce v době vlády knížete Václava (Čech 2004, 59). Data byla zveřejněna v populárně naučné publikaci bez možnosti téma rozvést a bez poznámkového aparátu, což nebylo úplně bráno v úvahu (Štefan 2004, 856-858). Po přidělení data původně neznámého dřeva k dřevu č. 16; podle počtu 127 dochovaných letokruhů jediné možné; po další spolupráci s M. Kynclem při analýze dřev z výzkumu v Bílině v roce 2011 a po zpracování výzkumů opevnění L. Kosem (Kos 2012), byly výsledky dendrochronologické analýzy dřev z žateckého opevnění znovu diskutovány. Intervaly skácení 929-935 s největší pravděpodobností dřeva č. 16 (podélné břevno) a 925-937 dřeva č. 17 (hák), sice ukazují na období vlády Václava, ale přeci jen musíme mít na zřeteli i druhý interval přesahující do vlády Boleslava I. a především možnost, že dřeva mohla být do konstrukce hradby použita s časovým odstupem po jejich skácení. I když hiát mezi skácením stromů a jejich použitím předokládat lze, zůstává faktem, že kácena byla spíše před rokem 935 a za nějakým účelem. U háku (č. 17) se dá předpokládat, že vzhledem k jeho tvarové specifičnosti a z toho vyplývající nutnosti hledat a skácet přesně odpovídající strom, byla jeho funkce dopředu určena, a tím i omezena časová prodleva mezi skácením stromu, úpravou do podoby konstrukčního prvku a použitím. U podélného břevna (č. 16) už to není tak zřejmé, i když průměr kmene okolo 0,3 m a druh (dub) by byl pro použití při stavbě obytného domu či hospodářského účelu netypický. Je nutno brát v úvahu i možnost, že stavebníkem nemusel být Václav či Boleslav I., ale místní vládce, který byl podmaněn později. Vzhledem k velkému rozsahu hradby, tomu úměrnému počtu použitých dubových kmenů, kubatuře kamene, objemu zeminy a šterkopísku do jádra hradby a sídelní kontinuitě uvnitř opevněného areálu, se mi jeví pravděpodobnější varianta počátků druhé fáze vývoje žatecké aglomerace v období vlády jednoho z Přemyslovců, přičemž s přihlédnutím k intervalu se statisticky jeví pravděpodobnější Václav.

Pokud se přikloníme k variantě stavby hradby Václavem či Boleslavem v 1. polovině, nebo okolo poloviny 30. let 10. století, pak to znamená přiřazení středního Poohří, nikoli nutně celých severozápadních Čech, k přemyslovskému území v této době. Pak by přicházel v úvahu model expanze ze středních Čech po linii Libušín - Dřevíč. Za předpokladu, že takový záměr byl realizován a vzhledem k intervalu vzniku druhé fáze opevnění předhradí Žatce (925-937), by byl Libušín vybudován dříve, nebo na samém počátku 2. třetiny 10. stol. (Varadzin 2012, 769). Jeho poloha vysunutá do kopcovité krajiny západně od Budče mimo tradiční sídelní ekumenu na cestě

k severozápadu přes Dřevíč, který geograficky náleží do středního Poohří, ale je situována co nejvíce k jihu na cestě k Libušínu a do středních Čech, se jeví jako logická (Obr. 39). Méně už možnost, že by byl Libušín vybudován na této linii dodatečně ve 2. nebo 3. třetině 10. století. Vzhledem k stavu archeologického poznání se jeví pokračování linie hradů přes západně od Žatce položený Hradec u Kadaně ve směru cesty k Doupovským horám.

Vycházejí z mála informací, které jsou k dispozici, se jeví Drahůš, Levousy a Vlastislav mladší než Žatec. Sídlištní objekty na Drahůši obsahovaly keramiku horizontu Žatec D2 a z hradby levouského hradu byla získána keramika svým tvarem a výzdobou odpovídající výrazně dvojkónickým nádobám horizontu Žatec D2. Z Vlastislavi byla získána z výplně zahluobených objektů keramika analogická tvary, profilacemi okrajů a výzdobou vlnicemi horizontů Žatec D1 a D2 (např. zemnice A/60).

16. Závěr

Na základě známých archeologických pramenů a interpretace písemných památek byl Žatec pokládán za přemyslovské založení v souvislosti se vznikem českého státu (souhrnně *Čech 1997*). Po výzkumech v 90. letech, částečném zpracování odkrytých startigrafii a získané keramiky bylo zpochybněno datování raně středověkých hradů ve středním a dolním Poohří do 9. století (*Čech 1999a, 2000a*), spolu s účelem jejich vybudání jako center a dokladů expanze „teritorializujícího se knížectví Lučanů“ (cf. *Bubeník – Profantová – Pleinerová 1998*, 135). Na Rubínu u Podbořan (k. ú. Dolánky a Pšov, okr. Louny) je doložen výskyt archeologických nálezů z 8. století, možná s doklady využití pravěké fortifikace, a z počátku 10. století (*Bubeník 1997*, 56-106). Na lokalitě schází středohradištní nálezy, které jsou zastoupeny v Žatci v četných nálezových kontextech a ve spodních partiích výplně velkého hrotitého příkopu opevnění (*Čech 2006*). Chronologicky blízké Žatci středohradištního období se jeví Zabuřany díky keramice z výplně hrotitého příkopu (Tab. 11:7). Další hrady v Poohří, tzn. Hradec u Kadaně, Drahůš (*Kotková 2004*), Levousy (*Váňa 1973*, 271-288), Klapý (*Zápotocký 1992*, 198-202) a Vlastislav (*Váňa 1968*, 5-192) nevykazují archeologické nálezy středohradištního rázu, tzn. srovnatelné s horizontem keramiky Žatec B.

Kanovník Kosmas znal Žatec až jako přemyslovský a rovněž jeho znalost jmen krajů se jeví v jiném světle na základě pylových analýz z výplně středohradištního příkopu. Jméno kraje, který

dal Lučanům jméno, Lúka, mohl být reakcí na odlesněnou krajinu (*Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013*, 40-41), která mohla připadat oproti okolním oblastem nezvyklá. Je možný jak starší původ jména, tak i jméno nové v rovině kronikářova literárního novotvaru, který se dále nevyskytuje a po celý raný středověk byl užíván název *Žatecko – provincia satzensis* (*Sláma 1986*, 86).

Shromáždění nálezových souborů keramiky horizontu *Žatec C* a *D* (*Čech 2008a*), jejich zpracování a posouzení stratigrafických situací z nichž pocházejí, umožnilo rozdělit horizont keramiky *Žatec D* na *D1* a *D2*. I když jen v rovině relativní chronologie, nicméně horizont *D2* uzavírá starší fázi mladohradištního období, po které nastává zcela nová etapa vývoje žatecké aglomerace.

Oporami pro hypotézu o hiátu mezi středohradištním osídlením *Žatce* (horizont keramiky *Žatec A-B*) a počátkem mladohradištního období (horizonty keramiky *Žatec C-D2*), jsou stratigrafie výplní příkopů opevnění. A to jak příkopu malého opevněného sídla na jižním neopevněném předhradí (Obr. 6), tak příkopu opevnění hradu (Obr. 5). V obou případech jsou vrstvy s keramikou horizontu *Žatec B* odděleny od vrstev s keramikou horizontů *Žatec C-D2* vrstvami interpretovanými jako přemístěné zásypy hradeb. Středohradištní sídlištní situace s keramikou horizontu *Žatec B* se koncentrují v jiných částech aglomerace než ty s keramikou horizontu *Žatec C* (Mapa 1-2), na něž navazuje osídlení s keramikou *Žatec D1* a *D2* (Mapa 3-4).

Od diskuse (*Čech 1999a*, 353-365; *2000a*, 421-438; *Bubeník 2002*, 319-326) v názorech na datování keramiky Bubeníkových skupin *IIA a 2*, *IIA a 3*, *IIA b*, *IIC b* a *IIC* (souhrně *Žatec D1-D2*) došlo k pokroku díky zpracování výzkumu *Drahúše* (*Kotková 2004*). To prokázalo, že ve výplních objektů za obvodovou hradbou předhradí jsou početné soubory keramiky horizontu *Žatec D2* a že keramiku z vnitřku hradby nelze přiřadit žádné z přirozených vrstev, z nichž jádro hradby sestává. Tím schází možnost datovat výstavbu hradby metodou *post quem* podle keramiky v ní obsažené oproti keramice z výplní zahloubených objektů. Druhým počinem byl výzkum hradby předhradí v *Žatci* v letech 2003-2004 s dendrochronologickou analýzou dřev. Zpracování výzkumu *L. Kosem* (*Kos 2012*) poskytlo důležité prostřehy a diskusi. Jako pravděpodobné se jeví, že výstavba mohutné fortifikace, k níž bylo potřeba stovek objemových metrů lámaného kamene, tisíců objemových metrů sypaného materiálu a stovek až tisíců dubových kmenů o průměru 30 cm a méně (podle odkrytých konstrukčních prvků v obou fázích hradeb), měla smysl jen v případě potřeby zabezpečit prostor předhradí o rozloze 10 ha. Touto potřebou chápou nově

vznikající osídlení včetně velmožského dvorce ohrazeného palisádou. Starší fáze mladohradištního období reprezentovaná keramikou horizontů Žatec C-D2 má počátky k tomuto datu, tzn. k 1. polovině 30. let 10. století. Závěr souvisí s počátky produkce keramiky horizontu Žatec E, tím i 3. fází vývoje aglomerace, o které nelze ve stávajícím stavu poznání než konstatovat, že začíná na počátku 11. století nebo v průběhu jeho první poloviny.

Následná 3. fáze vývoje aglomerace s raně středověkými kostely a přílehlým pohříváním, početná pracoviště s pyrotechnologickými zařízeními na výrobu železa (neopevněné předhradí a podhradí) a finální výrobu předmětů (na ploše celé aglomerace), znamená kvalitativní a kvantitativní předěl umožňující pokládat toto období za „mladší“ raný středověk (Mapa 5).

Při srovnávání žateckých výzkumů a z nich pocházejících keramických nálezů s ostatními hrady severozápadních Čech musíme mít neustále na paměti doslova propastný kvalitativní i kvantitativní rozdíl mezi velikostí hradů, stavem výzkumu a poznání (Obr. 38). Díky tomu mají veškerá srovnání, interpretace a závěry, ať už jdou jakýmkoli směrem, relativní charakter.

III. část

17. Seznam nalezišť s keramikou horizontu Žatec C, D1 a D2.

Soupis je uspořádán do tří kapitol s průběžným identifikačním číslováním (ID), které je shodné s číslováním na mapách (Mapa 2-4) a s číslováním obrázků keramiky ve druhém svazku práce – Obrazové přílohy. Malá písmena abecedy znamenají počet sáčků s nálezy. Fotografie byly převzaty ze souborů tzv. dokumentace obsahu sáčků. Keramika byla při zpracování rozdělena na atypické zlomky a jejich počet a váha zaznamenána do databázových tabulek. Typické zlomky rovněž, navíc byly vyfotografovány s měřítkem a číslem sáčku jako základní nástroj pro vyhledávání a datování.

17. 1. Horizont keramiky Žatec C

Dvořákova ulice 2005

ID 1: Sonda 3, vrstva 2-3 (č. s. 1, 25).

Vrstva hnědé hlíny promíšené drobnými ččkami spráše na povrchu půdního typu. Nálezová situace porušena hrobovou jamou s pohřbem dospělého jedince (raně středověký etážovitý hřbitov u kostela sv. Víta)

ID 2: Sonda A, sektor 1, fáze 7, vrstva 1 (č. s. 137).

Dochovaný povrch půdního typu mezi hroby 10 a 11 ze stratigraficky nejstarší vrstvy pohřbívání raně středověkého etážovitého pohřbívání u kostela sv. Víta.

Náměstí M. Hošťálka 2005

ID 3: kontext 56032 (č. s. 140).

Do pravěkých vrstev (mladší doba bronzová - KnK) byl zahlouben objekt s šikmou severní stěnou (hl. 0,7 m), značně poškozený novodobým výkopem. Není možno určit žádný další rozměr. Podél severní stěny a na dně ležela vrstva tmavě šedé uhlíkaté hlíny s nálezy keramiky.

Náměstí Svobody 1996, 2003, 2006

ID 4: Profil 07, vrstva 10 (č. s. 58).

Na profilu výkopu byla evidována jáma zahloubená do půdního typu (hl. 0,9 m), severní stěna stupňovitě uspořádána, ploché dno, šířka na úrovni povrchu půdního typu 1,1 m.

ID 5: Sonda 12/03, objekt 2 (č. s. 89).

V úzkém výkopu byl zjištěn SV roh malého objektu zahloubeného do půdního typu, stěny silně šikmé, dno ploché, zjištěná hloubka 0,2 m. Stěny propálené do červené a světlé okrové barvy. Z výplně byl získán hrnec deformovaný žářem.

ID 6: Sonda 12/03, objekt 4 (č. s. 109).

Malý kruhový objekt zahloubený do půdního typu.

ID 7: 68027 a 68033 (č. s. 1123, 1152).

Vrstvy hutné tmavě šedé hlíny s uhlíky a hrubým štěrkopískem, porušeno zahloubeným objektem 68045, tvořily svrchní část výplně podlouhlého objektu zahloubeného do vrstvy v pravěku přemístěného štěrkopísku na povrchu půdního typu.

ID 8: Kontext 69033 (č. s. 1255).

Vrstva zahliněného štěrkopísku na dně objektu oválného půdorysu. Vrstva je totožná s vrstvou 68033, jelikož objektem probíhala arbitrárně stanovená hranice mezi sektory 68 a 69.

ID 41: Kontext 69028 (č. s. 1167), kontext 69032 (č. s. 1259).

Vrstva hutné šedé hlíny s uhlíky (69028) a vrstva černošedé hlíny s uhlíky (69032) byla výplní objektu 36034 oválného půdorysu se svislými stěnami, který byl narušen objektem 69025.

ID 9: Kontexty 70029 (č. s. 1105), 70030 (č. s. 1132), kontext 70031 (č. s. 1137, 1140), kontext 70034 (č. s. 1184).

Středně šedá kompaktní hlína s malými křemennými valouny ze štěrkopískového geologického podloží (70029). Světle hnědá kompaktní hlína s drobnými křemennými valouny (70030). Šedá kompaktní hlína s hrubým pískem a ojedinělými křemennými valouny z podloží (70031). Čistý hrubý štěrkopísek (70034).

Vrstvy tvořily primární výplň objektu 70036 – jáma oválného půdorysu s šikmými stěnami zahloubená do vrstvy přemístěného štěrkopísku na povrchu půdního typu.

ID 10: Kontexty 123090-91 (Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013, Tab. 14: 25-30, 31, 34, 35-38; Tab. 15: 1).

Vrstvy hnědé mazlavé hlíny (123090) a sypké středně hnědé hlíny s malými ččkami spráše z podloží (123091) tvořily primární výplň jámy oválného půdorysu o rozměrech 2 x 1,6 m se svislými stěnami, hloubka 1,4 m.

Náměstí P. Chelčického 1997

ID 11: Sektor 01, objekt 1, výplň 2 (č. s. 1023, 1024).

Rozměrný objekt zřejmě oválného půdorysu (do sektoru 01 vybíhal z profilu V jen částečně) zahloubený do půdního typu a štěrkopískového podloží. Výplň 2 horizontálního odkryvu byla primární vrstvou výplně rozlišenou na profilu V na vrstvy 38 (tmavě šedá mazlavá hlína s četnými drobnými uhlíky) a 39 (šedou mazlavou hlínou promíšený štěrkopísek z podloží).

ID 12: Sektor 06, fáze 6, vrstva 19 a rozhraní vrstev 19 a 20 (č. s. 1005).

Na dlažbě z drobných křemenných valounů ležela vrstva uhlíků, do černošedé barvy zabarvená (propálená) jemná hlína bez příměsí (19) a vrstva jemné sypké šedé hlíny s drobnými uhlíky (20).

ID 160: Sektor 16, výplň jámy3 (č. s. 1280).

Jáma kruhového půdorysu, se svislými stěnami a plochým dnem, část stěny a dna zabarvena do hnědo-červena zřejmě vlivem žáru.

ID 13: Sektor 23, fáze 4, objekt 5, výplň (č. s. 1422).

Sloupová jamka oválného půdorysu o rozměrech 0,44 x 0,36 m a hloubce 0,2 m částečně překrytá vrstvou žlutého písku.

ID 14: Sektor 23, objekt 7, vrstva 12 a 13 (č. s. 1531, 1681)

Vrstvy primární výplně (hnědošedá jemná hlína s uhlíky, středně šedá jemná sypká hlína s uhlíky) jámy nepravidelného půdorysu o průměru 1,2 m, max. hloubka 0,34m do půdního typu, vyplněná. Jáma se nacházela v interiéru nadzemní stavby, která se projevovala jako negativ v dlažbě z drobných valounů (viz ID 16).

ID 15: Sektor 24, fáze 4, vrstva 8 (č. s. 1516, 1550, 1577).

Dlažba z drobných křemenných valounů s ojedinělými kousky železité strusky, hřebíky, keramickými střepy a kumulací pískovcových kamenů.

ID 16: Sektor 25, fáze 3, vrstva 5b (č. s. 1553).

Vrstva hutné šedohnědé hlíny s uhlíky.

ID 17: Sektor 25, vrstva 12 (č. s. 1632).

Nesouvislá vrstva drobných křemenných valounů na tmavě hnědém půdním typu.

ID 18: Sektor 30, fáze 4, objekt 2 (č. s. 2219).

Část půdorysu oválného objektu zahloubeného do půdního typu, šikmé stěny, hloubka cca 0,3 m, ve dně téměř kruhová prohlubeň. Výplň tvořila tmavě hnědá, mírně uhlíky promíšená jemná hlína.

ID 19: Sonda 1/06, vrstva 73 (č. s. 485).

Výplň sníženého interiéru nadzemní stavby zjištěné v roce 1998 v sektoru 23, fáze 4 odkryvu. V sondě 1/06 byl odkryt její jižní okraj.

Náměstí J. Žižky 1999-2000, 2004

ID 20: Sektor 14, vrstva 17 (č. s. 2611).

Sekundární vrstva výplně rozměrného objektu oválného či obdélného půdorysu zahloubeného do půdního typu, délka severní strany 3 m, hl. 1,2 m.

ID 21: Sektor 40, vrstva 20 (č. s. 827).

Výplň objektu, označovaného jako „zemnice“, zahloubeného do půdního typu.

Alšova ul. 2001

ID 22: Profil 3, objekt 3 (č. s. 84, 102, 104, 120, 122, 124, 127).

Po zjištění objektu na stěně výkopu pro plyn bylo využito skrývky povrchu komunikace a do strany vytyčena sonda, aby mohl být objekt prozkoumán celý. Objekt byl torzem „zemnice“ s východní stranou dlouhou 2,5 m, hl. 0,75 m, zahloubený do štěrkopískového podloží. Výplň byla odebírána ve vrstvách 5 a 6, 7, 7 a 8, 8, 10, 21 až 24.

Nerudovo náměstí 2001

ID 23: Profil 1, vrstva 19 (č. s. 35).

Na jižním profilu výkopu pro plyn bylo zjištěno raně středověké pyrotechnologické zařízení a pod ním vrstva tmavě šedé mírně mazlavé hlíny s uhlíky.

Podměstí „U pošty“

ID 24: Objekt 3, výplň (č. s. 267).

Podlouhlý úzký objekt zahloubený do světle hnědého půdního typu ukončený kruhovou prohlubní, výplň tvořila silně uhlíkatá šedá hlína.

ID 25: Objekt 5, sektor S, vrstva 14 (č. s. 392).

Vrstva 14 tvořila spodní partii objektu čtvercového půdorysu o stranách 1,4 m dlouhých, dochovaná hl. 0,75 m, výplň tvořily říční valouny. Objekt byl zjištěn ve dně rozměrného zahloubeného objektu 5/01, který svrchní část objektu původního zničil. Původně byl objekt minimálně 2,3 m hluboký (měřeno od dochovaného povrchu půdního typu).

Chmelařské náměstí 2002, 2007

ID 26: Objekt 2, hl. 0-10, 10-20 a 20-30 cm (č. s. 48, 51, 53).

V širokém výkopu pro tepelný napáječ byla odkryta část objektu (nároží „zemnice“?) zahloubeného 0,3 m do podloží ze středně hnědé hutné hlíny.

ID 27: Objekt 10b, výplň (č. s. 104).

Podlouhlý objekt zahloubený do půdního typu byl zjištěn v rozměrném výkopu pro tepelný napáječ, proto mohl zkoumán v ploše. Objekt byl široký 1 – 1,4 m, hluboký 0,4 m od dochovaného povrchu půdního typu, výplň tvořily dvě vrstvy: 5 – šedohnědá popelovitá hlína, 6 – šedá popelovitá hlína.

ID 28: Sonda 1, vrstva 17, objekt 1/07 (č. s. 136).

V úzkém bloku mezi starým výkopem a okrajem nového byla zjištěna část objektu zahloubeného do půdního typu vyplněného jemnou šedohnědou sypkou hlínou s drobnými uhlíky. Nepodařilo se zjistit žádný rozměr objektu, odkrytá JZ stěna byla šikmá, dno silně se svažující.

Ulice U hřiště 2001

ID 29: Sektor 1/02, vrstva 7 (č. s. 34).

Vrstva šedé jemné hlíny s příměsí středně hnědé hlíny z podloží a uhlíky byla stratigraficky nejstarší vrstvou výplně kotlovité jámy oválného půdorysu zjištěné ve stěně výkopu, šířka 1,1 m, hloubka do podloží 0,5 m.

Masarykova ulice 1998

ID 160: Sonda 1, vrstva 5 (Obr. 3).

Množina propálených vrstev od oranžové a do černé barvy propálené hlíny tvořila svrchní část sekundární výplně příkopu opevnění malého velmožského sídla. Podle sloupové jamky zřejmě pozůstatek nadzemní stavby a jejího interiéru.

17. 2. Horizont keramiky Žatec D1

Dvořákova ulice 1995, 2006

ID 30: Sonda A, sektor 1, fáze 6, vrstva 7, výplň objektu 11 (č. s. 127, 145, 152).

Primární výplň torza podlouhlého objektu zahloubeného do půdního typu. Objekt byl porušen na jižní a severní straně raně středověkými hroby etážovitého pohřebiště kostela sv. Víta.

ID 31: Kontext 107054 (č. s. 3353).

Vrstva tmavě šedohnědé hlíny s četnými uhlíky na dně kotlovité jámy oválného půdorysu.

ID 32: Kontext 108050 (č. s. 3374, 3351).

Vrstva vazké tmavě šedé hlíny s četnými uhlíky tvořila primární výplň objektu podlouhlého půdorysu se zaoblenou východní stěnou, severní rovnou (objekt částečně zasahoval do širokého výkopu pro tepelný napáječ), stěny šikmé, dno ploché.

ID 33: Kontext 109069 (č. s. 3586).

Výplň kotlovité jámy jen částečně zasahující do širokého výkopu pro tepelný napáječ, objekt byl poškozen RS pohřbíváním.

ID 34: Kontext 121024 (č. s. 3705), kontext 121029 (č. s. 3765).

Vrstva tmavě šedé hlíny s ojedinělými malými valouny a čočkami spraše (121024) a vrstva středně šedé hlíny s četnými uhlíky (121029).

Náměstí Svobody 1995, 2005

ID 35: Sonda 1, fáze 2, vrstva 13 (č. s. 52).

Na povrchu půdního typu v místě řady drobných jamek (pozůstatky plotu?) se nacházela vrstva šedé hlíny s uhlíky.

ID 36: Sonda 3, fáze 2, sektor 1, vrstva 1 (č. s. 329).

Primární vrstva výplně; šedohnědá jemná hlína s uhlíky; jámy se svislými stěnami zahloubené do půdního typu a spraše.

ID 37: Profil 18, vrstva 13 (č. s. 92).

Vrstva tmavě šedé sypké hlíny s uhlíky tvořila primární výplň jámy zachycené ve stěně výkopu, hloubka jámy od povrchu půdního typu 0,38 m, zjištěná průměr 1,24 m.

ID 38: Kontext 67031 (č. s. 1120).

Vrstva tmavě šedé hlíny se zlomky lomového pískovce tvořila výplň podlouhlého malého objektu zahloubeného do vrstvy propálené spraše na valounové dlažbě.

ID 39: Kontext 67034 (č. s. 1345).

Vrstva tmavě šedé sypké hlíny s úlomky lomového pískovce byla výplní objektu nepravidelného tvaru zahloubeného do vrstvy propálené spraše na valounové dlažbě.

ID 40: Kontext 69019 (č. s. 1161).

Vrstva hutné hnědé hlíny se silným podílem hrubého písku a ojediněle valounů tvořila výplň objektu (69034) protáhlého půdorysu se svislými stěnami zahloubeného do půdního typu.

ID 161: Kontexty 69029 a 69032 – výplň jámy 69034 (č. s. 1181 a 1193)

Vrstva šedé hlíny se štěrkopískem a vrstva černošedé hlíny s uhlíky a kousky bílého jílu tvořily primární výplň jámy oválného půdorysu se svislými stěnami zahloubené do půdního typu. Ve výplni byla nalezena celá olivovitá perla.

ID 162: Sonda A/96 (č. s. 398).

Při SZ nároží lodě kostela sv. Kříže byla umístěna sonda o rozměrech 2x1,6 m s cílem zjistit v místě stratigrafické poměry. V hloubce 1,5 m byla odkryta dlažba z drobných valounků na půdním typu, kterou překrývala vrstva jemné hnědé hlíny s drobnými uhlíky (profil AB, vrstva 13). Z vrstvy byly získány 3 typické zl. keramiky horizontu Žatec D1.

ID 42: Kontext 74023 (č. s. 1529).

Horizontálně uložená vrstva šedohnědé hlíny s ojedinělými valony menších rozměrů, uhlíky a proplásky černošedé jemné hlíny (popel?).

ID 43: *Kontext 74047 (č. s. 1577).*

Šedá jemná sypká hlína s drobnými uhlíky byla součástí primární výplně mělkého objektu (74049) zahloubeného do půdního typu. Byla zachycena část jižní strany objektu ve výkopu pro tepelný napáječ, proto se nepodařilo zjistit žádný rozměr.

ID 44: *Kontext 75030 (č. s. 1601).*

Vrstva šedé mazlavé hlíny s uhlíky a ojedinělými čočkami bílého jílu na povrchu dlažby z drobných křemenných valounů (75024).

ID 45: *Kontext 78055 (č. s. 1897).*

Půdní typ pod sídlištními situacemi mladšího raného středověku.

ID 46: *Kontext 84019 (č. s. 1955).*

Sídlištní vrstva, do níž bylo zahloubeno pyrotechnologické zařízení (84012) s keramikou horizontu Žatec E ve výplni, a která překrývala objekt (84029) zahloubený do půdního typu s keramikou horizontu Žatec B ve výplni

ID 47: *Kontext 90028 (č. s. 2180).*

Dlažba z drobných valounů na povrchu půdního typu.

ID 48: *Kontext 93074 (č. s. 2431).*

Horní část výplně objektu typu „zemnice“ zahloubené do výplně středohradištního příkopu opevnění hradu.

ID 49: *Kontext 93075 (č. s. 2440).*

Oválná mísovitá jáma zahloubená do výplně středohradištního příkopu opevnění na jeho vnějším okraji (viz ID 48).

ID 138: *Kontext 93032 (č. s. 2246).*

Vrstva sekundární výplně hrotitého středohradištního příkopu opevnění hradu ze světlejší hnědožluté hlíny s příměsí hrubého písku a spraše z geologického podloží (promíšeno rovnoměrně – mramorování).

ID 50: *Kontext 97068 (č. s. 2547).*

Primární výplň jámy (97077) oválného půdorysu s téměř svislými stěnami zahloubené do půdního typu.

ID 51: *Kontext 98074 (č. s. 2761).*

Primární výplň malé mísovité jámy zahloubené do půdního typu a vyplněné silně uhlíkatou tmavě šedou sypkou hlínou.

ID 52: Kontext 98075 (č. s. 2790).

Silně uhlíkatá tmavě šedá hlína s proplásky světlé šedé silně uhlíkaté hlíny/popela byla primární výplň objektu typu „zemnice“ zahloubené do půdního typu .

ID 163: Objekt 115025

Objekt typu „zemnice“ zahloubený do půdního typu. (Čech – Kočár – Kozáková – Kočárová 2013, Tab. 2: 5; Tab. : 16: 13-25).

Oblouková ulice 1996

ID 53: Profil 4, vrstva 7 (č. s. 463).

Horizontálně uložená vrstva silně mazlavé hnědé hlíny mramorované uhlíky. Není jasné, jestli se jedná o součást výplně většího objektu zahloubeného do půdního typu, nebo sídlištní vrstvu. Vzhledem k charakteru vrstvy se předpokládá první možnost.

ID 54: Sonda 1, profil AB, vrstva 18 (č. s. 480, 481).

Vrstva bílého jílu tvořila výplň pyrotechnologického zařízení zahloubeného do půdního typu se stěnami propálenými do červené barvy.

ID 55: Sonda 1, profil AB, vrstva 21 (č. s. 452).

Výplň pyrotechnologického zařízení (jemná sypká hnědá hlína s několika valouny) s oranžově propáleným dnem a vrstvou uhlíků na dně.

ID 56: Sonda 1, profil AB, vrstva 24 (č. s. 489).

Vrstva jemně sypké hlíny s uhlíky překrývající ID 54 a 55.

Náměstí P. Chelčického 1997, 1998, 2006

ID 57: Sektor 06, fáze 5, východně od řady kamenů – vrstvy 10-14 (č. s. 918 nad ID 12.

Subtilní vrstvy tmavě šedé jemně sypké hlíny s uhlíky, uhlíků a silně uhlíkaté černošedé hlíny na dlažbě z drobných křemenných valounů východně od řady lomových pískovcových kamenů.

ID 58: Sektor 23, fáze 4, vrstva 9 a vrstva 9 z kontrolního blok mezi sektory 23 a 24 (č. s. 1360, 1413, 1418, 1459, 1497).

Při výzkumu byla odebírána vrstva šedé sypké hlíny s ojedinělými malými valouny ze štěrkopískového podloží až na vrstvu žlutého písku a vrstvu drobných zlomků do červena vypálené mazanice, která byla na profilu 4 (severní) označena jako obj. 4. Nad nimi se nacházela vrstva černošedé jemné hlíny mocné cca 3-7 cm, která byla na profilu 4 označena jako „9 tmavá“. Na profilu 2 (jižní) byla označena jako „9 tmavší“, a pod ní ležela vrstva další, označena slovním popisem „vrstva s nálezem láhve“. Vrstva ležela na půdním typu a na objektu s knovízskou keramikou, byla mocná až 0,15 m a obsahovala velké zlomky valounů. Podle detailního snímku se skládala z více vrstev v pořadí -

jemný písek na pohřbeném půdním typu, jemná hnědá hlína s uhlíky, mezi kameny opět vrstva jemného písku, to vše překryto vrstvou „9 tmavší“. Podle deníků byly nálezy keramiky vyzvednuty z vrstev pod „tmavá 9“. Vrstva „tmavší 9“ překrývala výplň objektu 7 (jáma přibližně kruhového členitého půdorysu ID 14) a tvořila částečně její sekundární výplň. Vrstvy „obj. 4“ do jámy zasahovaly jen částečně ze stran a byly silně narušené, což bylo zřejmě způsobeno jejich vznikem před zahloubením objektu, nebo současně s ním, a následným sesutím do něj vlivem eroze.

ID 59: Sektor 24, koncentrace střepů - vrstva 8 a 9 (č. s. 1545, 1592).

Dlažba z drobných valounů (vrstva 8) na půdním typu (vrstva 9) mezi nadzemní stavbou v sektoru 23 a stavbou se sníženým interiérem v sektoru 25.

ID 60: Sektor 25, vrstva 5 (č. s. 1424).

Vrstva středně hnědošedé jemné hlíny s ojedinělými drobnými valouny překrývala dlažbu z drobných křemenných valounů a tvořila výplň stavby se zahloubeným interiérem (výplň vrstva 13) se zbytky dřev u západní a východní stěny.

ID 61: Sektor 30, vrstva 10 – horní část výplně objektu 2 (č. s. 2092).

Středně hnědá jemná hlína s ojedinělými uhlíky (viz ID 18).

ID 62: Sonda 1/06, vrstva 67 (č. s. 497), vrstva 69 (č. s. 468), vrstva 78 (č. s. 486, 487, 491), vrstva 85 (č. s. 492).

Vrstvy primární výplně palisádového žlabu velmožského dvorce (viz ID 11-19, 80-81).

ID 63: Sonda 1/06, vrstva 57 (č. s. 449), vrstva 58 (č. s. 506).

Vrstva 57 tvořila výplň žlábků se zbytky dřeva. Vrstva 58 byla šedá kompaktní hlína s uhlíky na zbytcích dlouhých dřev orientovaných V-Z v interiéru nadzemní stavby. Odkrytá situace je na stejné úrovni jako fáze 3, povrch vrstvy 9 v sektoru 23, výzkumu roku 1998.

Náměstí J. Žižky 1999, 2000, 2004

ID 65: Sektor 02, vrstva 20 a výplň kůlové jamky 2 (č. s. 2204, 2292, 2390, 2387).

Vrstva tmavě šedé hutné hlíny s uhlíky, ojediněle většími, a drobnými zlomky červeně vypálené mazanice. Vrstva se propadala do výplně kůlové jamky, kde zůstala po degradovaném dřevu dutina. Vrstva tvořila výplň podlouhlého objektu zahloubeného do půdního typu, objekt měl ploché dno a silně šikmé stěny. Po jeho obvodu byly zjištěny sloupové jamky, dvě v jižní a dvě v severní stěně, obložené říčními valouny i zlomky lomového pískovce.

ID 66: Sektor 04, vrstva 38 (č. s. 2631).

Vrstva šedo hnědé jemné sytké hlíny s ojedinělými uhlíky byla stratigraficky nejstarší součástí primární výplně objektu 2, tzv. zemnice.

ID 67: Sektor 04, vrstva 43 (č. s. 2720).

Vrstva hnědé hlíny s uhlíky a malými zlomky pískovce tvořila sekundární výplň jámy oválného půdorysu se šikmými stěnami a plochým dnem (objekt 4).

ID 68: Sektor 05, vrstva 33 (č. s. 1521).

Povrch půdního typu s dlažbou z drobných křemenných valounů se zlomky keramiky zašlapanými do povrchu.

ID 69: Sektor 25, vrstva 24, výplň objektu 17 (č. s. 5127).

Objekt pravděpodobně čtvercového půdorysu (částečně zabíhá pod profil Z) zahloubený do půdního typu, východní strana 1,1 m, stěny svislé, hloubka 0,7 m.

ID 70: Sektor 27, vrstva 44-46 (č. s. 5352).

Vrstvy 44 a 45 byly tmavě šedé hutné hlíny se zlomky lomového pískovce, tvořily výplň objektu obvykle označovaného jako zemnice, zahloubeného do štěrkopískového podloží.

ID 71: Sektor 46, vrstva 7 (č. s. 3485).

Vrstva mazlavé středně hnědé hlíny s uhlíky byla výplní objektu zahloubeného do půdního typu. Tvar ani rozměry nelze určit, objekt byl silně poškozen novodobými výkopy.

ID 72: Sektor 52, vrstva 17 (č. s. 3654, 3655).

Vrstva tmavě šedé mazlavé hlíny s uhlíky byla součástí primární výplně žlábků hlubokého 0,35 m a širokého 0,4 m zahloubeného do půdního typu.

Alšova a Chmelařská ulice 2001

ID 73: Profil 5, vrstva 3 (č. s. 95), vrstva 13 (č. s. 100)

Vrstvy hnědé a hnědošedé hlíny s uhlíky.

ID 74: Sonda 3, výplň (č. s. 77).

V dochovaném úseku archeologických situací pod dlažbou z drobných valounů byly umístěny 4 sondy 1x1 m. V sondě 3 byl z povrchu půdního typu získán soubor RS keramiky se třemi typickými zlomky.

Podměstí „U pošty“

ID 75: Objekt 7, výplň (č. s. 409).

Původně obdélný objekt se zaoblenými rohy, délka severní stěny 1,6 m, stěny svislé, hloubka 0,52 m, výplň tvořila žlutošedá hutná hlína s ojedinělými drobnými uhlíky.

Volyňských Čechů 2003

ID 77: Sonda 3, spálená vrstva nad objektem 4 (č. s. 188).

Ve výkopu pro přípojku teplovodu byly pod vrcholně středověkým až novověkým hřbitovem zaniklého kostela sv. Mikuláše odkryty objekty raného středověku zahloubené do sprašového podloží. Objekt 4 byla sloupová jamka s obložním z lomových pískovcových kamenů, kterou překrývala vrstva černošedé jemné sypké hlíny.

ID 78: Sonda 3, objekt 2 (č. s. 198).

Ve výkopu (viz ID 77) byla pod hroby odkryta část mísovité jámy zahloubené do sprašového podloží.

ID 79: Objekt 2: pod uhlikatou vrstvou (č. s. 251), nad uhlikatou vrstvou (č. s. 269), výplň (č. s. 185, 229).

Ve výkopu pro teplovod byla odkryta část jámy kruhového či oválného půdorysu porušené výkopem pro cihlovou klenutou kanalizaci. Při vybírání výplně v podobě suché tvrdé šedé hlíny s ojedinělými uhlíky (podloží bylo vysušeno kořenovým systémem mohutného kaštanu) byla odkryta silně uhlikatá vrstva prověšená do výplně jámy. Proto byly nálezy rozlišeny na vrstvu nad ní, pod ní a výplň, což jsou nálezy získané při začišťování profilu a povrchu jámy ve dně výkopu.

ID 80: Sonda 2, vrstva 4 (č. s. 154).

Ve výkopu pro teplovod byly položeny v místě výskytu jemné šedé hlíny s uhlíky a keramikou RS dvě přibližně čtvercové sondy 1,1 x 1 m (Sonda 1) a 0,85 x 0,9 m (Sonda 2). Z vrstvy jemné šedé hlíny s drobnými uhlíky mramorované světle hnědou hlínou z podloží byly vyzvednuty zlomky keramiky.

ID 81: Sonda 1, výplň (č. s. 227).

Z vrstvy jemné šedé hlíny s uhlíky (vrstva 3) byl vyzvednut zlomek nádoby/hrnce.

ID 82: Objekt 7, vrstvy 1-3 (č. s. 166).

Vrstvy tvořily sekundární výplň objektu oválného půdorysu zahloubeného do sprašového podloží. Objekt byl zjištěn ve výkopu, jeho západní konec zabíhal do profilu. Stěny byly silně šikmé, dno nerovné. Vrstva 1 byla jemná kompaktní šedoohnědá hlína s uhlíky, vrstva 2 světle hnědá až šedoohnědá jemná hlína s proplásky spraše, vrstva 3 silně uhlikatá jemná šedočerná hlína s čočkami spraše.

ID 83: Objekt 21, vrstva 5 (č. s. 224).

Na stěně výkopu byl dokumentován profil mísovité jámy zahloubené do štěrkopískového podloží s výplní z vrstev šedoohnědé mazlavé hlíny (sekundární výplň), a vrstev hnědé hlíny (5), přemístěné spraše (6) a šedoohnědé hlíny (7).

ID 84: Objekt 11, vrstvy 2-4 (č. s. 287).

Objekt byl zahlouben do půdního typu a vyplněn vrstvou hutné tmavě hnědé hlíny (1), na dně ležela vrstva šedé jemné hlíny s uhlíky (2), v severní části objektu ležela na dně silně uhlikatá jemná šedočerná hlína. Jižní stěna byla téměř svislá, dno objektu se k severu zvolna zvedalo, severní stěna byla zničena recentním výkopem.

Sládkova ulice 2003-4

ID 85: Objekt 54, vrstva 20 (č. s. 1660).

Objekt 54 měl obdélný či čtvercový půdorys (zabíhal pod jižní stěnu výkopu), západní stěna byla téměř svislá, východní šikmá, dno zaoblené, délka severní stěny 1,6 m, hl. 0,55 m.

ID 86: Objekt 76, výplň (č. s. 1699).

V trase výkopu byl zachycen SV roh objektu zahloubeného do středně hnědé kompaktní podložní hlíny. Výplň světlá šedohnědá hlína s uhlíky při západním okraji objektu.

ID 87: Objekt 40, výplň (č. s. 1635).

Objekt oválného půdorysu široký 0,44 m, stěny šikmé, hl. 0,3 m.

ID 88: Objekt 30, výplň (č. s. 1595).

Nároží objektu s téměř svislými stěnami vyčnívalo z jižní stěny výkopu, hl. 0,4 m. Horní část výplně tvořila vrstva mírně zahliněné žlutohnědé hlíny z podloží. Podél stěn a na dně ležela vrstva mírně zahliněných uhlíků, která obsahovala čocky kovářské strusky o průměru cca 0,08 m.

Náměstí M. Hošťálka 2005

ID 89: Kontext 61023 (č. s. 467).

Vrstva tmavě šedé hlíny s četnými čockami šedobílého jílu a uhlíky byla sekundární výplní objektu zahloubeného do půdního typu a šterkopiskového podloží interpretovaného jako středohradištní příkop. Zjištěná šířka 2 m, hl. 1,1 m, stěny šikmé, stěny zřejmě erozí sekundárně stupňovitě vytvarovány, dno ploché. Příkop se nacházel pod novodobými výkopy, horní část byla jimi zničena a zjištěné rozměry jsou tím minimální.

ID 90: Kontext 65014 (č. s. 759).

Vrstva kompaktní tmavě šedé hlíny s uhlíky pod vrstvou šedobílého jílu na povrchu půdního typu a zásypu jámy mladší doby bronzové (KnK).

Červenka 2007

ID 91: Sonda 1, vrstva 151 (č. s. 316).

Oválná mísovitá jáma poškozená základovým výkopem pro klenutý sklep pozdního středověku nebo raného novověku vyplněná hutnou středně hnědou hlínou s drobnými čockami světle hnědé hlíny.

Náměstí Prokopa Velikého 2008

ID 92: Sektor 4, kontext 74/60 (č. s. 410, 474), kontext 75/60 (č. s. 451, 422), kontext 76/60 (č. s. 426).

Vrstvy tvořily primární výplň objektu obdélného půdorysu připomínajícího na povrchu sprašového podloží hrobovou jámu. Stěny silně šikmé, délka 1,55 m, šířka 0,9 m, hl. 1,4 m. 74 – hutná mazlavá tmavě šedá hlína s ojedinělými uhlíky, 75 – drolivá šedohnědá hlína, 76 – mazlavá tmavě šedá hlína s uhlíky.

ID 93: Sektor 6, kontexty 40/25 (č. s. 157) a 55/25 (č. s. 139, 463).

Vrstvy byly součástí primární výplně objektu obdélného půdorysu, délka cca 2,1 m (severní stěna byla částečně poškozena výkopem kanalizace, rozměr je odhad), šířka 1,6 m, stěny svislé, hloubka 0,9 m. V rozích objektu zahloubeného do sprašového podloží byly pozůstatky po svislých nosných kůlech v podobě do hněda zabarvených stěn objektu.

Náměstí Prokopa Malého 2009

ID 94: Sektor 7, kontext 40 (č. s. 897), kontext 54 (č. s. 938).

Vrstva šedé prachové hlíny (výzkum probíhal v interiéru domu) s drobnými uhlíky a o něco tmavší a hrubší vrstva 54 na povrchu půdního typu.

ID 95: Sektor 12, kontext 35/34 (č. s. 1263), kontext 41/34 (č. s. 1338).

V sektoru byla prozkoumána vícenásobná superpozice zahloubených objektů. Pod a v dochovaných blocích starších sídlištních situací mezi hrnčířskou pecí, malou jamou s velkými zlomky nádob zničených při výpalu a rozměrným objektem typu zemnice, vše VS, byly zjištěny dva raně středověké objekty. Objekt 12/34 byl obdélného půdorysu, svislé stěny, původní hloubka nezjištěna, do sprašového podloží 0,2 m, šířka na jeho úrovni 0,8 m. V bloku mezi objekty VS byla dochována vrstva šedé popelovité hlíny s četnými velkými uhlíky 35/34 a vrstva hnědo šedé hlíny s uhlíky 41/34. Obě vrstvy byly výplní objektu 12/38 na úrovni půdního typu.

ID 96: Sektor 12, kontext 43/42 (č. s. 1278).

Objekt obdélného půdorysu se šikmými stěnami zahloubený do půdního typu, hl. 0,3 m, šířka 0,8 m, výplň světle šedá jemná popelovitá hlína s uhlíky.

ID 97: Sektor 13, kontext 6 (č. s. 990).

Vrstva středně hnědé hlíny syké hlíny tvořila výplň mísovité jámy kruhového či oválného jámy menších rozměrů, hl. 0,3 m. Objekt zasahoval do sondy jen částečně.

ID 98: Sektor 16, kontext 10/009 (č. s. 1078, 1128, 1226), kontext 11/009 (č. s. 1106, č. s. 1341), kontext 12/009 (č. s. 1334), sektor 20, kontext 011/009 (č. s. 1229, 1245).

Téměř celý sektor 16 vyplňovala část objektu zahloubeného do půdního typu, dno se nacházelo na úrovni povrchu sprašového podloží. V sektoru byla odkryta západní stěna objektu. Vrstva kompaktní tmavě hnědo šedé hlíny (12) ležela na dně, vrstva porézni šedé hlíny s čookami spraše z podloží (11) a vrstva porézni hlíny s uhlíky a ojedinělými malými valouny (10) ležela na vrstvě 11. Všechny tři tvořily primární výplň objektu. V sektoru 20 sousedícím na severní straně se sektorem 16 byla odkryta východní část téhož objektu, který byl široký 1,7 m a vrstva výplně 11 je totožná s vrstvou výplně v sektoru 16.

ID 99: Sektor 17, kontext 25/24 (č. s. 1361).

Objekt/jáma oválného půdorysu, dno oblé, délka 0,95 m, hl. 0,2 m, stěny svislé. Jáma byla zahloubena do severního okraje středohradištního příkopu opevnění zahloubeného do půdního typu, sprašového a šterkopískového podloží. Porušovala rovněž vrstvu výplně 30 výplně příkopu, která nasedala na jeho severní stěnu.

ID 100: Sektor 18, kontext 24 (č. s. 1235), kontext 25 (č. s. 1216), kontext 27 (č. s. 1238), kontext 31 (č. s. 1271, 1272), kontext 38/37 (č. s. 1355).

Vrstva sypké šedé hlíny s uhlíky (38) byla výplní jámy (37), která porušovala vrstvy sekundární výplně příkopu 25 (světle hnědá kompaktní jemná hlína), 27 (šedohnědá kompaktní jemná hlína s uhlíky) a 31 (světlejší než 27). Situaci překrývala vrstva 24 – tmavě šedá kompaktní hlína s uhlíky.

ID 101: Sektor 19, kontext 12 (č. s. 1240).

Vrstva kompaktní tmavě šedé hlíny s uhlíky na povrchu půdního typu.

17. 3. Horizont keramiky Žatec D2

Masarykova ulice 1998

ID 64: Sonda 1, vrstva 4 (č. s. 27A)

Vrstva šedé hrudkovité hlíny s rozptýlenými říčními valouny byla vrstvou sekundární výplně příkopu středohradištního opevnění malého sídla/dvorce.

Náměstí Svobody 1995

ID 102: Profil 6, vrstva 15 (č. s. 66).

Vrstva hutné hnědé hlíny na šterkopískovém podloží proložené dvěma tenkými vrstvami uhlíků a okrově hnědé jemné hlíny.

ID 103: Profil 6, vrstva 19 (č. s. 67).

Vrstva tmavě hnědošedé sypké nekompaktní hlíny tvořící primární výplň pyrotechnologického objektu se šikmými stěnami a plochým dnem.

ID 104: Profil 13, vrstva 11 (č. s. 75).

Jáma ve stěně výkopu, stěny téměř svislé, šířka 1,6 m, hl. 0,6 m, sekundární výplň tvořila vrstva světle hnědé jemné porézní hlíny s uhlíky (10), primární výplň byla středně hnědá hlína s uhlíky (11). Na dně ležela vrstva středně hnědé hlíny s uhlíky a zlomky lomového pískovce a valouny (12).

ID 105: Profil 18, vrstva 11 (č. s. 98).

Vrstva sypké hnědé hlíny mramorované spraší (11) tvořila sekundární výplň jámy na profilu výkopu, která byla 1,2 m široká, se svislými stěnami a hluboká 0,75 m.

ID 106: Sonda 2, fáze 3, vrstva 3-6 (č. s. 236, 240).

Vrstvy 3 (šedočerná mazlavá hlína se spraší), 4 (uhlíky), 5 (šedobílý jíl) a 6 (tmavě šedohnědá jemná sypká hlína s uhlíky) tvořily primární výplň objektu typu „zemnice“ zahloubené do půdního typu a spraše, délka východní strany 2,7 m, hl. od povrchu půdního typu 0,8 m.

ID 107: Sonda 3, fáze 2, objekt I, kameny až dno - vrstva 4a při západní straně objektu (č. s. 344).

Po odebrání šterkovitých navážek novověku až vrcholného středověku byl začištěn povrch sondy. Kvůli silným mrazům byly vrstvy zmrzlé, a proto došlo k částečnému odbagrování nejmladších vrstev raného středověku. Po tomto zjištění bylo bagrování ukončeno a byl ponechán blok na východní straně sondy do rozmrznutí.

Uprostřed sondy se objevil rozměrný objekt ledvinovitého půdorysu dlouhý 2,8 m (rozměr není úplný, jelikož jižní stranu poničil recentní výkop), max. šířka 1,6 m. Při východní straně se po začištění objevily konce prken postavených svise, které tvořily výdřevu západní stěny objektu. Při jižní straně vyčnívaly velké pískovcové kameny a z jejich polohy bylo zřejmé, že směřují prudce dolů. Sekundární vrstva výplně 3 (černošedá sypká hlína s malými čedičovými valouny, zlomky těchto valounů a zlomky pískovce) vyplňovala depresi v primární výplni, která byla podlouhlá v severojižní ose objektu a směrem k východu hlubší. Pod ní se nacházela vrstva 6 (tmavě hnědošedá hlína s uhlíky a proplátky spraše) považovaná rovněž za vrstvu sekundární výplně). Za vrstvy primární výplně jsou považovány vrstvy 4a (spraš) a 4b (hnědá hlína se spraší). Pod nimi se nacházela vrstvy 6a (tmavě hnědá jemná hlína) a 6b (středně hnědá jemná hlína). V dolních partiích vrstvy 6b při východní stěně objektu se kumulovaly nálezy keramiky a železných předmětů (např. opasková přezka, zákolník?).

ID 108: Sonda 3, fáze 2, objekt II, vrstva I (č. s. 308, 355).

Po odebrání výplně objektu I (viz ID 108) se ukázalo, že objekt vznikl rozšířením staršího objektu II k jihu, přičemž na dně objektu I, které se nacházelo níže než u objektu II, zůstala zachována vrstva šedé mazlavé hlíny s četnými drobnými zlomky nespálených dřev (spíše třísek). O severní stěnu objektu byl opřen velký pískovcový kámen (vršek degradován a rozpadlý na drobné kusy). Mezi ním a stěnou objektu zůstala dutina. Na povrchu šedé mazlavé hlíny s třískami ležel velký střep ze zdobeného hrnce (č. s. 308) a dno z velkého hrnce se stěnami úmyslně olámanými, takže dno vypadalo jako mělká miska či talířek. Na dně je značka v podobě pletencového kříže.

ID 109: Sonda 4, vrstvy 35 a 36 (č. s. 412).

Na profilu sondy v místě šachty pro kabely byl zachycen malý objekt zahloubený do pravděpodobného pravěkého valu. Objekt měl podobu spíše malé jamky s vrstvou uhlíků (35) a vrstvou jemné hnědé hlíny s uhlíky.

ID 159: Profil 28B, výplň (č. s. 172, 173).

Nevelký objekt zahloubený do jižního okraje raně středověkého hrotitého příkopu a z části do jeho šterkopískové výplně.

Oblouková ulice 1998

ID 110: Profil 17, vrstva 11 (č. s. 527).

Vrstva jemné hnědé sypké hlíny, do které bylo zahloubeno malé pyrotechnologické zařízení.

ID 111: Sonda 1, profil CD, vrstva 15 (č. s. 485).

Vrstva byla sekundární výplní zahloubeného interiéru nadzemní stavby. 15 – středně hnědá sypká hlína s uhlíky.

ID 112: Sonda 1, profil AB, vrstva 24 (č. s. 483).

Vrstva jemné sypké hlíny s uhlíky překrývající pyrotechnologická zařízení. Pravděpodobně totožná s vrstvou 15 z ID 111.

Náměstí P. Chelčického 1997-1998

ID 113: Sektor 01, fáze 3, začišťování (č. s. 1025).

Ve třetí fázi odkryvu se pod hroby 1-8 objevilo štěrkopískové podloží a do něj zahloubený rozměrný objekt – jáma oválného půdorysu. Skelety 6-8 byly do výplně propadlé, stejně tak hroby 9 a 1, které ležely přes okraj objektu a jejich dolní končetiny byly o 30 a 35 cm níže než trupy. Vrstva označená jako výplň 1 byla sekundární výplní jámy. Na profilu 01. 1. je to vrstva 37 – hutná mazlavá šedočerná hlína s uhlíky.

ID 114: Sektor 22, objekt 1 (č. s. 2193).

Malý kruhový objekt zahloubený do půdního typu porušený hrobem 10.

ID 115: Sektor 30, vrstva 8 (č. s. 2037, 2066).

Vrstva tmavě šedé hutné hlíny s uhlíky.

ID 116: Sektor 37, objekt 1, výplň (č. s. 2244).

Oválný objekt široký 1,2 m (max. šířka), se šikmými stěnami, zahloubený do půdního typu a štěrkopískového podloží.

Náměstí J. Žižky 1999-2000, 2004

ID 117: Sektor 03, vrstva 21 (č. s. 2291).

Vrstva hnědé kompaktní hlíny s uhlíky tvořila svrchní partii výplně žlabu. Menší říční valouny a zlomky pískovce se nacházely pod vrstvou 21. Žlab porušil zahloubený objekt se stěnami propálenými do červena.

ID 118: Sektor 54, vrstva 61 (č. s. 3801).

Vrstva šedé mazlavé hlíny mezi vrstvami silně uhlíkaté hlíny se zlomky pískovce a ojedinělými valouny. Vrstvy tvořily sekundární výplň rozměrného zahloubeného objektu do půdního typu a sprašového podloží. Výzkum nebyl ukončen a nebylo dosaženo primární výplně objektu.

Alšova a Chmelařská ulice 2001, Chmelařské nám. 2001, 2007

ID 119: Profil 6, vrstva 2 – mezi uhlíky (č. s. 119).

V jemné kompaktní šedé hlíně byly zjištěny tři vrstvy uhlíků, vrstva se jevila v úzkém výkopu bez dalšího dělení. Z mezivrstvy mezi vrstvami uhlíků byly vyzvednuty tři typické zlomky keramiky.

ID 120: Úsek 5, vrstva 6 (č. s. 195).

Šedě okrová jemná sypká hlína byla nejspodnější vrstvou výplně objektu zahloubeného do půdního typu a štěrkopísku. Podle profilu v úzkém výkopu pro plny se objekt jevil jako „zemnice“.

ID 121: Úsek 2J, vrstva 9 (č. s. 205).

Vrstva šedohnědé jemné sypké hlíny s ojedinělými uhlíky na povrchu půdního typu, která překryla do půdního typu zahloubené pyrotechnologické zařízení o průměru 0,5 m se dnem propáleným do oranžové barvy.

ID 122: Sonda 5, vrstvy 8-10 (č. s. 169).

Vrstva šedočerné sypké jemné hlíny s uhlíky (8), proplástek šedého písku (9) a šedohnědá jemná hlína (10) tvořily výplň malého objektu se svislými stěnami, šířka na profilu 1,25 m, max. hl. 0,25 m.

ID 123: Sonda 8, vrstva 10 (č. s. 176).

Vrstva drolivé středně hnědé hlíny s četnými uhlíky tvořila primární výplň jámy zahloubené do sprašového podloží. Šířka jámy při okraji 1,1 m, stěny téměř svislé, šířka při dně 0,9 m, hl. 0,8 m.

ID 124: Sonda 9, objekt 2, výplň (č. s. 187, 189).

Oválná prohlubeň dlouhá 0,95 m a široká 0,65 m byla v severní části propálená do okrové a oranžové barvy, výplň tvořila světle šedá jemná hlína s uhlíky. Objekt byl v západní části překryt stratigraficky mladším pyrotechnologickým objektem.

ID 125: Sonda 9, objekt 3, výplň (č. s. 191).

Mělká podlouhlá prohlubeň se čtyřmi miniaturními křulovými jamkami (plot?). Výplň světle šedá jemná hlína s uhlíky neodlišitelná od výplně objektu 2 (ID 124). Nálezy byly oddělovány od okamžiku, kdy se mezi objekty objevilo rozhraní z podložní středně hnědé kompaktní hlíny.

ID 126: Sonda 10, výplň výhně (č. s. 193).

Po zjištění, že se výkop pro novou kanalizaci pohybuje ve výkopu starém, jsme výzkum ukončili. Druhý den ale dělníci odkryli na stěně starého výkopu pyrotechnologické zařízení, vybrali nálezy z něj a odevzdali nám je (včetně bronzové kroužku).

Ulice Volyňských Čechů 2003

ID 127: Objekt 5, vrstva 3 (č. s. 169).

Hutná tmavě šedá hlína s uhlíky na dně mělké prohlubně v půdním typu.

Hošťálkovo náměstí 2005

ID 128: Kontext 65012 (č. s. 748).

Vrstva tmavě šedé hlíny s uhlíky a ojedinělými menšími valouny ze štěrkopískového podloží (viz ID 91).

Náměstí Svobody 2005

ID 129: Kontext 67022 (č. s. 1023), kontext 67026 (č. s. 1040).

Kontext 67022 byla vrstva tmavě šedé hutné hlíny na povrchu vrstvy 67026. Kontext 67026 - vrstva do oranžové a okrové barvy propálené spraše s většími spálenými dřevy a kumulacemi menších říčních valounů vulkanického původu. Dřeva a kameny netvořily tvary či půdprysy. Ve vrstvě byla nalezena celá olivovitá perla s poškozeným povrchem. Pod kontextem 67026 byla odkryta a začištěna dlažba z dobných valounů.

ID 130: Kontext 71036, (č. s. 1333).

Sloupová jamka vyplněná šedou hlínou se silnou příměsí hrubého štěrku a uhlíky. Jamka byla situována u žlábků, podél jehož stěn byly postaveny na hranu ploché pískovcové lomové kameny.

ID 131: Kontext 78051 (č. s. 1823).

Oválná či obdélná jáma se silně zaoblenými stěnami jen částečně zasahující do výkopu pro tepelný napáječ. Stěny byly silně šikmé, výplň byl šedá hlína mramorovaná uhlíky, spraší z podloží a středně hnědou hlínou.

ID 132: Kontext 82016, (č. s. 1815).

Vrstva tmavě šedé mazlavé hlíny s ojedinělým i uhlíky a drobnými valouny ze štěrkopískového podloží.

ID 133: Kontext 82019 (č. s. 1810).

Tmavě šedá mazlavá hlína s uhlíky byla součástí primární výplně jámy 82027, která nebyla v trase výkopu pro své větší rozměry prozkoumána celá. Pod vrstvou 82019 ležela na dně jámy vrstva 82021, což byla šedá mazlavá hlína s uhlíky a hrubým štěrkopískem.

ID 134: Kontext 85014 (č. s. 1912).

Na povrchu půdního typu, porušená mladšími objekty, ležela vrstva středně šedé utužené hlíny s uhlíky a ojedinělými malými valouny

ID 135: Kontext 90030 (č. s. 2182).

Vrstva šedé hlíny s uhlíky na vrstvě 90029 (středně šedá hlína s četnými velkými uhlíky – do 3 cm). Obě vrstvy ležely na dlažbě z malých křemenných valounů s koncentrací větších říčních valounů (viz ID 47).

ID 136: Kontext 92015 (č. s. 2098).

Vrstva světlé šedohnědé hlíny s uhlíky a zlomky lomového pískovce byla výplní žlabu širokého 0,35 m hlubokého 0,5 m. Délka objektu nelze stanovit, v ostrém úhlu protínal výkopu pro tepelný napáječ.

ID 137: Kontext 93012 (č. s. 2329), kontext 93013 (č. s. 2118), kontext 93068 (č. s. 2381).

Vrstvy sekundární výplně hrotitého středohradištního příkopu opevnění hradu. 93012 – šedohnědá hlína s příměsí hrubého písku z geologického podloží. 93013 – světle hnědožlutá hlína s příměsí hrubého písku a spraše

z geologického podloží (promíšeno rovnoměrně – mramorování), 93068 – sekundární vrstva výplně příkopu porušená pyrotechnologickým výrobním zařízením s keramikou horizontu Žatec E ve výplni.

ID 139: Kontext 93070 (č. s. 2426).

Pod vrstvou 93031 a na úrovni kontextu 93071 (profil V) ležela na povrchu vrstvy 93032 vrstva bílého jílu zabarveného do hnědočervené barvy a s četnými uhlíky na povrchu (93070). Vrstva byla silná cca 0,05 m, měla podobu oválu a ležela na střepích z láhve, které tvořily podklad. Je pokládána za pozůstatek otopného zařízení.

ID 140: Kontext 96012 (č. s. 2312).

Vrstva šedočerné hlíny s četnými říčními valouny menších rozměrů (cca 0,05 m) a uhlíky překrývala interiér pravděpodobné stavby na úrovni terénu se základem z větších říčních valounů.

ID 141: Kontext 97035 (č. s. 2376).

Vrstva jemné sytké tmavě šedé hlíny s četnými uhlíky porušená sloupovými jamami a dalším zahloubeným objektem. Pod vrstvou byly odebrány kontexty s drobnými zlomky keramiky horizontu Žatec B.

ID 142: Kontext 99021 (č. s. 2729).

Vrstva tmavě šedé sytké hlíny s uhlíky porušená dvěma pyrotechnologickými zařízeními a dvěma sloupovými jamkami.

Dvořákova ulice 2006

ID 143: Kontext 107053 (č. s. 3336)

Vrstva šedohnědé jemné hlíny s četnými drobnými uhlíky byla součástí výplně jámy 107050 zahloubené do půdního typu a sprašového podloží. Stratigraficky níže uložená vrstva 107054 obsahovala keramiky horizontu Žatec D1 (viz ID 31).

ID 144: Kontext 122035 (č. s. 3737).

Vrstva šedo hnědé jemné sytké hlíny s drobnými uhlíky vyplňovala mělkou depresi v půdním typu.

ID 145: Kontext 125026 (č. s. 3829), kontext 125030 (č. s. 3842).

Vrstva hnědošedé jemné sytké hlíny s drobnými uhlíky (125026) a vrstva středně šedé sytké hlíny s uhlíky (125030), která překrývala pyrotechnologické zařízení s keramikou horizontu Žatec B ve výplni.

Náměstí P. Chelčického 2006

ID 146: Sonda 1/06, vrstva 54 (č. s. 441).

Středně šedá mazlavá hlína s uhlíky a hrubým pískem byla součástí souvrství nad zaplněným palisádovým žlabem (viz ID 62).

ID 147: Sonda 1/06, vrstva 55 (č. s. 442).

Vrstva šedé hutné hlíny s drobnými úlomky pískovce tvořila výplň protáhlé prohlubně s vrstvou uhlíků (vrstva 60), která vznikla sesednutím primární výplně palisádového žlabu (viz ID 62).

ID 148: Sonda 1/06, vrstva 66 (č. s. 467).

Vrstva kompaktní šedé hlíny s drobnými zlomky pískovce a ojedinělými uhlíky byla vrstvou sekundární výplně palisádového žlabu (viz ID 62).

Zeyerova ulice 2007

ID 149: Sektor 12, vrstva 9 (č. s. 48).

Výplň kotlovité jámy zahloubené do štěrkopískového podloží.

ID 150: Sektor 15/07, vrstva 17 – výplň (č. s. 59).

Mělký objekt s plochým dnem vyplněný tmavě hnědou hutnou hlínou s ojedinělými uhlíky.

Červenka 2008

ID 151: Sonda 1, vrstva 155 (č. s. 323).

Vrstva šedo-žluto-hnědé hlíny s vápnitými konkracemi, součástí vrstvy bylo zuhelnatělé ploché dřevo.

ID 152: Sonda 1, vrstva 118 (č. s. 341).

Vrstva černošedé hlíny se štěrkopískem.

Náměstí Prokopa Velikého 2008

ID 153: Sektor 4, kontext 58/60 (č. s. 419), kontext 59/60 (č. s. 417, 471).

Vrstvy sekundární výplně objektu 60 (viz ID 92)

ID 154: Sektor 6, kontext 27/25 (č. s. 459).

Sekundární výplň objektu 25 (viz ID 93)

Náměstí Prokopa Malého 2009

ID 155: Sektor 7, kontext 38 (č. s. 793), kontext 42 (č. s. 869)

Vrstvy 38 a 42 jsou pravděpodobně jeden a týž kontext. V suchém prostředí interiéru domu se po dokumentaci západního profilu sektoru 7 jeví jako vrstva šedé hlíny s četnými uhlíky, která překrývala vrstvu 40 (viz ID 95).

ID 156: Sektor 7, kontext 43/45 (č. s. 863), kontext 46/45 (č. s. 856).

Vrstvy 43 a 46 (středně šedá hlína s četnými drobnými uhlíky, rozdíl mezi nimi byl velmi nepatrný, spíše jen ve vlhkosti) tvořily primární výplň jámy 45 (průměr 1,3 m) zřejmě oválného půdorysu, která do sektoru zasahovala jen částečně. Výzkum probíhal v interiéru domu, terén byl velmi suchý.

ID 157: Sektor 18, kontext 18/17 (č. s. 1193).

Vrstva tmavě šedé jemné sypké hlíny s malými valouny byla primární výplní oválné jámy 17 o průměru 1,4 m, která východním okrajem zasahovala do východního (V) profilu. Jáma se zahlubovala do kontextů ID 100.

ID 158: Sektor 26, kontext 20/19 (č. s. 1514).

Jemná šedohnědá hlína s uhlíky a drobnými čookami spraše byla primární výplní mělkého nepravidelného objektu zahloubeného do půdního typu.

Prameny

Kosmas, *Chronicca Boemorum*, ed. B. Bretholz, *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*, MGH, SRG, NS II, Berlín 1923.

Literatura

- Bartošková, A. 2010*: Budeč – Ein bedeutendes Machtzentrum des frühen böhmischen Staates. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, Jahrgang 38, 2010, 85-159.
- *2011*: Zánik knížecího dvorce na Budči. *Archeologické rozhledy* 63, 284-306.
- Bartošková, A. – Štefan, I. 2006*: Raně středověká Budeč – pramenná základna a bilance poznatků (K problematice funkcí centrální lokality), *Archeologické rozhledy* 58, 724-757.
- Beránek, J. – Ebel, M. – Čech, P. 2004*: Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie v Žatci. *Průzkumy památek* 11, 2/2004, 3-50.
- Beranová, M. 1962*: K otázce systému staroslovanského zemědělství v druhé polovině I. tisíciletí. *Památky archeol.* 53, 196-202.
- *1975*: Zemědělská výroba v 11./14. století na území Československa. Praha.
- *1980*: Zemědělství starých Slovanů. Praha.
- *1993*: Versuche zur vorgeschichtlichen und Frühmittelalterlichen Landwirtschaft. *Památky archeologické* 84, 97-119.
- *2000*: Formy chovu dobytka v 11.-13. stol. In: Čech, P. – Dobeš, M., *Sborník Miroslavu Buchvaldkovi*, 17-20.
- Beranová, M. – Lutovský, M. 2009*: Slované v Čechách (Archeologie 6.-12. století). Praha.
- Binding, G. 1996*: *Deutsche Königpfalzen. Von Karl der Großen bis Friedrich II. (765-1240)* Darmstadt.
- Boháčová, I. 2001*: Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy. In: *Pražský hrad a Malá Strana, Mediaevalia archaeologica* 3, Praha, 179-301.
- *2006*: Stav a perspektivy výzkumu raně středověkých sídelních aglomerací v Čechách a na Moravě. *Archeologické rozhledy* 58, 619-622.
- Bubeník, J. 1968*: Dvě hrozníčkovité náušnice z okolí Rubína u Podbořan. *Archeologické rozhledy* 20, 359-360.
- *1972*: Hradištní nálezy z vrchu Hněvín v Mostě. *Archeologické rozhledy* 24, 668-671.
- *1974*: Hřivice, okr. Louny. NZ ÚAPP Most č. j. 491/74.

- 1988a: Slovanské osídlení středního Poohří. Praha.
 - 1988b: K raně středověkému osídlení v severozápadních Čech, jeho strukturám a centřum. In: *Studia mediaevalia pragensia* 1, Praha, 51-62.
 - 1989: Most – Hněvín. Nálezová zpráva č. j. 1024/89 (archiv ÚAPPSZČ Most). Most.
 - 1995: K opevnění vrchu Rubín u Podbořan (osada Dolánky, obec Podbořany, okr. Louny) v době hradištní. *Archeologické rozhledy* 47, 128-151.
 - 1997: Die Besiedlung des südöstlichen Vorfeldes des Berges Rubín in der Burgwalzeit und ihre Chronologie (Ausgrabungen in den Jahren 1984-1991). *Památky archeologické* 88, 56-106.
 - 1998: Ein Beitrag zur Erkenntnis des Klučover Horizontes. *Památky archeologické* 89, 230-266.
 - 2002: Několik poznámek ke studii P. Čech „Hrady a výšinná sídliště raného středověku v Poběhlí a středním Poohří“. *Archeologické rozhledy* 54, 319-326.
- Bubeník, J. – Meduna, P. 1994: Zur frühmittelalterliche Keramik in Nord-West-Böhmen. In: Staňa, Č. (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom. 8. bis zum. 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice I, Brno, 183-192.*
- Bubeník, J. – Pleinerová, I. – Profantová, N. 1998: Od počátků hradišť k počátkům přemyslovského státu. Památky archeologické 89, 104-145.*
- Bubeník, J. - Rathouský, M. 1992: Nově objevené sídliště na strategickém návrší u Kličina, okr. Louny. Archeologické rozhledy 44, 124-128.*
- Bubeník, J. – Uhlíková, O. 1977: K počátkům města Žatce. Památky archeologické 68, 193-218.*
- Comet, G. 1997: Technology and agricultural expansion in the middle ages: the example of France north of the Loire. In: Grenville, A. – Langdon, J. (eds.), Medieval Farming and Technology, Brill – Leiden – New York – Köln, 29-30.*
- Culek, M. (ed.) – Grulich, V. – Povolný, D. a kol. 1996: Biogeografické členění České republiky. Enigma, Praha.*
- Čech, P. 1994: Archeologický průzkum při rekonstrukci plynovodu v Žatci (Předběžná zpráva). Archeologické rozhledy 46, 65-80.*
- 1997: Žatec v raném středověku. Nepublik. bakalářská práce FF UK Praha.
 - 1999a: Dragůš – Kosmův mýtus náš historický problém. *Archeologie ve středních Čechách* 3, 353-365.

- 1999b: Žatec „Podměstí“ – podhradí raně středověkého hradu. In: Čech, P. (ed.), Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993-1997, 137-150, Most.
 - 2000a: Hrady a výšinná sídliště raného středověku v Pobělí a středním Poohří. Archeologie ve středních Čechách 4, 421-438.
 - 2000b: Mocenský vývoj v severozápadních Čechách do počátku 11. století. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třeštík, D. (eds.), Přemyslovský stát kolem roku 1000, 155-173, Praha.
 - 2001: Žatec im 10. Jahrhundert. In: Sommer, P. (ed.), Boleslav II. Der tschechische Staat um das Jahr 1000. Colloquia mediaevalia Pragensia 2, Praha, 303-342.
 - 2004: Žatec v raném středověku (6. – počátek 13. století). In: Holodňák, P. – Ebelová, I., Žatec, Praha.
 - 2006: Osídlení Žatce ve středohradištním období (Raně středověký hrad Žatec v 2. polovině 9. století podle archeologických pramenů). Nepublik. diplomová práce FF UK Praha.
 - 2008a: Současný stav poznání Žatce v raném středověku. Archeologické rozhledy 60, 36-60.
 - 2008b: Frühmittelalterliche pyrotechnische Produktionsanlagen im Suburbium der Agglomeration von Žatec (Saaz) und die Chronologie der jung- und spätdurgwallzeitlichen Keramik. In: Boháčová, I. – Poláček, L. 2008, Burg – Vorburg – Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale frühmittelalterlichen Zentren, Internationale Tagungen in Mikulčice VII, 91-102.
- Čech, P. – Chludíková, K. 2010: Frühmittelalterliche Sakralarchitektur in der Siedlungsagglomeration von Saaz/Žatec. In: Poláček, L. - J. Maříková Kubková (ed.): Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle. Internationale Tagungen in Mikulčice VIII. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 41, 275-288.
- Čech, P. – Kočár, P. – Kozáková, R. – Kočárová, R. 2013: Ekonomika a životní prostředí raně středověké aglomerace v Žatci - výsledky archeologického a paleobotanického bádání. Praha.
- Černá, E. – Tomková, K. – Hulínský, V. – Cílová, Z. 2005: Raně středověké skleněné koralky z Pražského hradu a jeho předpolí – typologická a chemická klasifikace nálezů. In: Tomková, K. (ed.): Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích, díl I.1. Castrum Pragense 7, 333–358.
- Čiháková, J. 2002: K dosavadnímu stavu poznání raně středověké Malé Strany. Archeologické rozhledy 54, 738-752.

- Čiháková, J. – Dobrý, J. 1999: Dendrochronologie v paržském suburbii. *Archeologie ve středních Čechách* 3, 337-352.
- Čulíková, V. 1998a: Výsledky analýzy rostlinných makrozbytků z lokality Praha 1 – Malá Strana, Tržiště rp. 259/III (Hartigovský palác). *Archaeologica Pragensia* 14, 291-316.
- 1998b: Rostlinné makrozbytky z raně středověkých sedimentů na III. nádvoří Pražského hradu. *Archaeologica Pragensia* 14, 329-341.
- 1999: Rostlinné makrozbytky z objektu č. 126 na předhradí slovanského hradiska Libice nad Cidlinou. *Památky archeologické* 90, 166-185.
- 2001a: Rostlinné makrozbytky z lokality Praha 1 – Malá Strana, Malostranské nám. čp. 258/III, (Lichtenštejnský palác). *Mediaevalia Archaeologica* 3, 137-166.
- 2001b: Rostlinné makrozbytky z pěti středověkých lokalit při obvodu centrální části Pražského hradu. *Mediaevalia Archaeologica* 3, 303-327.
- 2003: Rostlinné makrozbytky z raně středověkého hradu Stará Boleslav. In: (Boháčová, I., Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku, *Mediaevalia archaeologica* 5, 367-379.
- 2008: Rostlinné makrozbytky pravěkých a raně středověkých antropogenních sedimentů v Lovosicích. *Archeologické rozhledy* 60, 61-74.
- Čulíková, V. – Jankovská, – V. Meduna, P. 2008: Rostlinné zbytky ze zaniklé středověké osady na katastru Hrdlovka (severozápadní Čech). In: Beneš, J. – Pokorný, P. (eds.), *Bioarchologie v České republice*, 331-382.
- Čvančara, F. 1948: *Zemědělská výroba v číslech*. Praha
- Dobeš, M. 1992: Archeologická sbírka bývalého muzea v Podbořanech. *Zprávy ČSSA* 15, 1-48.
- Dostál, B. 1966: *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě*. Praha.
- 1969: Opevnění velmožského dvorce na Pohansku u Břeclavi, *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university XVIII, řada archeologická – klasická (E) č. 14*, 181-215, Tab. XXIV-XXV;
- 1970: K otázce velmožských dvorců u Slovanů, *Památky archeologické* 61, 270-278;
- 1975: Břeclav – Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno.
- Ebel, M. 2004: Od josefinských reforem do konce doby předbřeznové (1780-1848). In: Holodňák, P. – Ebelová, I., *Žatec*, Praha.
- Eisner, J. 1966: *Rukověť slovanské archeologie*. Praha.

- Ernée, M. 2008:* Pravěké kulturní souvrství jako archeologický pramen. Památky archeologické – Supplementum 20.
- Gauert, A. 1965:* Zur Struktur und Topographie der Königspfalzen, in: Deutsche Königspfalzen 2, Göttingen.
- Hinz, H. 1967:* Die Stellung der Curtes innerhalb des karolingischen Wehrbaues, *Germania* 45, 130-142.
- Hejna, A. 1961:* Slovanská hradiště a počátky měst v Čechách. Památky archeologické 52, 563-572.
- Holodňák, P. 1985:* Archeologický výzkum hradiště Výrov u Třeskonic v roce 1983. Sborník Okresního archivu v Lounech I, 53-60.
- Holodňák, P. – Holodňáková, R. 1999:* K objevu vnějšího opevnění žateckého hradiště v raném středověku (Předběžná zpráva). *Archeologie ve středních Čechách* 3, 367-374.
- Holodňák, P. – Razím, V. – Roedl, B. 1997:* Objev Čeradické brány v Žatci. *Průzkumy památek* I/1997, 130-135.
- Hrdlička, L. 1993:* Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky. *Archeologické rozhledy* 45, 93-112.
- Janda, P. 2004:* Historie krajiny a přírody na Žatecku. In: Holodňák, P. – Ebelová, I., *Žatec*, 13-16. Praha.
- Kalferst, J. – Sigl, J. 1984:* Zjišťovací výzkum na hradišti u Ostroměře (okr. Jičín). *Zpravodaj KMVČ X/1-1984*, 62-69;
- Klápště, J. 1993:* Změna – středověká transformace a její předpoklady. *Madiaevalia Archaeologica Bohemica*, PA – Supplementum 2, 9-59.
- 1994: *Paměť krajiny středověkého Mostecka*. Most.
- 2005: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha.
- Kočár, P. – Dreslerová, D. 2010:* Archeobotanické nálezy pěstovaných rostlin v pravěku České republiky. *Památky archeologické* 101, 203-242.
- Kos, L. 2009:* Raně středověké fortifikace s čelní kanenou plentou ve střední Evropě. *Nepublik. bakalářská práce FF UK Praha*.
- 2012: *Fortifikační stavitelství 10. a 11. století ve střední Evropě. Raně středověké opevnění Žatce*. *Nepublik. diplomová práce FF UK Praha*.

- Košta, J. – Tomková, K. 2011: Olivovité korálky v raně středověkých Čechách a jejich postavení ve středoevropském kontextu. Památky archeologické 102, 307-354.*
- Kotková, M. 2004: Raně středověký hrad Drahůš u Postolopr. Nepublikovaná diplomová práce FF UK Praha.*
- 2012: Kulturněhistorický obraz severozápadních Čech a saského Polabí v raném středověku: Na příkladě hrnčířství a fortifikačního stavitelství. Nepublikovaná disertační práce FF UK Praha.
- Kotyza, O. – Smetana, J. – Tomas, J. 1997: Dějiny města Litoměřic. Litoměřice.*
- Koutecký, D. 1985: Halštatské hradiště Hradec u Kadaně. Památky archeologické 76, 76-77.*
- Kozáková, R. – Boháčová, I. 2008: Přírodní prostředí Pražského hradu a jeho zázemí v raném středověku – výpověď pylové analýzy sedimentů z III. nádvoří. Archeologické rozhledy 60, 547-564.*
- Krumphanzlová 1965: Skleněné perly doby hradištní v Čechách. Památky archeologické 56, 161–188.*
- 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9. – 11. věku v Čechách. Památky archeologické 65, 34-110.
- Kyncl, J. 1987: Vztah vegetace a osídlení v mikroregionu Lužického potoka na Kadaňsku. Archeologické rozhledy 39, 622-628.*
- Lom, F. 1976: Dějinný vývoj změn organizační struktury zemědělských podniků. Vědecké práce Zemědělského muzea, sv. 16.*
- Ložek, V. 2007: Zrcadlo minulosti. Česká a slovenská krajina v kvartéru. Dokořán, Praha.*
- Lutovský, M. 2003: Hradiště v Zabušanech ve světle výzkumu vnějšího valu. Archeologie ve středních Čechách 7/2, 553-571.*
- Macháček, J. 2001: Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely. Brno.*
- 2005: Raně středověké Pohansko u Břeclavi: *munitio*, *palatium* nebo *emporium* moravských panovníků? Archeologické rozhledy 57, 100-137.
- Mařík, J. 2009: Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku. Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque 7, Praha.*
- Meduna, P. 1991: Hřivice, okr. Louny. NZ ÚAPP Most 1157/91.*
- 1992: K vnitřní struktuře raně středověkých sídlišť. *Archaeologica historica* 17, 281-289.

- 1993a: K rekonstrukci vnitřní struktury hradské organizace Přemyslovců v severozápadních Čechách, In: Lokalne osrodki wladzy panstwowej w XI - XII wieku w Europie Srodkowo-Wschodniej, Wroclaw, 91 - 108
- 1993b: Cesty ve středověku – středověk v cestách. In: Mediaevalia archaeologica Bohemica. Památky archeologické – Supplementum 2, Praha, 108-116.
- Merhautová, A. 1971*: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- Michálek, J. – Lutovský, M. 2000*: Hradec u Němčtic. Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru. Strakonice-Praha.
- Müller, R. 1995*: Ein karolingischen Herrenhof in Zalasabar (Ungarn, komitat Zala), Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity – E 40, 91-100.
- Nožička, J. 1957*: Přehled vývoje našich lesů. Praha.
- Neustupný, E. F. 1996*: Poznámky k pravěké sídlištní keramice. Archeologické rozhledy 48, 490-509.
- Opravil, E. 2000*: Archeobotanické nálezy z Hradce u Němčtic. In: Michálek, J. – Lutovský, M. 2000, Hradec u Němčtic. Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru, 267-270.
- Petráček, T. 2003*: Fenomén darovaných lidí v českých zemích 11. – 12. století. Praha.
- Pleinerová, I. 2000*: Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny. Praha – Louny.
- Poláček, L. – Marek, O. 2005*: Grundlagen des Burgwalls von Mikulčice. Die Grabungsfläche 1954-1992, in: L. Poláček (ed.), Studien zum Burgwall von Mikulčice VII, Brno, 9-358;
- Poulik, J. 1963*: Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích, Praha
- Princová-Justová, J. 1999*: Objekt č. 126 (10. století) na předhradí slovanského hradiska v Libici nad Cidlinou. Památky archeologické 90, 153-165.
- Profantová, N. – Stolz, D. – Videman, J. 2012*: Kovové ozdoby a mince z hradiště Dřevíč, okr. Rakovník. Archeologie západních Čech 4, 29-36, Plzeň.
- Profantová, N. – Stolz, D. 2006*: Chronologie a význam hradiště Rubín u Podbořan ve světle nových raně středověkých nálezů. Archaeologica historica 31/06, 165-180.
- Rulf, J. 1997*: Intruze keramiky. Příspěvek ke kritice pramenů. Archeologické rozhledy 49, 439-461.
- Rusó, A. 1991*: Příspěvek k poznání slovanského hradiště v Zabušanech. Teplice.

- 1994a: Statistické zhodnocení keramiky ze Zabušan a Chlumce. Památky archeologické 85, 34-81.
 - 1994b: Zaniklé městečko pod Házmburkem. Archeologia historicca 19, 319-336.
- Sigl, J. 1992: Dokončení archeologického výzkumu na slovanském hradišti u Ostroměře (okr. Jičín) v r. 1990. Zpravodaj muzea v Hradci Králové, 18, 1991-1992, 66-68, Hradec Králové.*
- Sláma, J. 1971: K počátkům slovanského osídlení západních Čech. Archeologické rozhledy 23, 725-741.*
- 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter. I. Katalog der Grabfunde. Praehistorica V. Praha.
 - 1986: Střední Čechy v raném středověku. II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu. Praehistorica XI, Praha.
 - 1988: Střední Čechy v raném středověku. III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. Praehistorica XIV, Praha.
 - 1990: Slovanské pohřebiště. In: Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce. Praehistorica 16. Praha, 103–134.
 - 1992: Vitislav (Ui Utizla). In: Hojda, Z. – Pešek, J. – Zilynská, B. (eds.), Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. Dr. Rostislava Nového, 11-19.
 - 1995: Slavníkovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století? Archeologické rozhledy 47, 182-224.
- Smetánka, Z. 1989: K problému energetiky v období středověku. Archeologia historicca 14, 43-51.*
- 1991: Campus iuxta Suadow et iuxta Colasoy et iuxta Hriunatecz (K otázce systému obdělávání polí v raném středověku). Studia mediaevalia pragensia II/1991, 105-115.
 - 2004: Legenda o Ostojovi. Praha.
- Smrž, Z. 1987: Vývoj struktura osídlení v mikroregionu Lužického potoka na Kadaňsku. Archeologické rozhledy 39, 601-621.*
- 1992: Späthallstattzeitliche Burgwälle und Höhensiedlungen in Nordwestböhmen. Památky archeologické 83, 88-104.
 - 1995: Höhenlokalitäten der Knovizer Kultur in NW-Böhmen. Památky Archeologické 86, 38-80.

- Sommer, P. – Štauber, B. 1983: Příspěvek k lokalizaci postoloprtského kláštera. Archeologické rozhledy 35, 540-600.*
- Staššíková-Štukovská, D. 1989: Působení tepla na spraš. Archeologické rozhledy 41, 650-653.*
- Šmejda, L. - Kočár, P. 2007: Botanické makrozbytky z knovízského sídliště v Praze-Hostivaři: vektorová syntéza dat. In: Křišťuf, P. - Šmejda, L. - Vařeka, P. (eds.), Opomíjená archeologie 2005-2006. Plzeň.*
- Šolle, M. 1977: Hradsko u Mšena. Od pravěku do doby slovanské a otázka Ccanburgu frankých letopisů. Památky archeologické 68, 323-393.*
- Štefan, I. 2004: Několik poznámek ke statí P. Čecha v nové knize o Žatci. Archeologické rozhledy 56, 856-858.*
- Tempír, Z. 1982: Zemědělské plodiny a plevele z archeologických nálezů v Březně u Loun. Vědecké práce zemědělského muzea 22, 121-195.*
- Thoen, E. 1997: The birth of “the Flemish husbandry”: agricultural technology in medieval Flanders. In: Grenville, A. – Langdon, J. (eds.), Medieval Farming and Technology, Brill – Leiden – New York – Köln, 69-88.*
- Tomas, J. 1967: Počátky města Žatce. Historický sborník Ústecka 1967, 25-47.*
- Tomková, K. 2005: Hmotná kultura raně středověkých pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí. Castrum Pragense 7, 217-304.*
- Tomková, K. a kol. 2012: Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů. Pohřebišť. Díl I. Praha.*
- Tomková, K. – Hlava, M. – Soukup, M 2013: Dva žalovské omyly aneb Ještě jednou o dvou zlatých špercích z Jírovy sbírky. Archeologie ve středních Čechách 17, 185–205.*
- Třeštík, D. 1981: Počátky Přemyslovců. Praha.*
- 1997: Počátky Přemyslovců. Praha.
 - 2001a: K poměru archeologie a historie. Archeologické rozhledy 53, 357-361.
 - 2001b: Vznik Velké Moravy. Praha.
- Turek, R. 1973: K otázce velkomoravských vlivů na českou keramiku. Archeologické rozhledy 25, 289-299.*
- Váňa, Z. 1951: Slovanské hradiště u Zabrušan. Archeologické rozhledy 3, 58-60.*
- 1952: Další výzkum na slovanském hradišti u Zabrušan. Archeologické rozhledy 4, 294-297.

- 1954: Slovanské hradiště ve Vlastislavi v Čechách. Archeologické rozhledy 6, 491-495, 497-498.
 - 1955: Výzkum ve Vlastislavi a problém počátku t.zv. mladohradištní keramiky. Archeologické rozhledy 7, 363-374.
 - 1956: Výzkum Vlastislavi v r. 1954. Archeologické rozhledy 8, 53-58, 68-69.
 - 1957: Výzkum ve Vlastislavi v r. 1955. Archeologické rozhledy 9, 345-346, 353-356.
 - 1961: Slovanská keramika zabrušanského typu v severozápadních Čechách. Památky archeologické 52, 465-476.
 - 1967: Výzkum středního valu slovanského hradiště v Bílině (okr. Teplice). Archeologické rozhledy 19, 451-460, 465-471.
 - 1968: Vlastislav. Výsledky výzkumu slovanského hradiště v letech 1953-55 a 1957-60. Památky archeologické 59, 5-192.
 - 1973: Slovanské hradiště v Levousích (k.o. Křesín, okr. Litoměřice) a otázka rozsahu luckého knížectví. Archeologické rozhledy 25, 271-288.
 - 1976: Bílina. Výzkum centra hradské přemyslovské hradské správy v severozápadních Čechách v letech 1952, 1961-64, a 1966. Památky archeologické 67, 393-478.
 - 1977: Bílina a staré Bělsko. Památky archeologické 68, 394-432.
- Varadzin, L. 2007: Značky na dnech keramických nádob ze Staré Boleslavi. Archeologické rozhledy 49, 53-79.*
- 2010: K vývoji hradišť v jádru se zřetelom k přemyslovské doméně (příspěvek do diskuse). Archeologické rozhledy 52, 535-554.
 - 2012: Raně středověké hradiště Libušín. Hlavní poznatky z revizního zpracování výzkumů. Archeologické rozhledy 64, 723-774.
- Vencl, S. 2001: Souvislosti chápání pojmu „nálezový celek“ v české archeologii. Archeologické rozhledy 53, 592-614.*
- Velínský, T. 1989: K problematice počátků českých měst - prostorový vývoj a nejstarší zástavba. Archeologica historica, 14, 67 - 93.*
- Zápotocký, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku. Památky archeologické 56, 205- 391.*
- 1989: Pravěká výšinná sídliště a hradiště na Litoměřicku. Archeologické rozhledy 41, 506-542, 595-596.
 - 1992: Raně středověké sídelní komory na dolní Ohři. Archeologické rozhledy, 44, 185 - 215.

- Žemlička, J. 1978: Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách. Český časopis historický 86, 559-584.*
- *1989: „Duces Boemanorum“ a vznik přemyslovské monarchie. Československý časopis historický 37, 697-721*
 - *1997: Čechy v době knížecí. Praha.*